

Digitales Brandenburg

hosted by Universitätsbibliothek Potsdam

Sēfer ḥāsîdîm

Yehudah ben Shemu'el <he-Ḥasid>

Frankfurt a. M., 1924

Vorwort

urn:nbn:de:kobv:517-vlib-6540

מ ב ו א .

בשנות תרנ"א-תרנ"ג נדפס על ידי חברת מקיצי נרדמים ספר חסידים על פי כתב יד אשר בפרמא (די רוסי סי' 1133). המוציא לאור הרב ר' יהודה הכהן וויסטינעצקי מסובאלקי השתדל לציין את המקורות אשר שאב מהם המחבר, אבל לא הספיק לכתוב גם את המבוא על דבר הספר ומחברו ומקום הניה לי להתגדר עתה כאשר יוצא ס' החסידים הזה שנית לאור.

יעקב פריימאן

אבד"ק פוזנא יע"א.

תולדות רבי יהודה החסיד.

יחוסו וילדותו של הרי"ח. קהל שפירא נודעת לשם מיום הוסדה בשנת ד' אלפים תתמ"ה אחרי שריפת מגרש היהודים במגנצא ויתישבו שם ר' יהודה ב"ר קלונימוס, ר' משה ב"ר יקותיאל ור' דוד ב"ר משולם ועוד הפעם בגזירת תתנ"ו תקעו שם אהלם גולי מגנצא ובראשם ר' אברהם ב"ר מאיר הכהן, ר' דוד ב"ר שמואל ב"ר דוד הלוי (דב"ש), ר' אליקים הלוי חותנו של ר' יצחק ב"ר אשר הראשון, ר' יקותיאל ב"ר משה ור' קלונימוס הזקן ב"ר יצחק ממשפחת ר' אבין הגדול. בנו של ר' קלונימוס הזקן, רבי שמואל החסיד שנולד לערך בשנת תתע"ה והעמיד תלמידים הרבה, הוא אבי הרי"ח.⁽²⁾

על פי האגדה היתה אשת ר' שמואל החסיד בוורמייזא בהיותה הרה ללדת את ר' יהודה החסיד.⁽³⁾ אבל אין להכריח מזה שרי"ח נולד שמה.⁽⁴⁾

מובא בספר המעשיות: מעשה בהרי"ח שהיה יותר מי"ח שנים ולא ידע שום דבר ואפילו להתפלל שחרית וערבית והיה עם הארץ לגמרי והיה רובה קשת... קרא ר' שמואל לבנו ואמר לו יהודה בני אם תרצה ללמוד אנסה אותך אם תצליח אם לאו כדי שלא תהיה אומנותך לסטים וזה בושתי ובושתך. השיב לו כן. והעלו אביו אל בית מדרשו והושיבו אצלו... והרי"ח התחיל להקשות לאביו

(1) עיי' בס' אור החיים להר"ם בערכו ובסוף ס' לשון חסידים להר"א ווערטהיימער, ירושלים תרמ"ב, ובמאמרו של הח' ר"א עפשטיין בהגרן ח"ד ע' 81 והלאה ובמכ"ע החדשי שנת 1909 ע' 600 והלאה. חסידים הראשונים להרי"א קאמעלהאר, וואיטצען תרע"ו, ושם תמצא שאר מקורות לתולדות רבינו.
(2) עיי' על זה מאמרו של הח' עפשטיין: ר' שמואל החסיד, ברדיטשוב תרס"ד (תוצאה מיוחדת מן הגרן ח"ד).

(3) ס' מעשיות בס' השנתי לר"ג ברילל ח"ט ע' 32.

(4) ודלא כמו שכתוב במעשה נסים לר' יוסף שמש סי' ח' ובלשון חסידים שנולד בוורמייזא. ועיי' ברשימת רמ"ש ע' 1320.

והקשה יותר מכל תלמידיו... ומאותו היום והלאה לא נראה קשת בידו ולמד ושימש לאביו עד שנעשה אדם גדול בתורה ובמעשים טובים.⁽¹⁾

רבותיו וחבריו: מאביו ר"ש שהיה רבו מובהק קבל גם כן סודות התורה.⁽²⁾ פירושי הפייט קבל מפי רבינו יום טוב הקדוש "שהיה נשחט על קדושת שמו של הקב"ה".⁽³⁾ ואלה שמות החכמים אשר הרי"ח הריץ אתם תשובות: מר' אלעזר ב"ר שמואל מן וורונא שאל על 'אודות התאנים בפסח והתיר אותם.⁽⁴⁾

רבי שמחה משפירא השיב לרבינו בזה הלשון: מורי אורו עיני בראותי מכתבך ה"ר יהודה החסיד נר ישראל ידעתני שמחבה יתירה בדקתני... הלא מפיק אנו חיים.⁽⁵⁾

ה"ר אליעזר ב"ר יצחק מביה"ם השיב להרי"ח בדבר שכירות החונים ונתינת חוקים שרצה הרי"ח לבטל ור"א השיג עליו.⁽⁶⁾

הרי"ח שאל מרבי' יצחק ב"ר מרדכי רבו של הרוקח.⁽⁷⁾ הספר שתקן רבינו ברוך ממגנצא שלח לרבינו יהודה החסיד ושאל, והשיב לו רי"ח.⁽⁸⁾

כאשר העתיק הרי"ח מושבו משפירא לרגנשבורק על ידי מעשה שאשתו נגעה בתיבתו שהיו בה סודות קדושים כתובים בקונטרסים⁽⁹⁾ נמנה בין זקני העיר וחכמיה וידיו תכון עמהם בבנין בית הכנסת⁽¹⁰⁾ ורבי' אפרים ב"ר מאיר ערך אליו שאלתו בענין חזקה במצוה וכתב: ושמתי לבי לשלוח אצל רבותי הרב ר' ברוך והרב ר' אברהם והחסיד הרב ר' יהודה לשמוע מהם מה ירוני על דבר זה.⁽¹¹⁾

צאצאי הרי"ח: מתולדותיו של רי"ח⁽¹²⁾ לא נודע לנו בבירור כי אם בן אחד ושמו ר' משה⁽¹³⁾ שצוה לו בצוואתו שלא יבא בממשלת הגאונים מוירצבורק.⁽¹⁴⁾

(1) בס' המעשיות שם.

(2) כעדות תלמידו ר"א רוקח במצורף להכמה.

(3) קובץ אוקספורד 1104 עיי' ברשימת נייבויער. ואפשר שהוא ה"ר יו"ט שנהרג על קדוש השם בשנת 1191. צונץ צוגא"ל ע' 52.

(4) ס' אסופות כ"י דף מ"ה ע"ב. עיי' במאמרו של הח' גראָס במאגאצין X ע' 71 ובנחלת שד"ל אוצר טוב תרל"ט ע' 19.

(5) הובא בהקדמת רש"ב לס' שבלי הלקט בערכו הערה פ"ב וע' מש"כ צונץ לט"ג ע' 298 הע' 6 וע' 310 הע' 4.

(6) א"ז ח"א ס' קי"ב ושורת מהר"ם ב"ב ד"ל ס' קי"ב ועיי' במבוא לס' כלילת יופי להרח"ן דעמביצער ח"א ד' א' ע"ב.

(7) בפ"י התפלה להרוקח כ"י פאריס ס' 772 דף כ"ג ע"ב.

(8) תשב"ץ הקטן ס' רי"ט. עיי' צונץ לט"ג ע' 298.

(9) רש"ל בתשובתו ס' כ"ט. ועיי' במ"ע החדשי 1895 ע' 449 הע' 5; 1909 ע' 613 הע' 197.

(10) שורת מהר"ם מינץ ס' ע"ו. ועיי' במ"ע החדשי 1909 ע' 606 הע' 49.

(11) ספר חסידים ע' 390 ס' תתשצ"ב ותתשצ"ג (בדפוס בולוני ס' תשס"ד). וכתשובת רי"ח כן דעת הרי"א א"ז ח"א ס' קט"ו ונדפס ג"כ בשורת רמב"ב ד"ל ס' קי"ג ובמרדכי מגילה ס' תל"ד.

(12) על בניו של רי"ח כתב מאמר מיוחד הח' גראָס במאגאצין שנה ראשונה ע' 106.

(13) עיי' מש"כ עליו ברשימת שיללער-שינעסי ע' 160 הע' א' ובמאמרו של הח' עפשטיין על ס' יחסי תנאים ואמוראים תוצ' מיוחדת מן מ"ע החדשי 1895 ע' 11 (במ"ע ע' 450).

(14) כ"י האמבורג ס' 330.

והוא הוא ר' זלמן או ר' זלטמן¹ אשר אסף פירושי אביו על התורה² וחיבר בעצמו פירוש על התורה³ ונזכר כמה פעמים בכתבי יד.⁴ על פי ס' המעשיות שימש ר' זלטמן לר' אפרים מרגנשפורק.⁵ ובספר הגן ליום רביעי מובא: כתב ה"ר זלמן בן הרב ר' יודא החסיד ז"ל כשלמדתי בשפיארא לפני הרב ר' ידידיה ז"ל מצאתי בבית המדרש שלו כתיבת ידו של הרב ר' זלמן וזו היא. א"ל אבא מורי החסיד שבימיו היה מעשה בעשיר בשפיארא שהיה מגלה זקנו במספרים וכו'.

עוד נזכר בן לרבינו ושמו ר' אהרן מרעגנשבורג, אכן לשון המקור סתום ומשובש והדבר צריך הכרע.⁶

יש מייחסים לר"ח עוד בן ושמו ר' דוד⁷ שחיבר ספרים הרבה בחכמת הנסתר, מהם ס' אור זרוע, פ' התפלה, ס' הגבול, פי' על האידרא רבא, ס' לבנת הספיר, ס' מראות הצובאות וס' הזהר מתורגם עברית מפ' אחרי מות והלאה ויש בו יתרון וחסרון על הזהר שלנו, וס' סודות מעשה מרכבה ומעשה בראשית, וכפי הנראה זהו ר' דוד הנזכר בתשובה כתיבת יד לה"ר חיים עובדיא ז"ל בשם ה"ר משה די ליאון וה"ר דוד בן ה"ר יהודה החסיד ז"ל וכן מנהג פשוט בין הספרדים אבל האשכנזים נוהגים לקדש מעומד.⁸ והוא היה ספרדי וחי לערך מאה שנה אחרי הרי"ח.⁹

ה"ר אליעזר הדרשן מווירצבורג תלמידו של הר"ם מרוטנבורג היה בן אחות הרי"ח ושם אמו מרת גאלדה.¹⁰

נכדו ר' טוביה מובא בכתובים.¹¹ ובספר חסידים הביא איש אחד בשם יעקב בן דודי.¹²

תלמידי הרי"ח: מתלמידיו נודעו לנו קרובו ר' אלעזר ב"ר יהודה הנקרא רוקח שמסר לו רבינו סוד התפלות ושאר סודות¹³ ור' יצחק ב"ר משה

(1) עפ"י השערת הח' ברילל השם זלטמן הוא כנוי למשה כמו שנמצא בכ"י אוקספורד 1208: כך מצאתי אני יחיאל שכתב אבי ר' משה המכונה זלטמן. עיי' בס' השנתי לברילל ח"ט ע' 33. — אמנם אין להחליף ר' משה זלטמן בנו של הרי"ח עם ר' משה זלטמן הנזכר כ"פ בראב"ן ובאר"י. ע"ע במ"ע החדשי 1909 ע' 594 סי' ה'.

(2) כ"י אוקספורד סי' 1204. קובץ שטרעסבורג סי' 44 עפ"י רשימת לנדויער ע' 64.

(3) כ"י קאמברידז ע"י רשימת שיללער-שינעסטי ע' 159. ועיי' ברשימת כ"י האמבורג לרמש"ש ע' 57.

(4) עיי' בס' השנתי לברילל ח"ט ע' 33.

(5) ס' השנתי לברילל שם.

(6) בשו"ת רש"ל סי' כ"ט הביא: ור' יהודה החסיד בן רבינו מטול (צ"ל שמואל) אשר ילד הרב ר' אהרן מרעגנשבורק. עיי' ברשימת רמש"ש הגדולה ע' 2415 ובמ"ע החדשי 1909 ע' 602 סי' 13. לפי סדר הזמנים אפשר שהוא ר' אהרן הנזכר בתוס' חולין כ"ג ע"א ד"ה כי איצטריין ובש"מ ב"מ דף מ"ג סע"ב.

(7) רח"ם באור החיים סי' 726. רמש"ש ברשימת כ"י מינכען תוצ' שניה ע' 230 הע' 1. ועיי' לשון חסידים הע' 37.

(8) הובא בכנה"ג או"ח סי' רע"א הגב"י.

(9) עפ"י השערת עפשטיין במאמרו על ס' יחוסי תנ"א ע' 12.

(10) ס' המעשיות שהעתיק הח' ברילל בספרו השנתי ח"ט ע' 45.

(11) עפשטיין שם ע' 12 הע' 8. ועיי' בלשון חסידים ע' מ"ב שהביא שם נכד רי"ח שחיבר ס' בדיני

טרפות הריאה מובא בס' ראש אפרים סי' ל"ה ס"ק מ"ט.

(12) ס' חסידים ד' בולגו' סי' תתשמ"ז וליתא בס"ח דילן.

(13) פי' התפלה להרוקח כ"י פאריס דף 60a.

בעל אור זרוע¹ ור' ברוך ממגנצא² ועוד תלמיד אחד שחיבר פי' על התורה³ ואביו היה בן בתו של ר' משולם הגדול שתיקן תרגום של עשרת הדברות ונמצאים בו לרוב פירושי רי"ח ששמע מפיו ולפעמים מסופק במה שמע. גם ר' יהודה ב"ר קלונימוס ב"ר מאיר כתב בספרו יחוסי תנאים ואמוראים: ואני קבלתי מן הרי"ח בן רבנא שמואל דוד אמי, ונראה מזה שהיה תלמידו.⁴

דרכו בקדש: הרי"ח היה מגדולי חסידי אשכנז דורשי רשומות.⁵ בני דורו כנהו בתואר "החסיד הגדול"⁶ "אב החכמה"⁷ "צדיק יסוד עולם ומקור מים חיים גולת עליות כלי חמדה ושר התעודה"⁸ על גודל פרישתו וקדושתו. הוא היה מתענה בכל ימי השבוע עד שסעודת שבת היתה לו לצער ואמרו עליו שהיה מתענה גם בשבת.⁹ את יום הכפורים היה עושה שני ימים.¹⁰ אכן גם עניני העולם הזה לא היו זרים לו והיה לו שיח ושיג עם ההגמונים ושרי הארץ והיו מכבדים אותו ובאו אל ביתו להתוכח עמו.¹¹ אנשי דורו אמרו עליו: "אם היה החסיד בימי הנביאים היה נביא ובימי התנאים היה תנא ובימי האמוראים היה אמורא"¹².

פטירתו: בט' אדר שנת תתקע"ז¹³ היתה פרשת זכור בפ' תצוה וחלה רי"ח את חליו אשר הלך בו למנוחתו ובנו ותלמידיו שאלו לו מהפטורה דיומא ועוד כמה שאלות והשיבם בדוחק לכובד חליו על ראשון ראשון¹⁴ וביום ד' י"ג אדר (22. II. 1217) יצתה נשמתו בקדושה ובטהרה.¹⁵

(1) עי' מכ"ע החדשי 1871 ע' 253 הע' 4.

(2) תשב"ץ סי' רי"ט.

(3) כ"ח ח"ז ע' 69. צונץ צוגא"ל ע' 80.

(4) מ"ע החדשי 1895 ע' 10 הע' 5. עי' הקדמת הר"ג ראבינאוויטץ לס' יחוסי תנאים ואמוראים

דפ' ליק הוצ' מק"נ.

(5) עיי' ע"ז בספרו של הח' גירעמאנן על החינוך ח"א ע' 155.

(6) אר"ז ח"א סי' קי"ד.

(7) פי' התפלה להרוקח כ"י פאריס 772 דף ע"ג ע"א.

(8) כ"ב עליו הרוקח בהקדמתו לס' החכמה הובא מדוקס בבן חנניה ח"ד ע' 248.

(9) הג' מיימוני תענית פ"א. עיי' לשון חסידים הערה 29.

(10) אר"ז ח"ב סי' רפ"א ופסקי ריקנטי סי' קס"ו. עיי' לשון חסידים שם.

(11) בס' אסופות כ"י צ"ה ע"ב הובא: פעם אחת שאל הגמין את ר' יהודה חסיד וכו'. ומעשה בהגמון

אחד מזאלצבורג מסופר בס' המעשיות. עיי' לשון חסידים מ"א ע"ב

(12) ס' מעשיות בס' השנתי לברייל ח"ט ע' 22 סי' 7.

(13) בפ' התורה כ"י מובא בכ"ח ח"ז ע' 71 כתב שמת בשנת תתקע"ז ובהקדמתו של הרוקח לס'

החכמה הנדפסה בבן חנניה ח"ד ע' 248 נמצא שנפטר בשנת תתקע"ג וזה ט"ס כי בשתי שנים אלו לא היה

פ' זכור בפ' תצוה וצריך לתקן כמו שכתוב בפנים עפ"י ס' יוחסין ושלשלת הקבלה וכ"י פאריס 772 דף ע"ג

ע"א וכ"י שטראסבורג 44 קאט. 65. עיין על זה במאמרו של הח' עפשטיין במכ"ע החדשי 1895 ע' 449

הע' 5.

(14) כ"ח ח"ז ע' 71. והתשובה שהשיב הרי"ח או נמצאת בס' חסידים דילן סי' תתתרס"ה ע' 449.

(15) כ"י שטראסבורג קובץ 44 דף ל"ה ברשימת לנדויער ע' 65. חידושי חומש לרי"ח כ"י טורין

הובא באוצר טוב תרל"ז ע' 45. ברייל בס' השנתי ח"ט ע' 43 הע' 2. מ"ע החדשי 1895 ע' 449.

ספרי הרי"ח.

ואלה הם חיבורי הרי"ח אשר השאיר אחריו ברכה ורובם לא הגיעו אלינו ונדועו לנו רק על פי מה שהובא מהם בספרים שונים.

(א) **ס' האורה**. אוצר הספרים א 568. בעניני מוסר ותשובה. בס' עמק המלך ד' פ"ד ע"ג הביא: דע כי במאמר הזה [כוונתו על מה שאמרו באגדה שהנקבה של לויתן נהרגה ונמלחה לצדיקים לעתיד לבא] דחקו עד מאד הקדמונים לפרשה על דרך הסוד ומצאתי בספר האורה שחבר רבי יהודה החסיד מק"ק רעגנשפורג וכו'.

(ב) **ס' גימטריאות**⁽¹⁾ אשר היה לעיני הרחיד"א על קלף ישן נכתב על ידי תלמידי רבינו יהודה החסיד זצ"ל ממה שקבלו ממנו. שם הגדולים ח"ב אות ג' סי' כ"ז. אוצר הספרים ג 120.

החכם המנוח הר"א עפשטיין ז"ל בווינא הודיעני על דבר כ"י ס' גימטריאות להרי"ח אשר היה תחת ידו והנני מעתיק דברי אגרתו ושפתותיו ידובבו בקבר. בהקדמה: ומנין לגימ' מן התורה שנ' כי לא דבר רק הוא מכס בגימ' גימטריאות. והגימטריאות שבכל ספר זה ישרים כמו שקיבלום אותם שחיברום ממורינו רבינו הרב ר' יהודה החסיד...

בדף ל"ד גם מ"א ע"ב: לחמם טמא בגימ' בלי ניגוב ידיים.⁽²⁾ לח ממים.

דף ה' ע"א: הוא ההלך לפניך בגימ' הארון.⁽³⁾

דף ח' ע"ב: ומה שאמר ר' ישמעאל ראיתי את אכתריאל יש לומר באובנותא דלבא באותם המראות שהיה נראה לנביאים.⁽⁴⁾

דף ל"ז: לכך תקן ר' אלעזר קליר יעקב תיבות מן וקרא זה אל זה עד לעומת כסא והקדושה ניתקן אחר מעשה המרכבה. והניח האיגרת בתחילה כשפייט הקדושה בטהרה שמה על מי נהר ולא נדה האיגרת ממקומה כמו לא מזיוות הוד כסא...

דף מ"ט: כמו שעשה רב גדול שבמגנצא בגזירה נתעטף בטליתו ואמר בני ממי תראו וכן תעשו וישב וקרא קריאת שמע ונהרג כשפשט צוארו בי"י אלהינו י"י אחד.⁽⁵⁾

מדף כ"ה עד דף כ"ט יבוא מאמר על ז' כוכבי לכת המתחיל: הרקיע חלוק עוביו לז' מעונות... ובאילו ז' מעונות ידע החוזה בהם בכוכבים שני חיי האדם... שבתו ממונה על הריוח... סליקו ז' כוכבייא. אם רוצה אדם לחשוב מזלו של אדם יחשוב שמו ושם אמו... הרבה יש יותר אבל אני לא מצאתי יותר.⁽⁶⁾

(1) עי' צונץ צונגאל ע' 76 וע' 126.

(2) הובא בשבה"ל סי' קל"ז.

(3) כפירושו של רב שר שלום גאון. עי' מכתבו של הח' שי"ר בראש תשובות הגאונים ח' ע"ב.

(4) עי' צונץ לט"ג ע' 301.

(5) נראה שהוא הקדוש ר' מנחם ב"ר יהודה המובא בספורו של ר' שלמה ב"ר שמעון. העברי.

בעריכטע ע' 39.

(6) אולי נעתק זה הפרק מספרי ר' שבת דונולו אשר השתמש בהם הרי"ח כנראה מספר חסידים

סי' תקמ"ה.

בס' גימטריאות מובאים: רי"ח בעצמו נזכר דף נ"ב וס"ג ע"ב. ר' יהודה הקסטילי (הוא ר"י הלוי) ל"א. ר' יעקב הכהן החסיד זצ"ל¹) י"ג ע"ב, י"ד. רב סעדי' גאון נ"ג ע"ב. ר' עמרם גאון ז' ע"ב. מפי רבינו קלונימוס ל"ב. מפי ר' שמואל חזן ה'. השיר אנעים זמירות מובא בדף ט"ז בזה"ל: לכך עשה בחרוז מות ושינה אין לפניך דאמרינן שינה אחד מששים ממיתה. והוא בשיר ליום ג' בקצת שנוי היינו: מות ומדוה אין לפניך, תנומה ושינה אין לעיניך.

בדף ל"א: ויש אומרים אף צבת בצבת עשויה ותקן בו כלי ברזל לצורך אדם שאילו לא חטא אדם היו המלאכים מכינים כל צרכיו ולא היה צריך לכלי ברזל. כל זמן וכל עת אתה מכינם, אתה ערכם ואתה משנם. זהו שפייט ר' יהודה הקסטילי: "כל הזמנים משתנים והודו לא ישתנה" – החרוז כל זמן כו' הוא ג"כ בשיר ליום ג' והחרוז של ר"י הלוי הוא באופן לשבת שבין יוה"כ לסוכות במנהג פולין.

ג) **גן בושם**² והוא ס' דינים. אוצר הספרים ג 162. בחידושי אנשי שם על המרדכי ברכות פ"ב סי' מ' סק"ד הביא לשון נמוקי מה"ר אייזיק שטיין כתב רבינו יהודה חסיד... העתקתי ממרדכי ה"ר שמואל שלישי שט"ט פ"ב דברכות ודין זה כתב ג"כ בס' גן בושם רבינו יהודה חסיד עכ"ל נמוקי מהרא"ש.

ד) **ס' החכמה**³ אוצר הספרים ח 589. בדיני תפלה ומנהגים ובו גם על כתיבת סת"ם ותגין. ואפשר שממנו שאב בעל אור זרוע⁴) ובהגות ספר ברוך שאמר. מדיני מזוזה הובא בשם רי"ח בפרדס הגדול.⁵

ה) **ס' חשבונות**: הובא בס' חסידים ס"י תקנ"ג (ד"ב תתנ"ד). עי' בס' לשון חסידים להר"א ווערטהיימער.

ו) **ס' הטעמים**: בעניני קבלה. אוצר הספרים ט 125. מובא כ"פ בשבלי הלקט סי' ט"ז וסי' קפ"ה ריש ע' 144 וססי' רל"ז בשם טעמי ר' יהודה החסיד ז"ל. ז) **טעמי המצות**. אוצר הספרים ט 109 וס' 268. כ"י רד"א משנת תקמ"ב אבל בקהלת דוד משנת תקפ"ז סי' 1495q נראה שרק סוד עלינו לשבח הוא לרי"ח וזהו קובץ אוקספורד סי' 1816³.

ח) **ס' הכבוד**: עיין עליו להלן ע' ט"ו והוספה א'.

ט) **מאמר על שם ע"ב** היוצא מן הפסוקים ויסע ויט שמצא ר' אברהם חנוך אלטשילר בבית הכנסת בגירמיזא ונדפס בס' קנה בינה לר' אביגדור קרא פראג ש"ע דף כ"ה ע"ב [ובדפוס ווילהרמשדארף ת"צ דף י"ח לא הביא הסיפור על דבר תגלית המאמר]. כפי השערת הח' ברילל⁶) גובע המאמר מבית מדרשו של הרי"ח.

י) **סוד היחוד**. אוצר הספרים ס 220, 240. בכתב יד מינכען סי' 325² דף קמ"ז איתא: ואלה דברי ר' יהודה החסיד וסוד היחוד. וא"ת איך יאמין הלב

(1) הוא נכר ר' יהודה הכהן בעל ספר הדינים כמבואר בדברי הרוקח במצרף לחכמה.

(2) צונץ צוגא"ל ע' 76 הע' א'.

(3) צונץ שם ע' 125.

(4) א"י ח"א ס"ס תקנ"ה ותקס"א, תקס"ב, תקס"ג, תקס"ד ותק"ע ועיי"ש ס"ס תקע"ו שהביא בשם

ס' חסידים וליתא לפנינו. ויש לשער ששאב כל זה מס' החכמה.

(5) ד"ק דף ו' ע"ג ודפוס ווארשא ס"ס רפ"ה. שרטוטין להרי"ח הובאו בס' אסופות כ"י עי' מאנאצין ח"י 78. ובפארמא נמצא כ"י כתרי אותיות תפילין להרי"ח עי' רשימת סעררף ע' 147.

(6) ברילל בס' השנתי שלו ח"א ע' 222.

שהב"ה יודע כל דבר ודורש וחוקר כרגע אחד הרי לבו של אדם יחשוב שתי מחשבות וכו' וסיים שם כך הקב"ה מלא את הכל ואין מקום ואין דבר רק. וכבר העיר על זה הח' לנדויער בל"טב"ל שנת 1845 ע' 181.

(יא) סוד עלינו לשבח: כ"י אוקספורד קובץ 1816³ נעיי"ש 1960²⁰.

(יב) סודות התפלה להרוקה. אוצר הספרים ס 295. ש 796. ת 801. רשימת נייבויער אוקספורד 1569⁵. וכתב שם הרוקה שקיבל מאביו ר' יהודה ב"ר קלונימוס ומרבו רי"ח שקיבל איש מפי איש עד שמעון הפקולי.¹ אכן לא נודע אם הרי"ח בעצמו כתב בספר את הסודות אשר קבל.

(יג) פירוש על איוב. אוצר הספרים פ 142. בספר חסידים סי' תתשי"ב איתא: כמו שכתוב בפירוש בספר איוב. אמנם בדפוס בולוניה הגירסא: כמו שכתבנו בפי' בס' איוב. וצ"ע.

(יד) פירוש ספר יצירה. אוצר הספרים פ 322. הספר הזה היה ביד ר' אברהם אבואלעפיא בכ"י כמו שכתב בספרו אוצר עדן גנוז שהעתיק הח' יעללינעק במבוא לבית המדרש ח"ג ע' XLIII. וכתב שם: הרב ר' יהודה החסיד אשכנזי וצ"ל ונמשך קצת אחר דברי ר' שבתי הרופא.² והרוקה בפירושו לס' יצירה מביאו עיי' צונץ לט"ג ע' 301 הע' ד'.

(טו) פירושים על התורה: נראה שחיבר הרי"ח ספר מיוחד אשר אסף שם פירושו על התורה כאשר תמצא בתוס' על התורה עה"פ בזעת אפיך ועל ויבו עשו שהביאו פירוש הרי"ח בלשון "בספר רי"ח". פשטי רי"ח עם ענינים אחרים היו בין ספרי ר' מנחם פינצי בשנת רפ"ז. עיי' ריווי הצרפתית XXXVI ע' 73. חידושי חומש לרי"ח כ"י נמצאים בטורין עיי' אוצר טוב תרל"ז ע' 345³. בפשטיו ורמזיו על התורה השתמשו הרבה מחברים והנני מזכיר קצתם: פענח רזא ופשטים ופירושים לר' יעקב מווינא הרבה פעמים. הרא"ש בס' הדר זקנים דף ג' ודף ע"ג. ציוני חוקת ד' פ"ו ע"א: ונמצא במדרש רי"ח. אמרי נועם עה"ת ד' קראקא דף ב' ה' ע"ב. ז' ע"א, י"א ע"א, י"ד ע"א. בכתבי יד שונים נמצאים פירושי הרי"ח כגון בפי' עה"ת שהיה תחת יד רשד"ל מובא בכ"ח ח"ז 71. בפירוש התורה שהיה ת"י צונץ (צוגאל 76). כ"י האמבורג 46. קובץ וואטיקאן 45 (מאגאצין ח"ב 41). פירוש המיוחס לר"י בכור שור בליידן קובץ 27. קובץ אוקספורד 271 (ע' מ"ע גייגר הקדמון ח"ט 215). כ"י ס' הגן בבריטיש מוזעאום (שם 231). פי' רבי' נתנאל קובץ פארמא 541, עיי' שעכטער בסעמיטיק סטודיס לקאהוט ע' 486. פי' ר' דוסא היווני הנרשם בלעטטערבאָדע שנה ח' ע' 54. ועוד ועוד. עיי' מכ"ע החדשי 1909 ע' 602 הע' 232.

(טז) צוואת רי"ח: אוצר הספרים צ 52. נדפס פעמים אין מספר וישנן מהדורות והשמטות שונות בספרי הדפוס. בשנת תרנ"א הדפיס ר' מנחם אליעזר מאהלער בספרו תולדות החסידים "אזהרות וצוואות מריה"ח" עפ"י כת"י מינכען. בבהמ"ד לרבנים בלונדון ישנו כעת כ"י שזח"ה סי' 184 (קהלת שלמה עמוד 25) בראשו כתוב: אלו הם הצוואות לר"י חסיד יש מהם לזרעו ויש מהם לכל ישראל

(1) עיי' מש"כ צונץ צוגאל ע' 76 ולט"ג ע' 301.

(2) הקדמת ר' שבתי לספר יצירה תמצא בס' חסידים דילן סי' תקמ"ה.

(3) המעשה משעת השמד במגנצא תמצא בס' חסידים דילן סי' תתתרס"ב והענין עצמו בכ"י שר"ל

כ"ח ח"ז ע' 71.

ויש מהם לאומות העולם וכו'. ע"י רשימת הירשפעלד סי' 92³ ועיי"ש סי' 130 ס"ק 16^c. - מסי' א' עד סי' ז' (בדפוס פפד"מ תפ"ד) הובא ברוקח ס"ס שט"ז וזהו קובץ אוקספורד 378 נעתק מס' הכבוד שיסד מהר"ר יהודה חסיד זצ"ל וסיים שם כן שמעתי ממ"ז הר"ר אלעזר בן ר' יבך ז"ל. ואח"כ מביא סי' ח' וט' מהצוואה הנ"ל וסיים: ממחברת ר' יהודה חסיד ובספר הכבוד תמצא ראייה לדבריו. ובשו"ת מהרי"ל סי' קי"ח ראיתי בספר הכבוד שחיבר החסיד וכתב שם צוואתו והקשה בעצמו קושיא זו... וישב אותה וכתב טעמא אבל שכחתי חלוקי. ומוזה נראה שהצוואות היו סדורות בספר הכבוד לרי"ח. - הצוואה מועתקת ללשון אשכנז ע"י מ' בריקק, ראבבינישע צערעמאניאלגעברייכע 1837 ע' 68 והלאה.

(ז) ה' שחיטה לר' יהודה החסיד בעיר ווירמשא קובץ פאריס 446³.

(ח) שירים ותשבחות: בעל ספר חרדים מנה את רבינו החסיד בין ראשי המשוררים ביחד עם ר"י הלוי וראב"ע. ואלה הם שיריו אשר נודעו לנו:

(א) שיר היחוד: הרמ"א בהוספה לס' יוחסין (ד"א תע"ז דף קכ"ה סע"א) כתב וז"ל: רבי יהודה החסיד תקן שיר היחוד על פי ספר האמונות שיסד רב סעדיה גאון והם לקחו כל דעתם מס' בעל חובות הלבבות אשר חברו רבינו בחיי הדיין... כך מצאתי כתוב משם רבי ליפמן בעל ניצחון (ע"י בסוף הסידור של ר' הירץ ש"צ הנדפס בטהינגען שנת ש"ך ועיי' לטב"ל ד"א 1846 ע' 501) ויש אומרים שרבי' שמואל בן רבי יהודה החסיד חברו עם גדול אחד נקרא רבי בצלאל ור' יהודה חבר שיר הכבוד עכ"ל. על שיר היחוד ערערו כמה גדולים עיי' נתיבות עולם למהר"ל מפראג נתיב העבודה פי"ב, לבוש סי' קל"ג, שו"ת הרמ"א סי' קכ"ה, יעב"ץ בסדורו ח"א אחר עלינו ועוד ועוד. הספרות המדעית החדשה התעסקה הרבה בשאלה מי הוא מחברו של שיר היחוד וכמה השערות נולדו בענין זה. עיין ספרו של הח' א' ברלינער על שיר היחוד בל"א ברלין תר"ע והר"א עפשטיין במאמרו על ר' שמואל החסיד ע' 19 ושם נסמן כל מה שהעירו החוקרים על זה.

(ב) מנחת ערב: תקון ק"ש על המטה מסודר ע"י הרי"ח. אוצר הספרים מ 1549. נדפס בשנת ת"ס בלי מקום הדפוס ובא"ד שנת תקכ"ה.

(ג) דמעת יכבה חרון אפך ממני: סליחה נדפסה בספר חסידים סי' מ"א ומ"ב (ד' בול' סי' קע"א) ובס' מרגליות טובות לר' יעקב ב"ר יצחק צהלון הרופא ליום כ"א. ע"י צונץ לט"ג ע' 300.

(ד) אלקים בישראל גדול יחודך: סליחה ליוה"כ. אולי היא הנדפסה בס' אשמורת הבקר של חברת מעירי שחר מנטובה שפ"ד (ע"י רשימת רמ"ש סי' 3004) דף ק"ב ע"ב.

(ה) אזכרה יום מותי: תוכחת מוסר מובאת בס' אור קדמון לר"מ חאגיז ובשבת מוסר פ"ז ועוד, עיי' עמודי העבודה עמוד 78.

(ו) יוצרי ברוב רחמיך כבוש אפך וועמך. כ"י אוקספורד 1812, 5 וקובץ לונדון מרגליות סי' 640 ע' 255.

(ז) עוד מתיחסים לרי"ח כמה פיוטים וסליחות ותפלות הדרך ודו"ע ע"ע בספרו של צונץ ע' 300.

שמו של הרי"ח חתום בפיוט שמוסיפים באשכנז בקדושת מוסף לשבת נחמו המתחיל אלהיכם יוסיף ידו. ודעת הח' באער בסדורו נוטה שפייטן אחד חיבר את כל החרוזים ההם המתחילים אלהיכם עיי"ש בהערותיו.

(יט) **תשובות הרי"ח: אוצר הספרים ת 1034.** קצתם מובא בספרי הקדמונים עי' בס' לשון חסידים הערה כ"ו. הכתב אשר שלח הרי"ח לבנו מובא בריקנטי דף צ"ג ע"א ד"ו.

על פי הרי"ח נלקטו ונסדרו ספורי הנוסע ר' פתחי מריגנשפורק. בסבוב נאמר שבנינוה היה איש חוזה בכוכבים ושמו ר' שלמה ושאל לו ר' פתחי מתי יבא משיח ואמר לו כבר ראיתי במזלות כמה פעמים בבירור אבל ר' יהודה חסיד לא רצה לכתוב פן יחשדוהו שהוא מאמין בדברי ר' שלמה⁽¹⁾.
ע"ד ספר חסידים עיין בפרק הבא.

ספר חסידים.

א. הוצאות הספר.

ספר חסידים נדפס ראשונה בבולוניה שנת יפר"ח עפ"י כ"י ירושלמי ע"י הר' אברהם ב"ר משה הכהן בבולוניה⁽²⁾. הספר הזה מחזיק תתשע"ח סימנים ועדיין לא עברה עליו בקורת הצנזור⁽³⁾. הדפוסים הבאים נמשכו אחרי ההוצאה הזאת ואלה הם: בזיליאה שמ"א. קראקא שמ"א. שם שצ"ט עם פי' משנת חסידים לה"ר סעדיה חלאוונה. וולצבאך תמ"ה. בשנת תע"ג נדפס הספר בפפד"מ עם קצת ביאורים לה"ר דוד גרינהוט. ועוד נדפס שם בשנת תפ"ד עם פי' רחב לה"ר דוד אפטרוד אביו של המדפיס. הדפוסים הבאים אחריו רבו והוסיפו עליו הגהות הרב חיד"א מספרו לב דוד. ליורנו תקמ"ט⁽⁴⁾. ואת פירושו של הר"ד אפטרוד קצרו. הדפוס האחרון למהדורה הזאת הוא לפי"ד הוצאת ווארשא תרמ"ה. בכל התוצאות הבאות אחר הדפוס הראשון. דפוס בולוניה. אין הספר מכיל כי אם תתשע"ב או תתשע"ג סימנים⁽⁵⁾.

ספר חסידים אשר לפנינו יצא לאור ע"י חברת מקיצי נרדמים בשנות תרנ"א עד תרנ"ג על פי כ"י פארמא הנכתב במאה השלש עשרה למה"נ לדעת די רוסי ברשימתו סי' 1133. והוא משונה מאד מהנדפס מקודם הן בתוכנו הן בסידורו כאשר נתבאר להלן. בס' לשון חסידים להר"א ווערטהיימער, ירושלם תרנ"ח, דף ל"ב עד ל"ג תמצא הגהות ותיקונים לתוצאה זו.

עוד ישנם כתבי יד שונים מספר חסידים באוצרות ספרים כאשר נרשם ברשימות ובפרט בעקד אוקספורד ורובם קטועים, אכן לא נודע לנו מאומה על מהותם ותכונתם.

(1) ראה מש"כ בס' חסידים סי' רי"ב (ד' בול' סי' ר"ז).

(2) עי' אוצר הספרים לבן-יעקב ח 755. לשון חסידים מ"ג ע"ב.

(3) צונץ המזכיר תרי"ח ע' 42 = כל כתבי צונץ ח"ג 240.

(4) אוצר הספרים ל 13.

(5) עי' בלשון חסידים מ"ד ע"א באריכות.

ב. דעות החוקרים ע"ד ספר חסידים ומחברו.

כל החוקרים על תכונת ספר חסידים ומחברו מסכימים ששתי טופסי הספר הנמצאים לפנינו בדפוס מורכבים ומלוקטים מקונטרסים שונים וממחברות שונות כנראה ברור אף ע"י השקפה שטחית בספר. אולם חלוקים החכמים המבקרים בדעותיהם והשערותיהם על דבר תולדות הספר והרכבתו. וזה תוכן דבריהם בקיצור: על דבר ספר חסידים דפוס בולוניה שיער החכם גידעמאנן בספרו על החינוך בארצות המערב בנספחים לח"א ציון ד', אשר הלך בזה בעקבותיו של הר"י רייפמאנן בספרו ארבעה חרשים, כי נרכב הספר משלשה חיבורים אשר כולם שאבו ממקור אחד: ספר חסידים הקדמון. את המחברת המקורית חיבר לפי דעתו ר' יהודה החסיד. הספר הראשון משלשת המחברות הנזכרות מכיל את הסימנים א' עד קס"א ואף הוא נפרד לשלשה ראשים: א) פרק חסידות (מן סי' ב' עד סי' י"ד), ב) פרק הענוה (מן סי' ט"ו עד סי' קנ"ב), ג) פרק היראה (מן סי' קנ"ג עד סי' קנ"ה). הספר השני מחזיק את הסימנים קס"ב עד תס"ח. הסימנים תס"ט עד תתשל"ה הם הוספות מאוחרות של המאסף. הספר השלישי מכיל את שאר הספר (מן סי' תתשל"ו עד סופו). על דבר מחברי ומאספי הספר החליט הח' גידעמאנן כי הם מתלמידיו ותלמידי תלמידיו של הר"י אשר ספרו בחסידות היה להם לעינים ולמקור נאמן. עפ"י השערת הח' הנזכר נתיסד הספר בגלילות רינוס חוץ מחלק האחרון אשר אולי מולדתו בארץ איטליא.

הר"א ווערטהיימער בספרו לשון חסידים ד' מ"ג ע"ב מסתפק בהחלטה שלילית שספר חסידים כמו שהוא לפנינו, בלא ספק לא יצא כן מידי ריה"ח בעצמו. החכם הזה שיער שתלמידו של הר"י בעל הרוקח לקט ויסד את הספר מכתבי רבו והכניס בו גם משאר ספריו ואח"כ באו שאר תלמידיו וסדרו אותו באופנים שונים.

הח' עפשטיין במאמרו על רבי' שמואל החסיד אבי הר"י. ברדיטשוב תרס"ד ע' 14 (תוצאה מיוחדת מן הגרן ח"ד) נותן יתרון לספר חסידים דילן אשר לדעתו נסדר בזמן קדום. גם הוא מחליט שבאו בתוך הספר מעשי ידי מחברים שונים. המקורות העקריות לספרנו הם לפי"ד הקונטרסים שחבר רבי' שמואל החסיד: ספר היראה (מן סי' א' עד סי' י"ג) וספר התשובה (מן סי' ט"ז עד סוף סי' כ"ו). מן סי' כ"ז ואילך עד סוף הספר נראה שהיו הסימנים כתובים לעיני המסדר בקובץ אחד ורובם הם מר' יהודה החסיד ותלמידו ר' אלעזר רוקח. בספר יוחסין (הוצ' פיליפובסקי ע' 228) ובשלשלת הקבלה (ד"א ד' מ"א א ב') ייחסו את ספר חסידים לה"ר יהודה ב"ר יצחק מפאריש הנקרא שיר ליאון ונמשך אחריהם הח' גראָטץ בספרו הגדול ח"ו ע' 236 ונשען בזה על המבטאים הצרפתים (לע"ז) הרבים המובאים בספר חסידים. ע' על זה בספרו של הח' גידעמאנן ח"א ע' 287 ובהגותו של הר"א הרכבי לס' דברי ימי ישראל לגראָטץ, חדשים גם ישנים ח"ו ע' 42. וגראָטץ במאגאצין ח"ד 1183).

ג. תכונת הספר והרכבתו.

ספר חסידים כאשר הוא לפנינו נלקט כאמור ממחברות שונות. על ידי בקורת ספרותית נוכל לחלק את הקובץ לפרקיו הקדומים המקוריים גם כי אין להחליט

(1) ע"ד דעתו של הח' גראָטץ עי' להלן פרק ו'.

על סימן פרטי מאיזה קונטרס או מאיזה מחברת תוצאותיו וגם על חלק גדול מספר חסידים אין להחריץ שום משפט בנידון היותו והתפתחותו. רק הרושמים הניכרים אשר הניחו לנו מאספי ומסדרי אותם הקונטרסים יורו לנו דרך להפיץ אור על הרכבת הספר ותכונתו הקדומה.

יש ראיות מוכיחות על חלוקת הספר למחברות בודדות מקדם. בס"ח ד"ב סי' י"ב כתוב: ואמר בעל זה הספר אשר חבר דברי החסידות והענוה והיראה כל אחד במחברת. ובקובץ שטראסבורג כ"י סי' מ"ד¹) מסופר שר' יהודה החסיד כתב "שנים כרכין מן ספר חסידים" סמוך למיתתו ובודאי גם שם כוונתו על מחברות או קונטרסים מיוחדים.

ואלה הם המחברות² אשר בא זכרם בקובצי ספר חסידים שלנו:

(א) ספר היראה³. בס"ח דילן סי' א' עמוד 2 נמצא: על כן ערכתי ספר היראה למען יזהר הירא וכו'. ומסיים שם: זה סוד לימוד היראה. גם התחלות כמה סימנים הבאים מורים על מקורם הנובע מס' היראה: סי' ב' ע' 3: תחילת חכמה יראת ה'. סי' ג' ע' 6: ראשית חכמה יראת ה'. סי' י"ב ע' 10: זה לימוד סוד היראה. ותוך סי' י"ג ע' 11: ושים לבך לדברי ספר היראה הזה. שם ע' 12: זאת תורת היראה.

(ב) ספר התשובה. בראש סי' י"ד 13 נמצא הכתובת: ספר חסידים ב'. ובד"ב נמצא במקום כתובת כעין הקדמה וז"ל שם סי' קס"ב: ולמען לא יהיה לבך נוקפך כשתראה או תעיין כאשר נכתוב לפנינו עתה ותאמר אין אלו דברי חסידות רק דרכי האמורי אל יעלה על לבך ואל ישיאוך מחשבותיך לומר כן כי ספר זה ספר חסידים שמו וכשמו כן הוא ואתחיל ואומר וכו'. ונראה בעליל שדברי התנצלות אלה נוספו ע"י מסדר מאוחר אשר חשש פן יתקלו ההוגים בדברי עניין רפרוף האיברים המבואר באותו סימן. שם המחברת הזאת נודע לנו ממה שהובא בס' היראה ס"ח סי' י"ג 12: ואם חטאת שקול איזה תשובה שוה לה ככתוב בספר התשובה. וכוונתו שם למש"כ בסי' י"ח והלאה על דבר התשובה והכפרה. המחברת הזאת לא נשארה במתכונתה הראשונה כי נתפרדו פרקיה וחלקיה ותמצא ממנה גם להלן בס"ח זעיר שם זעיר שם כגון סי' ל"ח שנרשם על ראשו: זאת תורת השב בכל לבי. וסיים שם ע' 40: לכן כתבתי אילו דרך תשובה להודיע ליראי אלקים... סימן זה והבאים אחריו בודאי נובעים מספר התשובה. ברשימת רח"ם אוצרות חיים סי' 542 נמצאו הלכות תשובה להרי"ח כתובים על קלף קודם שנת צ"ג לאלף הששי. ואולי גם כוונת בעל ספר חסידים הקטן⁴) דף ח' ע"ב לס' התשובה הוה במה שצוה שם לעיין "בתשובת רבינו יהודה חסיד". לפי ההשערה היה החיבור הזה ליסוד להלכות תשובה של הרוקח⁵) הנמצאות בסוף שו"ת רמב"ב דפוס פראג וכתוב שם שקיבלם מרבי' יהודה החסיד⁶). בס' מגורת המאור כ"י לה"ר ישראל אלבאקוה הנהרג על קדושת השם בשנת קנ"א בטוליטולה מביא

(1) עי' רשימת לנדויער ח"א ע' 65.

(2) עי' עפשטיין, ר' שמואל החסיד ע' 14 והלאה.

(3) עי' גידעמאן ח"א ציון ד' ע' 286. ווערטהיימער, לשון חסידים מ"ב ע"ב בערכו. עפשטיין

שם ע' 16.

(4) ע"ע בלשון חסידים מ"ט הע' 46. גידעמאן ח"ג 212. ס' השנתי ליל"ג ח"ב 247.

(5) הובאו במרדכי שבועות סי' תשנ"ה.

(6) עי' עפשטיין שם ע' 16 הע' 26. ברילל בס' השנתי ח"ה ע' 91.

הלכות תשובה על כל עבירה ועבירה שחיבר הרב ר' אליעזר בן רבינו הרב ר' יהודה החסיד⁽¹⁾. ובודאי כוונתו על ה' תשובה להרוקה.

ג) ספר חסידים. כן כתוב בראש סי' כ"ז, והיא התחלת מהדורת בולוניה. הקונטרס מתחיל מן סי' כ"ז ע' 27: זה ספר חסידים נכתב ליראי ה' ולאובי שמו... לכך נכתב ספר החסידים לידע מה לעשות... וסמוך לו בסי' כ"ח נמצא: ... וכל לב שלא יוכל להשים על לב שיראה זה ספר חסידים... ואמר זה בעל הספר שחיבר מילי דחסידות יחדו וכו'. המחברת הזאת היתה נחלקת לשרשים כנראה מסי' תתשפ"ט 388 ואולי נמשך אחריה הרוקה בחילוק העניינים בראש ספרו. - ממה שנתפשט שם הקונטרס הזה על כל הקובץ כולו כאשר הוא עכשיו בידינו יש לשפוט שהיתה המחברת הזאת עולה בכמותה על הקונטרסים האחרים עד שנרכסו בה ע"י קטנותם.

ד) ספר לא נודע שמו. על ראש סי' תשכ"א כתוב: זה מצאתי בספר אחר. חיבור זה היה מסודר היטב כנראה מהכתבות הרבות הנמצאות בראשי הפרקים וגם מההקדמות הקצרות בתחילת עניין כמו סי' תתש"ח 363: ניתנו אותיות של תורה להתחבר לתיבות... אשר שם מתחיל הפרק ע"ד צירוף האותיות. חיבור זה לא נקרא בשם ספר חסידים כנראה מסי' תתשפ"ט 388: וכבר כתוב בספר חסידים.

ה) ספר חסידים במשלי שלמה. כן כתוב בראש סי' תתתקצ"ב 426 והוא קטע מן פירוש ס' משלי על דרך הרמז והדרוש. מאמרי המחברת הזאת נתפורו בין שאר סימני הספר כנראה מהדרושים הרבים על פסוקי ס' משלי הנמצאים בכל הספר. ודע שרוב מקראות כתבי הקדש המובאים והמבוארים בספר חסידים לקוחים מס' משלי.

במהדורת ס"ח ד"ב נמצאים עוד שיורים לשתי מחברות אשר לא בא זכרם בס"ח שלנו. בראש סי' ב' נזכרה מחברת הענוה ואחר סי' תתשל"ד כתוב: בריך רחמנא דסייען. ובראש סי' תתשל"ה (בדפוסים האחרונים תתשכ"ט): זה הועתק מספר חסידים אחר. אבל באמת היא העתקה מספר חכמת הנפש עם הוספות אחדות⁽²⁾.

הקובץ כולו אשר בידינו נקרא בפי כל בשם ספר חסידים. ויש שכינהו בשם "ספר חסידות" כן נמצא בספר חסידים הקטן לה"ר משה הכהן דף ח' ע"ב ובכ"י אוקספורד⁽³⁾.

ד. מחברי ספר חסידים.

נקל מאד להוכיח שלא יצא ס"ח מתחת יד מחבר אחד. הראיה הכיחזקה הם הסתירות הבולטות הנמצאות בספר חסידים - המה יעידו כי מן הנמנע הוא שיצאו דברי הספר מפי חכם אחד.

בסוף סי' י"ח 23 כתב שיוכל הבן להטעות את אביו אם האב הוא עשיר ומרעיב עצמו ומאותם המעות שהטעהו יקנה צרכי אביו ואמו. ובסי' תתתק"ך

(1) שעכטער במ"ע החדשי 1885 ע' 125.

(2) עי' צונץ צוגא"ל ע' 126. ברילל בס' השנתי שלו ח"ה ע' 198.

(3) עי' לשון חסידים מ"ג ע"א.

412 הורה החכם לבן אע"פ שיש לאביך כיון שהוא עצרן תזכה בו ותאכילהו ותשקהו משלך.

סי' קס"ט 69: בני אדם העומדים בים ועמדה עליהם סערה לשבר הספינה רשאים להפיל גורלות ועל מי שיפול הגורל ג' פעמים רשאים להשליכו לים כמעשה יונה. ובסי' רנ"ה 84 כתב להיפך שאסור להפיל גורלות ולהשליך לים ואין לעשות כאשר עשו ליונה.

סי' תש"ך 185: כשכותב כמה שמות אינו רשאי להפסיק בין שם לשם בשאלת שלום אביו או רבו או הנשיא ובסי' תשכ"ב כתב להיפך: הכותב את השם אפילו המלך שואל בשלומו לא ישיבנו. היה כותב חמשה שמות כיון שגמר אחד מהם משיב.

בסי' תתשט"ז 282 איתא: יש זיווגים שלא יצליחו כגון אדם שהשיא בתו לאחי אשתו ובסי' תתרכ"ט 280 הורה: הנושא בת אחותו הוא חסיד.

ודי לנו בדוגמאות כאלה להראות שיש לייחס חלקי ס"ח למחברים שונים. ואלה שמות החכמים הנודעים לנו בתור מחברי קונטרסים אשר נכנסו בקובץ ספר חסידים שלנו:

(א) רבי' שמואל החסיד. בעל שלשלת הקבלה (ד"ו ד' נ"ב ע"א) כתב: ואני ראיתי חיבור קטן האומר בראשו זה ספר חסידים אשר יסדו רבינו שמואל הנביא אביו של רבינו יהודה החסיד... בראש ס"ח דילן כתוב: "שמואל" ואח"כ "סוד יראי אלקים". ותיבות אלו עולות בגי' שמואל⁽¹⁾. לדעת הר"א עפשטיין מורה כתובת זו על מחברו של ס' היראה וס' התשובה שבראש ס' חסידים⁽²⁾.

(ב) רבי' יהודה החסיד. כמעט כל החכמים והסופרים ייחסו לו את ספר חסידים וכבר נמצא מיוחס לו בס' אסופות כ"י⁽³⁾. ולעיל הבאתי מה שמסופר ע"י בנו ר' משה זלטמן בקובץ שטראסבורג סי' 44 שהעיד על אביו הרי"ח שבשנת תתקע"ז סמוך ליום פטירתו כתב שנים כרכין מספר חסידים. מלבד עדיות אלו יש עוד כמה ראיות מוכיחות על מאמרים שונים המובאים בס"ח סתם ובמקום אחר שנו אותם בשם אומרם הרי"ח: ס"ח סי' ת"ה מובא בהגהות מיימוני פ"ז מה' עכו"ם סי' ב' בשם רבי' יהודה החסיד שמעתי...⁽⁴⁾ ס"ח סי' ת"י וסי' תתשצ"ה מובא באור זרוע חלק א' סי' קי"ד בשם הרי"ח⁽⁵⁾. ס"ח סי' תתתרכ"ב 449 מעשה בהגמון ממגנצא מובא בחידושי חומש לרי"ח כ"י פארמא נדפס באוצר טוב שנת תרל"ט ע' 45⁽⁶⁾. הרבה מאמרים מס' הכבוד לרי"ח מובאים בס"ח פעמים בהודעת מקורם פעמים בעילומו. ע' להלן פרק ו'.

אכן לעומת זה יש רגלים מוכיחות על כמה מאמרי הספר שלא יצאו מפי הרי"ח ומאמר אחד בתוך ס"ח דילן בודאי לא כתבו הרי"ח בעצמו והוא סי' תצ"ח 141 המתחיל: דבר אחר פירש רבי' יהודה חסיד בפרשת פינחס... ואולי היא הוספה מאוחרת כי אותו הסימן לא נמצא במהדורת בולוניה. — בס"ח סי' תקס"ב 156

(1) ר"י וויסטינעצקי בסוף ס"ח דילן ע' 490 בשם הח' רי"ל מרגשת בלבוב.

(2) ע' בפרק הקודם.

(3) גראָס במאגאצין ח"י ע' 78. גידעמאנן ח"א ע' 282.

(4) ע' צונץ צגא"ל ע' 126.

(5) משם נעתק לשו"ת מהרי"ל סי' ק"ב. ע"י בס' השנתי לבריילל ח"ה ע' 198. וע' גראָס במאגאצין

ח"ד 201 הע' 130.

(6) ע' כרם חמד ח"ז 71. עפשטיין שם ע' 16 הע' 27.

אוסר לשתות מים בשעת התקופה משום סכנה ובהגמ"י ה' חמץ ומצה פ"ה הביא בשם ה"ר יהודה החסיד שאין להקפיד. — בדרכי משה יו"ד סי' ל"ה סק"א מביא בשם התשב"ץ¹) מצאתי כתוב בשם הר"ר יודא חסיד שאמר שיש להעביר ולמשמש היד ע"ג בהמה בעודה חיה אם תשפיל לארץ תחת ידו ודאי כשרה ואם לאו טרפה וכו'. ובס"ח ד"ב סי' תתל"ג מזכיר לשבח מי שלא רצה ללמד חכמה זו לאחרים שלא יסמכו על זה. והיא סתירה מוחלטת למה שהובא בשם הרי"ח. — בס' חסידים הקטן לה"ר משה הכהן דף ח' ע"ב כתב ותהיה רגיל לעיין בדבר חיי עולם ובספר החסידות ובתשובת רבינו יהודה חסיד ע"כ. נראה שס"ח אינו להרי"ח.

ג) רבי אלעזר רוקח. הרבה סימנים שבס"ח הורמו מספרי ר' אלעזר מווירמישא וכבר העירו על זה החוקרים.² מס' רוקח נובעים הסימנים קצ"ח.³ ת"ג ותתשי"ב והרבה סימנים בס"ח ד"ב כמו סי' ז', ט', י"ב, י"ג, ט"ז ועוד. מס' רוזאל לוקחו הסימנים ת"ג (רוזאל ד"א ח' ב') וסי' תתט"ז (שם ט' א') ובד"ב הסי' י"ד י"ז וי"ח (עי' שם ח' ב'). סוף ס"ח ד"ב מס' תתשל"ה והלאה רובו הועתק מס' חכמת הנפש להרוקח.⁴ מאמר אחד הנמצא סתם בס"ח שלנו הובא במקום אחר בשם הרוקח והוא סי' תרצ"ו 181 על דבר גלילת ס"ת הובא באור זרוע ח"א ססי' קט"ז בשם הר"ר אלעזר מוורמש. בשו"ת מהרי"ל סי' נ' כתב: וכן מוכח בספר חסידים שיסוד הרוקח.⁵ ומוסב על ס"ח דילן סי' שע"ב.

לעומת זה יש להעיר כי הרוקח מביא כבר את דברי ספר חסידים בחיבוריו. בס' חכמת הנפש דפוס לבוב תרל"ז דף י"ז ע"ד: וא"ת למה מדמה בעל החלום לפלוגי ללמדו ויבקש וילך על קברו כאשר כתוב בס' חסידים. ונמצא אצלנו בס' שכ"ט 103. בפירוש תפלה להרוקח (כ"י פאריס 772) מביא ג"כ מס' חסידים.⁶ ד) תלמידי ר' יהודה החסיד. ברקנאטי על התורה פ' בא ד"ה ולכל בני ישראל לא יחרץ⁷ נמצא: וראיתי שכתב אחד מתלמידי רבי יהודה החסיד כי פעם אחת וכו' ונמצא בס"ח ד"ב סי' תתשמ"ו.

ה. זמן יצירתו וארץ חיבורו של ספר חסידים.

ממה שהקדמנו נוכל להקציב זמן חיבורו של ספר חסידים לכל הפחות בדור שאחרי רי"ח. אולם מאמר אחד בתוך הספר מעיד שהשתתפו בחיבורו גם סופרים מזמן מאוחר. בדור שאחרי הרוקח והוא סי' תתשכ"ז 374: כתיב בשכבר הימים הבאים הכל נשכח אחד היה קורא בניו אחר הפרט של שנים כגון אם היה י"ד לפרט היה קורא שמו דוד... הסגנון מורה על מעשה שהיה וזה הפרט מוסב על שנת י"ד לאלף הששי כי שנת י"ד שלפניו היינו שנת תתקי"ד לאלף החמישי קדומה ביותר עוד דור אחד לפני רבי הרי"ח. שנת י"ד לאלף הששי היה אפוא קרוב לזמן הכותב את המאמר הנזכר וזה היה אחרי מות הרוקח שנפטר בשנת תתקצ"ח.

1) והוא בתשב"ץ הקטן סי' תקנ"ג.

2) צונץ צוגא"ל 126. עפשטיין ע' 16 הע' 28. גראס במאגאצין ח"ד 201 הע' 131.

3) רוקח סי' שט"ז ועי' בשו"ת מהרי"ל סי' קי"ח.

4) עי' לעיל ע' י"ב.

5) מובא בים של שלמה לב"ק פ"ו סי' כ"ו.

6) עי' צונץ צוגא"ל 126 הע' א'.

7) מובא בש"ך עה"ת שם בפ' בא.

ממה שסימן זה נמצא ג"כ במהדורת בולוניה סי' תק"ב יש לשפוט שהמאמר הזה נובע מיסוד הספר המקורי ולא מן ההוספות המאוחרות.

ארצם של המחברים והמאספים היה כפי הנראה גלילות רינוס אשר יושביה היו בקיאים גם בלשון צרפתי גם בלשון אשכנזי.⁽¹⁾ בס"ח שלנו באו מבטאים משתי הלשונות האלה:

בוקייצא שקורין פלנטיינא. והוא מין לחישה או השבעה. סי' רי"א76. —
 שלוויא. סי' שי"ז100. — בלשמע. שמן אפרסמון. סי' שי"ט101. — שורש
 מתוק שקורין לקוריציא. סי' תכ"א125. — ברכות ושבתות שקורין שלמש
 בלע"ז: סי' תכ"ז126. תתקס"ח334. תתתפ"ד359. תתתת"ך395. — כתר של
 עשבים שקורין בלשו' אשכנזי פילו ובלשון כנען ויניץ קביטני. סי' ת"ל
 127. — כלים שמשמשין בהן לע"ז כגון כלך. סי' תל"ג128. — עץ ששמו קין
 בלשון אשכנזי. סי' תקנ"ג154. — שיעול הושטא בלשון אשכנזי. סי' תקנ"ח155
 ובסי' תקנ"ט156: הושטא בלע"ז! — בית יד שקורין בלשון אשכנזי הנט שוך.
 סי' תקס"ו, תקס"ז, תקס"ח157. — חכמת דייל טקא של גוים. סי' תשנ"ב191. —
 ודג מליח הרינג"ש מבטלין התאוה. סי' תתשס"א293. — שיעול טו"ש בלע"ז. סי'
 תתקס"ח334. — משחק בקוביא וורפל בלשון אשכנזי. סי' תתתרכ"ח346. —
 שבולת שקורין בלע"ז שפי"ו. סי' תתתרט"ג354. — אשה חיה שרגילה ללכת עם
 ייב"ש. תתתרט"ג354. — אבעבועות שקורין רובייל"ש. סי' תתתרט"ד355. —
 יש נשים שקורין להם שטיריי"ש אותן מר"שוול"ף... שטריי"א... וכן
 ורוולף ולפי שהמר"א והשטיריי"א. סי' תתתרט"ה355. — חולי אשתא
 צמירתא מלוי בלעז. סי' תתתשנ"ב380. — מנעלים רחבים שקורין בוט"ש
 בלעז. סי' תתתתס"ה402. — עץ קטן להראות לנערים האותיות טיינסדורי"ר
 ולא עשאו בסופו משופע שפי"ץ בלשון אשכנזי. סי' תתתתקנ"ז419. ובד"ב סי'
 תתצ"ג כתוב: אחד תיקן עץ קטן להראות בו לנערים התיבות והאותיות טינסדור
 בלע"ז ובל"א טיי"ט העלצ"ל. — ונדל"א בלשון אשכנזי. והוא בגד שמעטפין
 בו הקטן. סי' תתתתקע"ח423.

מזה תראה שרוב המלים הזרות הנמצאות במהדורת פארמא שרשן בלשון
 אשכנזי ומיעוטן צרפתית, ובהוצאת בולוניה להיפך כי שם נמצאים לרוב לעזי"ם
 צרפתים כמו שנרשם בספרו של גראָטץ⁽²⁾ וגידעמאנן.⁽³⁾ בקטע אחד של ס"ח
 כ"י הגנוז באוצר הספרים של עיר נימ"ש יש יותר לעזים מאשר בהוצאות שלנו.⁽⁴⁾

ו. ספר הכבוד וייחוסו לספר חסידים.

ספר הכבוד⁽⁵⁾ נתיסד על ידי רבי יהודה החסיד כאשר העיד עליו תלמידו
 ה"ר אלעזר מגרמיזא בספר רוקח סי' שט"ז: נעתק מספר הכבוד שיסד האיש
 הגדול ר' יהודה חסיד זצ"ל, מובא בס' ארחות חיים לה"ר אהרן מלוניל ח"ב
 ה' אבל סי' ל"א (ע' 600) ובס' תולדות אדם וחווה לרבי ירוחם חלק חוה נתיב כ"ח

(1) גידעמאנן ח"א ציון ג' ע' 273 והלאה. עי' עפשטיין בס' היובל לרמש"ש ע' 124 הע' 2.

(2) גראָטץ ח"י 236.

(3) גידעמאנן ח"א 287.

(4) ריווי הצרפתית ח"ג ע' 232.

(5) עי' צונץ צוגא"ל 125. לשון חסידים מ"ג א'. גראס במאגנאצין ח"ד 183, 200. גאלליא יוד. 519.

סוף ח"א (ד"ו ד' רל"א ע"ד)¹. בספר כתב תמים לה"ר משה תקו הנדפס באוצר נחמד ח"ג ע' 65 כתוב: ורבינו יהודה כתב בספר שקראו ספר הכבוד. בשו"ת מהר"ל סי' קי"א: ראיתי בספר הכבוד שחיבר החסיד וכתב שם צוואתו והקשה בעצמו קושיא זו (עי' מה שהעתיק הר"ז רודניצקי משו"ת מהר"ל כ"י אוקספורד מובא בלשון חסידים ל"ט ע"א).

מעתה אין להסתפק עוד שרבי יהודה החסיד חיבר את ספר הכבוד ודלא כבעל ספר יוחסין (הוצ' פיליפובסקי ע' 220) אשר כתב שהר"י מפאריש חיבר את ספר הכבוד וטעות הוא בידו כמו שהוכיח הח' גראסס במאגאצין ח"ד 200 הערה 125.

אולם החכם הנזכר שיער שם שם הכבוד היה ליסוד ולמקור הראשי לספר חסידים שנתרחב ממנו לקובץ גדול ע"י תלמידי הרי"ח. השערה זו אין לה שום יסוד. מאותן המקומות שבס' חסידים אשר בא שם זכרון ס' הכבוד² נראה בעליל כי ספר הכבוד היה לפני מאספי ספר חסידים אבל לרוב לא העתיקו דבריו – אדרבה רצונם היה כנראה שכל ההוגה בספר חסידים יעיין גם כן בספר הכבוד ועל כן לא עשו בספרם. ספר חסידים, רק ציונים כעין מראה מקומות על מה שהיה בדין להעתיק מספר הכבוד אל תוך ספר חסידים מעניין ידוע כמו: ושאר דבריו כתובים על ספר הכבוד (ס"ח סי' קצ"ח וסי' תצ"ה). ובספר הכבוד יפרש הכל (סי' ת"ל), והכל כתוב בס' הכבוד (סי' תתשל"ה וסי' תתת"א וסי' תתתקל"ב) יתר על כן נמצא בס' חסידים שכתבו המאספים רק שאלה עיונית ועל התשובה ציינו לעיין בספר הכבוד כמו סי' תת"ב: ובס' הכבוד כתוב למה זה אילן ולא אחרים... וסי' תתשל"ג: והלא הקב"ה יודע המכוסה כמו המגולה כל זה בספר הכבוד. התשובה על שאלה זו נמצאה אצלנו בס' תתשל"ד אבל במהדורת בולוניה סי' תמ"ט נפקד מקומה ונראה מזה שאותו הסימן שבא שם התירוץ נעתק מס' הכבוד ע"י איזה סופר מאוחר בתור הוספה או גהה על הגליון. בסי' תת"פ כתוב: וצריך לכתוב בספר הכבוד (בדפוסים האחרונים של הוצ' בולוניה: כל זה בספר הכבוד) ומובנו לפי דעתי שהיה צריך להעתיק פה דברי ספר הכבוד וכמו שפירשתי לעיל. אבל הר"א ווערטהיימער (לשון חסידים מ"ג ע"א) פירש בענין אחר ואינו נראה. רק בג' מקומות הובאו דברי ספר הכבוד בס"ח והם הסי' ק"ע, תקי"ב ותתתקל"ז.

על תוכן ספר הכבוד אין לשפוט בדיוק עפ"י הקטעים הנודעים לנו כי באו בו דברים רבים בעניינים שונים ומשונים אשר אין להם שום קישור. קצתם בעיון אלהי (כתב תמים) אשר עליו רומז שם הספר, ורובם גימטריאות ורמזים (מובאים בס' ערוגת הבושם כ"י, עי' בהוספה בסוף המבוא). גם קצת דינים ומנהגים. לפי עדות מהר"ל היו כתובים בו גם צוואות ר"י החסיד ומה שהובא בשם ספר הכבוד ברוקח ובארחות חיים ותולדות אדם וחוה נובע ג"כ מצוואות רי"ח³ מן הקטעים הרבים הנודעים לנו עכשיו לא נמצא בספר חסידים רק מעט מוצר ורובם לא נמצאו שמה וזה מכחיש עדותו של הח' גראסס שספר הכבוד הוא ספר חסידים המקורי ונפלה השערתו על דבר תולדות ספר חסידים.

(1) על המבוכה השוררת שם עי' בספרו של גידעמאנן ח"א 281 ער 283.

(2) עי' לקמן פרק ט' בערכו.

(3) גראסס במאגאצין ח"ד 200.

ז. הוספות והגהות בספר חסידים.

בפרק הרביעי הראתי לדעת כי באו בספר חסידים דברי חכמה ומוסר מסופרים שונים. ועתה הנני מוסיף ואומר כי באו בו גם כן מאמרים מספרים שונים אשר הציגום המאספים בתוך הספר או כתבום הסופרים על הגליון ואפשר שכל ההוספות באו מן הגליון אל הפנים כנודע מקורות ספרי הקדמונים. ואלה הם הנוספות בפנים הספר:

(א) לשונות הרמב"ם¹. בס"ח ד"ב סי' י"ב י"ד וי"ח מהלכות תפלה. שם סימן כ' כ"א כ"ג עד כ"ז, מ"ב ומ"ג מהלכות תשובה. נ' עד נ"ב, ס' מהלכות דעות. ס"ו וס"ז וקמ"ה מהלכות תלמוד תורה. מכל המאמרים האלה לא נמצא בספר חסידים שלנו מאומה. וישנם מסימנים הנזכרים במהדורת פארמא אבל חסרה שם ההוספה מדברי הרמב"ם². מזה יש ראיה שלא היו ההוספות האלה לפני מסדרי מהדורת פארמא.

(ב) לשון הראב"ד. בד"ב סי' י"ב נמצא מאמר אחד הנובע מספר בעלי הנפש להראב"ד שער הקדושה. הסימן הזה נמצא אצלנו (סי' תתרי"ז) אבל מאמר הראב"ד נפקד³.

(ג) מבחר הפנינים⁴. דבריו הועתקו בספר חסידים שלנו סי' קכ"א תקכ"ב תשל"ט תש"ם ותתרי"ז ובד"ב סי' ט' ל"ח, פ' עד פ"ב, פ"ד עד פ"ו, פ"ח פ"ט ק"ך קפ"ד רפ"ה רפ"ז ש"ן תשצ"ו. בספר חסידים שלנו נמצא לפעמים הגהות על הגליון, מה שלא נמצא בשום מקום בד"ב, ואלה הם:

(א) מספר אור זרוע: על גליון סי' תכ"ז 127 הגה מאו"ז ח"ב הלכות שבת סימן מ"ב.

(ב) מספר רוזאל ד"א דף י"ז ע"ב על גליון סימן ל"ג 35. וקרוב אצלי שרוב המאמרים מספרי הרוקח, מספר רוזאל ומספר חכמת הנפש היו כתובים על הגליון והמעתיקים הכניסום לפנים. ובזה יובן מה שלא בא רובם כ"א בהוצאת בולוניה ולא בהוצאה שלנו, רק על אותם המאמרים הנמצאים בשתי המהדורות יש לשפוט שבאו מתחילה לפנים על ידי המאספים.

(ג) "שאלתא" לא נודע מקורה נכתבה על גליון סימן ל"ג וליתא בד"ב סימן תר"ז, ואולי היא נובעת מספר הכבוד אשר נתיסד קצתו על דרך שאלות ותשובות עיוניות.

כל אלה ההוספות וההגהות נתוספו על גוף הספר בזמן מאוחר, קצתם היו כבר לעיני מסדרי שתי מהדורות הספר אשר בידינו, וקצתם לא נמצאו עדיין לפני מסדרי מהדורת פארמא.

כשם שהוסיפו על הראשונות הגהות והוספות הנזכרות, כך השמיטו גם כן מאמרים אחדים אשר היו לפני הקדמונים ונאבדו מאתנו. את אלה מצאתי מובאים בשם ספר חסידים, ולא נמצא אצלנו לא בד"ב ולא בהוצאה שלפנינו:

(1) ע' דקדוקי סופרים ברכות ע' 37. רייפמאן ארבעה חרשים ע' 7. לשון חסידים מ"ג ע"ב. עפשטיין ע' 14 הע' 24.

(2) עפשטיין ע' 17 בהערה.

(3) עפשטיין ע' 14 הע' 24.

(4) רייפמאן ארבעה חרשים ע' 8. לשון חסידים מ"ג ע"ב. עפשטיין שם.

Sepher Chassidim

באור זרוע ח"א סוף סימן תקע"ו ע' 156: בספר חסידים כתוב, מי שיש לו נתק או שחין שליחה יוצאה במקום הנחת תפילין יניח בורוע ולא בראש ומי שיש לו כזה בורועו יניח על הראש ולא בורוע. עד כאן.

בקובץ שטראסבורג סימן 44 בספור על דבר פטירת הרי"ח הנזכר לעיל, כתוב: ואחר כך סמוך ליום פטירתו כתב שני כרכין מספר חסידים, וכתב בן אדם שנהנה מאדם שהוא צר-עין לבסוף שמצד אחר יוציא¹ על כך כמו שנהנה: ואדם יש להבין ולגרום שאחרים יהנו על ידו ממנו שנאמר: והיה ברכה. עד כאן. סגנון כזה לא נמצא אצלנו כלל.

בספר משא מלך לבעל עצמות יוסף דף ל"ח, מביאו בלשון חסידים מ"ט ע"ב הערה 49, כתב: מצאתי בגליון א' קדוש מראות אליה"ו שמצא בספר החסידים מכתבת יד, שפעם א' בא עריכה בקהל והיו שם ב' ת"ח כו'. וזה לא נמצא לפנינו.

ח. היחס שבין מהדורת פארמא למהדורת בולוניה.

בהשקפה ראשונה נראה שאין שום שיטה ותכסיס לשנוי הסדר שבין מהדורת פארמא למהדורת בולוניה, וכי נתבלבלו ונתפזרו לגמרי סימני ספר זה במהדורה האחרת. אבל כשנשווה את השתלשלות הסימנים הנמצאים בשתי המהדורות גם יחד יודע לנו שאין סידורם ושנוי בנינם מקריי וכי יש סדר למשנתנו. ונבאר זה בקיצור נמרץ על ידי דוגמאות בולטות ביותר.

על ראש הספר אין לדון כי כבר החלטנו שבאו שם כמה קונטרסים דבוקים יחד על ידי מאספי הספר ואין להם איפוא קישור פנימי. לא כן שאר חלקי הספר. מן סימן תקפ"ט והלאה נמצאים פרקים מוגבלים בתוכנם ומסוימים על ידי כתובת בראש הפרק כמו סי' תקפ"ט: ענייני שבת, סי' תרל"ח: ענייני ספרים, סי' תשמ"ז: ענייני לומדי תורה וכו' וכו'.

כשנחקור בדיוק על סדר הסימנים הנמצאים גם במהדורת פארמא גם במהדורת בולוניה, נמצא שנשתיירו קבוצות קבוצות סימנים יחד בשתי הקבוצים בעצם סידורם בלי שום שינוי רק שלפעמים נכנסו ביניהם מאמרים אחדים מבחוץ. אבל עוד ניכר בעליל רובו עומד על הפרוץ. לדוגמא: מן סימן א' עד אמצע סימן ט"ו אצלנו, נמצא בדפוס בולוניה מן סימן קנ"ג עד סימן קס"ו זה אחר זה. מן אמצע סימן ט"ו עד סימן ל"ו אצלנו, מתאים עם ד"ב סימן תק"ץ עד סימן תרי"ג כסדרן. הסימנים מ"א עד נ"ח נמצאים שם מצומדים מן סימן קע"א עד סימן קע"ט, מן סימן נ"ט והלאה נמצא בד"ב מחובר מן סימן תרי"ד והלאה, רק שלפעמים נכנסו סימנים אחרים ביניהם כאמור². מדוגמאות אלו תראה שבאו במהדורה האחת קבוצות קבוצות מאמרים מסודרים כבמהדורה האחרת בדיוק. לאותם הקטעים יש לרוב גם קישור פנימי כי ראש קבוצה מתאימה לרוב עם ראש פרק חדש בתוכנו כמו סימן תקע"ה שהוא התחלת קטע אחד ושם מתחילים ליקוטי הלכות חסידות וכן סימן תתרכ"ו שהוא התחלת ענייני תלמוד תורה. סימן תתשי"ב ראשית

(1) כצ"ל ובכ"י כתוב: שמצר אחד יוצא. ואין לו מובן.

(2) ע"י בלוח ההשוואות בסוף הספר ע' 522 והלאה ולוח החדש אשר ערכתי בסוף מבוא זה.

הפרק על אותיות הנעלמות, סימן תתשע"ה התחלת הלכות תפלה, סימן תתתע"ח התחלת ענייני צדקה, סימן תתתק"ך כיבוד אב ואם וכו', ותמיד תמצא בסימנים אלו ראש לקטע השוה בקישורו לשתי מהדורות הספר. מזה למדנו שלקחו המסדרים רסיסי רסיסי פרקים וחיבורים יחד כל אחד כדרכו, ובנו מזה כל אחד מהדורת ספרו.

איזוהי המהדורה הקדומה העתיקה ביותר, מהדורה שלנו או הוצאת בולוניה? בספר חסידים שלנו לא נמצא כמעט פרק בעניין ידוע שלא נשנה במקום אחר בפרק מיוחד, ובוזה נתפרדו העניינים המדברים על נושא אחד לשנים או שלשה פרקים מרוחקים זה מזה, כגון הלכות תפלה מן סימן שצ"א עד סימן תקפ"ז, ושנית מן סימן תתשס"ח עד סימן תתתמ"ט, דיני שבת מן סי' תקפ"ט עד סי' תרל"ז, ועוד הפעם מן סימן תתתקס"ד עד סימן תתתקפ"ד, דיני ספרים מן סימן תרל"ח עד סימן תשמ"ו, וחזרו ונשנו מן סימן תתתקל"ט עד סימן תתתקס"ד, וכן תמצא בענייני תלמוד תורה וצדקה וכיבוד אב ואם ואישות, תמיד נחלקו לשני מחנות במקומות שונים של הקובץ ולרוב בא בראש הפרק השני מאותו עניין הכתובת: גם כאן כתוב עניין פלוני, גם לרבות שבא להוסיף כאן פרק באותו עניין עצמו שכבר נמצא לעיל. במראה זה נשתנה מהדורת בולוניה תכלית שינוי מספר חסידים שלנו, כי שם באו שני חצאי הפרק לבודים וצמודים יחד לאחדות תוכנית שלמה. התאחדות זו נעשה בעצם הסדר הנוהג במהדורת פארמא, היינו מה שמוקדם שם מוקדם גם כן בד"ב, והמאוחר אצלנו בפרק בפני עצמו נספח שם אחריו בתכיפות בלי הפסק בינתים, ועל כן לא נמצא בד"ב כי אם פרק אחד מענין אחד, כגון מה' תלמוד תורה וצדקה וכיבוד אב ואם. נידון אחד יוצא מן הכלל הזה יפיץ אור בהיר על צדקת משפטנו, והוא סדר הפרקים המדברים על ענייני המזיקים. הפרק הראשון בעניין זה נמצא אצלנו מן סימן תתתרל"ה עד סימן תתתרמ"ח, והפרק השני מחזיק את הסימנים מן סי' תתתרס"א עד סי' תתתרע"ד. בדפוס בולוניה נמצא הסדר הפוך: בתחלה בא שם הפרק השני והם שם הסימנים מן סי' תס"א עד סימן תס"ח (סוף קטעו), והפרק הראשון אצלנו נמצא שם אחריו, היינו מן סימן תע"ט (ראש הקטעו) עד סימן תפ"ז. יש ראייה ברורה שהפכה הזאת נתהוה ע"י שגיאת מסדר מהדורת פארמא, כי בראש הפרק הראשון מענייני מזיקים שבמהדורה זו כתוב: "גם כאן כתוב ענייני היוקות ועונשי אדם" (סימן תתתרל"ה) ולמלות "גם כאן" אין שום מובן כי עוד לא בא פרק בעניין זה בין פרקי הספר שקדמו, אלא ודאי מוסב על הפרק הבא המתחיל מן סימן תתתרס"א ושם הכתובת: "ענייני היוק כתיב כאן". הכתובת האלה מוכיחות כי נהפך כאן הסדר, והנכון במהדורת בולוניה. כל זה מאמת את הכלל היוצא לנו מן האמור כי מהדורת פארמא נסדרה בזמן קדום קרוב יותר לתקופת יצירת הספר, על כן נשארה בתכונתה הקדומה קובץ סונטרסים מדובקים יחד בלי שום קישור פנימי על ידי בקורת תוכנית, ומסדר מהדורת בולוניה הבא אחריו בזמן מאוחר, חיבר את האוהל להיות אחד כל ענין במדור בפני עצמו. ויש לי בזה עוד ראיות חזקות: ראשונה, ממה שנמצאו במהדורת פארמא סימנים רבים נכפלים. כפולים אלו עולים למספר ששים מאמרים ויותר בעוד שבהוצאת בולוניה לא נמצאו כי אם שלש עשרה כפולים. הסברא נותנת: שאותה המהדורה הממעטת בכפולים היא המאוחרת, כי לא יתכן שישונה הספר המשוכלל בסידורו על ידי אחרונים ההוגים בו לגרוע להמיר רע בטוב. ושנית: מהשמטת מאמרים במהדורת בולוניה הנמצאים אצלנו, כי קרוב אצלי שהשמיטו

קצת עניינים בכוונה מטעמים צביוניים. בפרט אותם המאמרים המגנים את הפלפול⁽¹⁾. אולם על רוב החסרונות יש לדון שלא נמצאו לפני מסדרי המהדורה האחרת, כמו המאמרים ע"ד האותיות הנעלמות הנמצאות לפנינו⁽²⁾, ונעדרים בד"ב ולהיפך מאמרי "ספר חסידים האחר" (ספר חכמת הנפש) המועתק שם⁽³⁾ וליתא לפנינו.

ט. שמות הסופרים והספרים המובאים בספר חסידים⁽⁴⁾.

- ר' אביתר כהן צדק בירושלים. תר"ל 169.
 ר' אברהם ברגנשפורק. תתשצ"ב 390 (תשס"ב).
 ר' אלעזר קליר. תתתשמ"ה 470.
 ר' אמתי הפייטן. תט"ז 123.
 ר' אפרים בן ר' מאיר. תתשצ"ב 390 (תשס"ב).
 ר' בינום בוורמשא. תכ"ז 127.
 ר' ברוך בריגנשפורג. תתשצ"ב 390 (תשס"ב).
 ר' האי גאון בירושלם (i). תר"ל 169.
 ר' חננאל. ס"ב 48.
 ס' חשבונות. תקנ"ג 154 (תתנ"ז).
 ר' יהודאי גאון שעשה הלכות גדולות. תשמ"ה 189. תתכ"ה 209.
 ר' יהודה החסיד. תכ"ז 126. תצ"ח 141. תתשצ"ב 390 (תשס"ב).
 ר' יהודה הלוי. תקנ"א 154.
 ר' יוסף. שכ"ז 102.
 ר' יעקב בן דודי (תתשמ"ו ועי' תתשנ"ב).
 ר' יעקב בן ר' יקר. תתקצ"א 245 (קכ"ד. תתשל"ה).
 יעקב בן פלטיאל. תקמ"ה 152.
 רי"ף. ל"ג 33 (תר"ז).
 ר' יצחק חסיד. תתקנ"ז 333 (תל"ב).
 ר' יצחק בן ר' משה אור זרוע. תל"ב 127.
 ס' יצירה. תתתרנ"ה 447.
 ר' ישראל הנהרג על קדוש השם. רס"ד 86 (רכ"ב).
 ס' הכבוד: ק"ע 70: קצ"ח 75 (קצ"ז). ת"ל 127. תצ"ה 139. תקי"ב 146 (תתי"א). תת"ף 220 (שכ"א). תתתרס"א 354 (תס"א). תתתרס"ב 354 (תס"ב).
 תתתשל"ד 376 (תמ"ט). תתתשל"ה 377. תתתקל"ב 415 (תקפ"ו). תתתקל"ז 416.
 מגלת סתרים לר' נסים גאון. סימן ל' 28 עד 32. תתתקמ"ב 417 (תר"ד תר"ז).
 ס' מזלות. ל"ג 35.
 ס' מסורה. עיין בתוכן הענינים. ערך מסורה.

(1) עי' לקמן במפתח הענינים בערכו.

(2) עי' שם ערך אותיות ובמאמרו של עפשטיין ע' 17 בהערה שם.

(3) בסוף ספר חסידים ד"ב מן ס' תתשל"ה והלאה. עי' לעיל ע' י"ב וי"ד.

(4) אותיות המספר בעברית יורו על סימני ס"ח שלנו. מספרים הערביים מורים על הדפים בס"ח שלנו. המספרים שבמסגרות מורים על סימני ס"ח דפוס בולוניה.

- ר' מרדכי. תרל"א 169.
 רבינו משולם. ל"ג 34 (תר"ז, תתשמ"ז, תתשנ"ג).
 ר' נסים גאון. ל' 32. תתרט"ט 272 (תר"ז).
 ר' סעדיה גאון. ל"ז 38. תתתשנ"ז 478 (תרי"ב, תרי"ג, תרי"ד). ר' סעדיה
 בן יוסף רצ"א 91 (רל"ב).
 פירוש ספר יצירה לר' שבתי דונולו. תקמ"ה 151.
 ר' פלטיאל הרופא. תקמ"ה 152.
 קליר תתתשמ"ה 470.
 ר' שבתי דונולו. תקמ"ה 151.
 ר' שבתאי הנהרג על קדוש השם. רס"ד 86 (רכ"ב).
 רש"י. תתר"ד 248.
 תחנה: ככל מה שכתבנו בסדר התחנה. י"א 8. תחינה לבעל תשובה.
 מ"א 40 (קע"א).
 ס' תשובה לר' סעדיה גאון. ל"ז 38.

י. מסורת התלמוד והמדרשים.

- (א) תלמוד ירושלמי. (עיין סימן ל' 29 ותתש"ץ 389).
 ברכות. פ"א ה"א: י"א 7, תל"א 373, תתשפ"ט 388. — פ"ב: תתקמ"ב 417.
 ה"ז: א' 3, ס"א 48, תכ"ז 126, תרכ"ה 167, תתשכ"ט 286. — פ"ג ה"א:
 תתרל"ד 258. — פ"ה ה"א: תתתפ"ח 359, תתתק"ס 420. — פ"ו ה"א:
 תקע"ב 157. — פ"ח תתתקנ"א 332. — פ"ט ה"א: תתשכ"ג 373. ה"ג:
 קכ"ה 161, קצ"ז 74, תת"א 201, תתתשי"ז 370, תתתק"ד 409, תתתתע"ב
 453, תתתש"ן 473. — ה"ז: תשס"ו 193.
 פאה. פ"א ה"א: ל' 28, צ"א 55, רע"ו 88, תתע"ג 218, תתרל"ד 259, תתתע"א
 403, תתתקל"ב 410, תתתקל"ט 412, תתתתרל"ו 440. — פ"ב ה"ו:
 תתתתרל"ד 439, תתתשפ"ג 490. — פ"ח ה"ט: תת"ס 216, תתס"ב 216.
 דמאי. פ"א ה"א: תתר"ן 264. — פ"ז ה"ג: ס"ו 49, תת"ל 210.
 כלאים. פ"א תתתתמ"ו 400. — פ"ט ה"א: תתרט"א, תתרט"ב 270, תתתשנ"ה 477.
 שביעית. פ"ה. רמ"ט 82. — תרומות. סוף פ"ח רנ"ג 83, רנ"ח 85. —
 מעשרות. פ"ג תתתתרט"ד 450. — חלה. פ"א ה"א: תשע"ה 195.
 בכורים. פ"ב ה"א: ט"ז 22. — פ"ג: תתקס"ט 238. ה"א: תתתקמ"ד 417.
 ה"ג: תתתקמ"ד 417.
 שבת. פ"א: י"א 9, ה"ג: תתרט"ט 272, תתתקל"ט 326, תתתתרט"ג 449. — פ"ה
 ה"ד: ס"ז 49. — פ"ו: שע"ט 115. ה"ב: תתי"ח 207. ה"ט: שס"ט 113.
 תת"ק 223. — פ"ז: תר"י 164. — פ"ט ה"ג: תרכ"ז 167.
 עירובין. פ"א ה"א: תשס"א 192. — פסחים. פ"ג ה"ו: תשס"ז 193. — פ"ה
 ה"ג: תתי"א 204. — פ"ו ה"א: תתרמ"ט 263.

(1) מפתחות אלו ותבאים מוטבים רק על ספר חסידים שלנו.

- שקלים. פ"ב ה"ה: של"ז 104. - פ"ג: תתתקט"ז 411. ה"ב: ע"ז 52. - פ"ד
ה"ג: תתתפ"א 405. - פ"ה ה"א: תכ"א 125. תת"א 247. תתתק"ז
409. תתתשנ"א 474. הי"ג: תתקי"י 225.
יומא. פ"א: תת"פ"ז 277. - ביצה. פ"ה ה"ב: תקצ"ג 162. -
ראש השנה. פ"א ה"ג: ל"ג 33. תתתקפ"ה 424. - פ"ב ה"ח: תשס"א 192.
תענית. פ"א ה"ז: תתשצ"ב 299. - פ"ב הי"ב: ס"ז 49. ה"ב: ת' 121. - פ"ד
ה"א: תתתקע"א 422. ה"ה: תל"ד 128, תרצ"ה 181.
מגילה. פ"א ה"ה: תת"פ"ה 267. הי"א: תקל"א 149. - פ"ג ה"א: תת"ס 216.
ה"ב: תקל" 149. תשל"ד 187. תתשכ"ח 374. ה"ז: תשצ"ג 199.
תתשע"א 385.
חגיגה. פ"א ה"ז: תתת"פ"ד 450. - פ"ב ה"א: שס"א 110. שע"ט 115.
תתקע"ה 241. תתתש"ז 377. ה"ב: תתת"פ"ג 352. - פ"ג ה"א: י"ג 10.
יבמות. פ"ד: תתתש"ז 462. ה"ד: תתתש"א 365. - פ"ח ה"ג: רל"ג 80.
כתובות. סוף פ"ב: תתתש"ד 460. קידושין. פ"א ה"ט: רע"ז 88.
סוטה. פ"ג: תתתש"ב 362. - פ"ז ה"ז: שצ"ז 120. - פ"ט ה"ז: תתתשע"ז 484.
בבא קמא. פ"ח ה"ז: צ' 55. תתתקי"ד 324.
סנהדרין. פ"ו ה"ג: תת"א 202. - פי"א ה"ב: תתתקל"ח 416. ה"ה:
תתשל"ג 286.
עבודה זרה. פ"ב ה"א: תתקע"א 238. ה"ז: תת"א 204.
הוריות. פ"ג ה"ד: תתתשנ"ז 382. תתתע"ז 404. תתתקל"ז 416.

(ב) תלמוד בבלי.

- ברכות. ב' ב': תרי"ח 166. ג' א': תתת"ז 394. ד' א': תתתרכ"ז 438.
תתת"פ"ה 444. תתתשכ"ד 466. ע"ב: תצ"ה 139. תרי"ח 166.
תתתש"ז 370. ה' א': רע"ט 89. תת"פ"ב 265. תת"פ"ג 354. ע"ב:
תתת"ז 306. תתת"ר"ע 452. ו' א': תתתש"ח 384. ע"ב: ל"ג 34.
ז' א': ט"ו 16. רמ"ד 81. ש' 93. שצ"ח 120. תנ"ז 131. תתשצ"ז 300.
תתתש"ב 368. תתתש"ח 384. תתתשפ"ב, פ"ג 489. ע"ב: קס"ג 68.
תתתקי"ח 325. ח' א': תמ"ב 129, ת"ל 127. תת"ז 207. ט' א':
תתת"פ"ג 443. ע"ב: תנ"ב 131. תקכ"א 148. תקנ"ד 155. י' א':
תת"פ"ד 279. תתש"ז 290. ע"ב: תנ"א 131. תס"ו 135. תתקצ"ט 247.
תתתש"י 462. י"א א': תת"ו 251. י"ב ב': תת"פ"ג 268. י"ג ב':
תל"ד 128. תתת"ח 394. י"ד א': תתת"ד 393. ט"ו ב': תתת"פ"ד
357. ט"ז ב': שמ"ד 105. תתתשפ"ט 388. י"ז א': א' 1. תת"ל"ו 259.
תתתש"ז 363. תתתש"ד 481. ע"ב: תתתש"ן 473. י"ח א': של"ט
105. תתת"פ"ח 448. ע"ב: ל"ד 36. פ"ט 54. רע"ג 87. תתתשנ"ב 475.
י"ט א': תת"ל"ה 347. כ' א': תת"פ"ה 361. כ"ב א': תת"פ"ד 137.
תר"ם 172. כ"ג א': תתת"פ"ז 394. כ"ד א': נ"ט 47. תר"ם 172.
תת"ל"ה 211. כ"ה א': ת"ם 129. תת"ל"א 258. כ"ח א': ש"ל 103.
תת"ד 202. תת"פ"ז 262. ע"ב: תתתש"ז 471. כ"ט ב': י"א 7. 8.
ל' ב': י"א 7. תתתש"ן 389. ל"א א': תתש"ה 290. תתשע"ד 295.
ל"ב א': ל"ב 32. ל"ג א': תת"ה 137. ל"ד א': תת"ה 262. ע"ב:

י"א 8, ל"ח 40, ע"ב 50, תנ"ה 131, תתתכ"ד 396, תתתרי"ז 434.
 ל"ה ב': תשע"ד 195, מ' א': תתרט"ו 271, מ"ג א': תרצ"ד 180.
 ע"ב: תקפ"א 159, מ"ד א': שס"ח 112, תתת"ע 313, מ"ה א': תתתרט"ה
 450, מ"ז ב': שפ"א 116, מ"ח א': תתתרט"ז 451, נ' א': ס"א 48.
 ע"ב: ש"ה 95, תקנ"ז 155, תתרט"ה 272, נ"ג א': ש"ה 97, תתתרצ"ה
 360, נ"ד ב': שע"א 114, תק"ף 159, תתתשל"ד 376, תתתרי"ג 432.
 נ"ה א': רפ"א 90, ע"ב: שכ"ז 102, שפ"ב 116, תתתמ"ב 307, תתתשכ"ב
 373, תתתשצ"ד 391, נ"ז א': שפ"ד 117, נ"ח א': תתתתרי"א 431.
 תתתתרל"ב 439, ע"ב: ש"ס 109, תשע"ד 195, נ"ט ב': תתתתקצ"ז
 428, ס' ב': ב' 4, שצ"ט 120, ס"א ב': ל"ג 34, שפ"ב 117, תשנ"ד
 191, תשע"ו 196, ס"ב א': תקס"ה 157, ס"ג ב': תשע"ז 196.
 תתתרמ"ה 349.

פאה. פ"א מ"א: ל' 28, 29, פ"ח מ"ט: תתנ"ט 216, שביעית. פ"י מ"ח: ל"ט
 40, פ"י מ"ט: תתתנ"א 309, תרומות. פ"ג מ"ח: תתתפ"ג 316, פ"ד
 מ"ט: תקנ"ו 155, פ"ח מ"ב: תקנ"ו 155, מי"א וי"ב: רנ"ג 83.

שבת. ד' א': קכ"ה 61, י' ב': תתרכ"ו 257, תתרל"ה 259, תתתק"ג 409.
 י"א א': רפ"א 90, תתתשל"ט 468, תתתכ"ז 305, י"ב ב': תתל"ה 211.
 י"ג ב': ל"ג 34, י"ז א': י"א 9, י"ט א': תתתש"ט 462, ע"ב:
 תתתתנ"ח 448, כ"א ב': תתתש"ח 364, תתתתכ"ז 397, כ"ג ב': ט"ז 16.
 כ"ה ב': תרכ"ב 166, כ"ו א': תרכ"ג 166, כ"ט ב': תרי"א 165.
 ל' א': תתרי"ח 255, תתתשנ"ג 476, ע"ב: קי"ח 59, רע"ט 89, תתתמ"ח
 263, תתתרצ"א 360, תתתשע"א 483, ל"א א': תתתפ"ג 220, תתל"ח
 212, תתתמ"ה 262, תתתקט"ז 325, תתתנ"ז 353, ל"ב א': ש"ע 113,
 תקכ"א 147, 148, תתתתרי"ז 434, ע"ב: תתתתר"ע 452, תתתתשי"ד 463.
 ל"ג א': תתתקע"ז 336, ע"ב: שני"ה 108, תתתצ"ח 321, תתתרמ"ה 349,
 תתתתרכ"ג 436, תתתתש"ן 473, מ"א א': י"ט 24, תשס"ט 194, תתתתנ"ג
 446, נ"א ב': פ"ב 53, נ"ה א': תתתתנ"ב 445, ע"ב: ט"ז 16, ט"ז
 21, תע"א 134, נ"ו א': רט"ז 77, תתרי"ד 249, ס"ג א': תתתשמ"ג
 378, ס"ד א': נ"א 44, פ"ז א': תת"א 201, פ"ח ב': תתתשנ"ד 477.
 תתתתשפ"ג 490, פ"ט א': תתרט"ו 253, ע"ב: ט"ז 22, תתתנ"ז 269.
 צ"ז א': תתת"ס 310, תתתתרמ"ז 444, צ"ט א': תתתתרל"ז 440,
 ק"ד א': תתתתשפ"ג 489, ע"ב: תתתנ"ו 268, ק"ה ב': רצ"ג 91.
 תתתשי"ב 367, ק"ח א': ת"ס 129, תתתתקי"א 410, ע"ב: ב' 4, ק"ט
 א': שע"ו 114, ק"י א': רצ"ח 92, קי"ג ב': ט"ו 19, קי"ד א': של"ה
 104, תתתתי"ב 393, קט"ו א': תתי"ט 208, קט"ז א': י"ג 10, קי"ח ב':
 תתתל"ד 259, תתתל"ז 259, תתת"ס 269, תתתש"ד 363, תתתשפ"ט 389,
 תתתתשע"ה 485, קי"ט א': תת"ף 220, ע"ב: תתתכ"ח 210, ק"ך ב':
 תתתנ"ח 175, קכ"ז ב': תתתשצ"א 299, תתתתשע"ה 485, קכ"ח א',
 מ"ג 42, קכ"ט ב': תתתתקע"ח 423, ק"ל א': רמ"ז 82, קל"ג ב':
 תקכ"ט 149, תשי"ב 185, תתתת"ע 403, קל"ד א': שע"ז 114, ע"ב:
 תתתנ"ח 269, ק"ם ב': ל"ח 39, קמ"ט ב': תתתנ"ה 267, קנ"ב:
 תרכ"ח 167, קנ"א ב': ב' 5, קנ"ד ב': תתתתשנ"ה 477, קנ"ה ב':

י"ד 14. קנ"ו א': ט"ו 16, ל"ג 35, תר"ב 163, תת"ף 220, תתתש"ן 473. ע"ב: ל"ג 36.

עירובין. ד' ב': תתשפ"א 296. י"ג ב': תשנ"ו 192, תשפ"א 197, תתט"ז 206. ט"ז ב': תשע"ד 195, תשפ"ו 197. כ"א א': תשמ"ז 189, תתשט"ז 370. כ"ז ב': תתקצ"ה 245. ל' א': תתת"ע 313. ל"ב א': קכ"ה 61. ע"ב: תקכ"ד 148, תתתשי"ח 464. מ' ב': תקמ"ח 153. מ"א ב': רע"ו 89, תתרנ"ג 266. נ"ג א': תתתקנ"ה 333, תתתרל"ח 440. ע"ב: תתע"ב 218. נ"ד ב': תשס"ב 193, תתרנ"ב 265. נ"ה ב': תתתרכ"א 435. ס"א א': ס"ב 48. ס"ה א': ל"ב 30, תתתשע"ג 484. ע"ב: תתתשס"ד 480. פ"ו: תתתקל"ז 416. ק' ב': ש"ה 97, תתשפ"ה 298.

פסחים. ח' ב': תשע"ו 196, תתתשנ"א 380. כ"ה א': תתתשנ"ט 479. כ"ו א': תתתתכ"ו 397. ל"א ב': תתתרי"ח 344. ל"ב ב': תתתתרע"ד 454. מ"ט א': ס"ב 48, קפ"ח 73. ע"ב: תתרפ"ב 274, תתתרי"ץ 360. נ' א': תתתשפ"ח 388. נ"ו א': ל"ה 37, תתקצ"ח 246, תתתשס"ה 384. נ"ז א': תקס"ח 157. נ"ט ב': תתצ"ט 223. ס"ד א': ת"ח 122. ע"ב: תקכ"א 147. ס"ו א': תתרמ"ו 262, תתתתרס"ז 451. ס"ח ב': תתשפ"ז 298. פ"ג א': תתרע"ו 273. פ"ו ב': תשכ"ח 186. פ"ז ב': תתרמ"ח 262. צ"ד ב': תתתתרי"א 431. ק"ו א': תרכ"ד 167. ק"ט א': תתרס"א 270. ק"י א' שע"ח 115. קי"ב א': שע"ו 114. ע"ב: תתתשט"ט 462. קי"ג א': תת"ץ 221. ע"ב: רע"ז 89, תתתתרצ"ז 459. קי"ז ב': תתרי"ח 255.

יומא

ב' א': תצ"א 138. ה' א': תתתתרל"א 439. ז' א': תשפ"ג 197. ח' ב': תצ"ה 139. ט' ב': תתתקפ"ב 337, תתתע"ו 314. י"א א': תתרל"ד 259. י"ח ב': תתשנ"ח 292. י"ט ב': תצ"ו 139. כ"ב ב': תתתקע"א 335, תתתתרס"א 448. כ"ח ב': ש"ה 97, תתש"ך 284. ל' א': תצ"ו 139. ל"ב ב': תצ"ו 139. ל"ז א': תצ"ה 138. ל"ח ב': תתל"ט 212, תתתתשנ"ב 475. ל"ט א': ת"ט 122, תרכ"ח 168, תרצ"ד 180, תת"א 202, תתרפ"ה 276, תתתשצ"ז 391. מ"ז א': תתרפ"ז 277. נ' א': רע"ג 87. נ"ג ב': תרמ"ב 173, תתשל"ט 288. נ"ד א': תתרפ"ז 277, תתתתל"ח 398. ס"ב א': רנ"ה 84. ע' ב': תצ"ו 139. ע"א ב': תפ"ו 137. ע"ה א': תתתתשס"ב 480. ע"ב: ס' 47, ש"ה 97. פ"א ב': תתתתכ"ז 397. פ"ג ב': תתתרכ"ה 345, תתתתשע"ז 486. פ"ה ב': ל"ב 30, רע"ו 88, תשס"ט 194, תשע"ו 196. פ"ו א': ע"ה 52. ע"ב: י"ט 24, כ"ב 26, מ"ג 42, תרל"ב 170. פ"ז א': ל"ב 30, תתתשמ"ה 379, תתתתשע"ז 486.

סוכה

ז' ב': תתתתרכ"א 435. ט"ו ב': תרמ"ד 173. כ"ו א': תתתתשע"ד 485. כ"ח א': תת"ת 300. כ"ט א': רפ"ט 91, תתרנ"ב 265. ע"ב: תרמ"ד 173. ל"א ב': תקנ"ב 154. מ"ב א': תתתתס"ו 403. מ"ה ב': כ"ו 27, ל"ד 36, תתרנ"ב 265, תתתתל"ט 398. מ"ח ב': תת"ץ 138, תתתתקע"א 422. נ"ב א': ב' 5, תתרס"ו 254. ע"ב: תתרנ"ז 269, תתתתשל"ט 468. נ"ה ב': תרל"ו 171. נ"ו ב': ל"ג 36, תתתשי"ב 367.

ביצה. ד' ב': תתתרתס"ז 451. ה' ב': תתט"ו 206. ט"ו ב': תקפ"ט 162.
תתשפ"ח 298, תתתקס"ז 421. כ' א': י"א 9. ע"ב: תתתשצ"ו 391.
כ"ז ב': תרנ"ח 175. כ"ח א': תשפ"ט 198, תתתשס"ג 480. ל' א':
תקצ"ט 163, תרכ"ו 167. ל"ב ב': מ"א 41.

ראש השנה. י"א א': תתתש"ן 472. ט"ז א': ל"ב 31, תתתקפ"ז 426. ע"ב:
ל"ב 31, ל"ג 33, 35. תק"ה 145, תת"ף 220, תתתתי"ג 393. י"ז א': ל"ב
32, ל"ג 33, תצ"ז 141, תתתקמ"ו 331, תתתשס"ח 482. ע"ב: תצ"ו 160.
י"ח א': ט"ו 16, תר"ב 163. כ' ב': תצ"ח 141. כ"ד א': תשל"ו 188.
כ"ה א': תתקצ"ח 246. ע"ב: תתתתרי"י 431. כ"ח א': תתל"ה 259.
ע"ב: תע"ב 134.

תענית. ז' א': תתתתש"ן 473. ח' א': תתתתקצ"ט 428. ע"ב: תתט"ו 205.
תתקט"ז 227. י' ב': תתת"ם 260. י"א א': רצ"ג 91, תתשצ"ב 299,
תתתתרע"ב 454. י"ב ב': תתט"ו 205, תתשצ"ב 299, תתתתל"ט 398.
י"ד א': תתקע"ב 239. כ' ב': תתרי"ו 251. כ"א א': י"ח 23. ע"ב:
תרפ"ה 179. כ"ב ב': ס"ו 49, שנ"ח 108, תתשנ"ה 381. כ"ג א':
תתכ"ח 210. ע"ב: תתצ"ט 223. כ"ד א': תתקט"ז 146. ע"ב: תע"ח 136.
כ"ה א': ל"ג 33, תצ"ו 139, שצ"ד 119. כ"ז א': שס"ב 111, תתתתרס"ב
449.

מגילה. ג' א': שכ"ד 102, תתתתרס"ח 452. ו' ב': תתתתרע"ד 357, תתתשע"א
385. ז' ב': י"ט 23. י' ב': תתתתרי"ז 433. י"ג א': תקצ"ד 163. ע"ב:
תתשס"ד 294. ט"ו א': י"ט 24, קנ"ג 66, תתקע"ג 239, תתתתכ"ד 396.
ט"ז ב': תתתשכ"ב 373, תתתתרפ"ח 359. י"ז א': תתתתש"ב 460.
כ"א א': י"ג 10, תת"א 202. ע"ב: תתתשע"ג 385. כ"ג א': תתתת"ח
394. כ"ד א': תתכ"ד 125, תנ"ט 132. כ"ו א': תתתתל"ב 398. כ"ז א':
תתתתמ"ה 400. ע"ב: תתת"ו 250, תתתתמ"ט 400. כ"ח א': קי"ח 59.
רכ"ח 79, תתט"ו 207, תתת"ו 250, תתל"ד 258, תתתתשמ"ה 470.
ע"ב: תתק"ד 224.

מועד קטן. עיין לקמן במפתח העניינים בערכו). ה' א': תתשס"ה 193. ו' ב':
י"ד 15. ט' א': ש"ה 97, תתתנ"ב 265. י"ב ב': תקצ"ז 163. ט"ז ב':
תתתרכ"ג 257, תתתתקל"ד 415. י"ז א': ס"ב 48, תתקפ"ח 244, תתתפ"ו
317, תתתתשכ"ד 466. י"ח ב': תתשכ"ח 285. כ"ב א': א' 3. כ"ז א':
שע"ו 114. ע"ב: תתקמ"ב 231. כ"ח א': תתט"ו 205, תת"ף 219.

חגיגה. ב' א': תתתתרע"ה 454. ה' א': ק"ד 56, תתפ"ו 221, תתתתשכ"ו 466.
ע"ב: תת"א 204. ז' א': תתתתר"ג 429. ט' א': י"ח 22, תק"ן 154.
ע"ב: י"ט 23. י"א ב': תתתתרי"א 431. י"ב ב': תתשנ"ד 191, תתקט"ז
227, תתתשמ"ה 290. י"ג א': תתשצ"ז 200, תתתשי"ד 369, תתתתר"א 429.
י"ד ב': א' 2, תתתשכ"א 372, תתתתשמ"ו 471. ט"ו א': ל"ג 36, תתשצ"ג
201, תתתשל"ו 377. ע"ב: ט"ו 21, ל"ב 30, ל"ד 36, רע"ג 87, רע"ד 87.
תתתמ"ה 261, תתתרע"ד 357, תתתתרפ"ד 359, תתתשל"ד 376, תתתתשס"ג
480. י"ז א': תתתתשע"ג 483. כ"ב ב': ס"ז 49, פ"ט 54. כ"ז א':
ר"ט 76.

יבמות. ד' א': תתש"ד 280. ה' ב': תתקל"ה 230, תתתש"ב 460. י"ב ב': תתשי"א 282, תתשמ"ג 289, תתשמ"ד 290, י"ג ב': תתתס"א 311. כ"ה א': קע"ו 71. כ"ו א': תתש"ץ 299. ל"ד ב': תתשי"ט 283, 284. ל"ט ב': תת"א 247, תתשכ"א 284. מ"ד א': תתשי"ט 283, מ"ט ב': תתנ"ה 267, תתתשע"ג 484. ס"א ב': תתשמ"ג 289. ס"ב א': תתשמ"ה 290. ס"ג א': תת"ץ 221, תת"צ"ד 279, תתשי"ד 282. ס"ד א': שע"ו 114, תתתת"ע 452. ע"ב: שס"ד 112. ס"ה ב': תתתל"א 346. ע"ו א': תתתתש"ב 460. ע"ב: תתתתל"ה 441. ע"ח ב': י"ט 24. ע"ט א': תקכ"ה 148. צ"ו ב': תתתע"ו 315, ק"ב א': ע"ו 52. ק"ה ב': תתתשפ"ב 387. ק"ט א': תתק"ו 225. ע"ב: תתתקע"ח 336. קי"ד: תתתתשס"ה 481.

כתובות. ח' א': תתשע"ה 295. י"ז א': תתשמ"א 289, תתת"ך 304. כ"ט ב': קס"ח 69. ל' א': תתתשנ"ב 474. מ"ו ב': תת"פ"ו 277. מ"ח א': תת"פ"ו 277, תתשפ"ד 297, תתתשל"ה 468. נ' א': תת"ע"ב 178, תת"ג 216, תתתפ"ג 316. ע"ב: תתתפ"ט 317. נ"ט ב': י"ב 10. ס' א': קפ"ד 72. ס"ב ב': תתת"ע"ד 357. ס"ז ב': תתנ"ג 214, תתקט"ו 227. ס"ח א': תתנ"ט 216, תתקט"ו 226. ע"ב: תרכ"ד 167. ע"ד ב': תתתפ"ה 316. ע"ז ב': תת"מ"ד 261, תתתפ"ה 316. ק"ג ב': תתנ"ב 265, תתת"מ"ד 349, תתתתקל"ד 415, תתתתנ"ג 446. ק"ה א': תתת"צ"ו 361. קי"א ב': תתתתשנ"ג 476.

קידושין. ה' א': תתתת"ך 395. י"ג ב': ל"ה 37. י"ד ב': י"ט 25. כ"א א': תתשי"א 282. ע"ב: תת"ד 249, תתשמ"ו 291. כ"ט ב': קס"ג 68. תתשמ"ד 290. ל' א': ל"ח 39, תשמ"ה 189, תתתש"ח 364. ל"א ב': ט"ו 18, תתקל"א 230, תתקל"ד 230, תתתתל"ו 440. ל"ג ב': תתקס"ט 238. ל"ט ב': ל"ב 32, ל"ח 39, תת"ל"ג 170, תתתע"ג 404. מ' א': ל' 28. ע"ב: ל' 29, ל"ב 32, ל"ג 33, 34, תתתשנ"ב 475. מ"א א': תתשמ"ג 289. נ"ט א': תתשמ"ט 291. ס"ט א': תתתשי"ט 464. ע' א': תת"מ"ד 260. ע"ב: צ"ב 55, קנ"ז 67. ע"א א': תשצ"ו 200, תתשס"ו 294, תתתת"א 429, תתתת"ו 434, תתתתש"א 460. ע"ב: תתתת"ח 452. ע"ב ב': תתתשנ"ז 381. פ"א ב': תת"ף 274, תתתשי"ח 371. פ"ב א': תתל"ה 211, תתת"ש 361.

גיטין. ו' ב': תתתתקס"ב 420. ז' א': תתתשצ"ב 390. ל"ה א': תתתק"ח 325. מ' א': שפ"א 116. מ"ה א': תתתתקמ"ח 418. ע"ב: תת"פ"ב 179, תש"ב 182. נ"ב א': תתשל"ח 288, תתתשכ"א 373. נ"ז א': קפ"ח 73. נ"ח א': תשצ"ד 199, תתתת"פ"ו 457. נ"ט ב': ת"ט 122. ס' א': תשצ"ו 200. ס"ח ב': תתתכ"ח 305. ע' א': תתשס"א 293. צ' א': תתשי" 281. נדרים. כ' א': תתקע"ח 241, תתקפ"ח 243. ע"ב: תת"פ"ו 276, תת"פ"ח 278, תתשי"א 282, תתשפ"ה 297, תתתתש"ח 462. ל"ב א': תת"ק 223, תתקמ"א 231. ע"ב: תצ"ו 141. ל"ז א': תת"י 204, תתת"צ"ו 361. ל"ט ב': תתתשנ"א 380. נ' ב': רע"ח 89, תתשל"ג 286. נ"א א': תתקצ"ה 246. ס"ב ב': רנ"ח 84. ס"ו ב': תתתקל"ה 415. נזיר. ג' א': מ"ג 41.

סוטה. ב' א': י"ט 24, ל"ה א', ל"ג 34, מ"ג 41, תקע"ט 159, תתשכ"ז 285.
 ז' ב': ע"ב 50, 51. ח' ב': רכ"א 78, תצ"א 138, תתשי"ב 367,
 תתשע"א, 385. ט' א': ב' 5, ע"ב: נ"ט 47, י"ג א': ט"ז 18, ע"ב:
 שכ"ב 101, תתצ"ד 222, תתתק"ף 423, י"ד א': תרכ"ז 167, כ' א':
 תק ע 157, תתל"ה 211, תת"ף 220, תתתמ"א 399, כ"א א': ט"ו 20,
 כ"ב א': תס"ח 133, תתרמ"ה 262, ע"ב: תתתשכ"ז 466, ל"א א':
 ט"ו 18, ל"ב א': תשצ"ו 200, ל"ה א': ל"ג 34, תתש"ח 280,
 תתתרל"ח 442, ל"ו א': תרל"ו 171, ל"ז ב': תתשצ"ד 299,
 מ"ד ב': תרמ"ב 172, מ"ו ב': רי"ט 78, מ"ז א': קפ"ה 72, תתתשע"ב
 483, ע"ב: תתתרמ"ג 349, מ"ח א': תתתקע"א 335.

בבא קמא. ט' ב' תתי"ח 208, ט"ז א': תתתרט"ג 449, ע"ב: תתק"ך 228,
 כ"ה א': ט"ו 18, ט"ז 21, כ"ז ב': תתתל"ו 306, ל"ג א': תתתתפ"ו
 408, ל"ז ב': תתתתרנ"ח 448, נ' א': תתרט"ו 254, ע"ב רכ"א 78,
 נ"ו א': תתתשס"ד 481, ס"א א': תשע"ו 196, תתתרצ"ד 360, ס"ה א':
 תתתתקס"ה 421, ס"ו ב': מ"ג 41, ס"ט א': תתתתקע"ד 422, ע"ב א':
 תתתת"ץ 360, פ' ב': תתרל"ד 259, פ"ב א': תתצ"ט 223, תתתקי"א
 324, פ"ג א': תקנ"ד 155, ע"ב: כ"ב 26, תרל"ב 170, פ"ז א': תתתקכ"ג
 327, צ' ב': תתתרצ"ד 360, צ"ב א': קט"ו 58, שצ"ד 119, תתרמ"ה
 261, תתתס"ז 312, תתתשמ"א 469, צ"ג א': קמ"ו 65, צ"ד ב': ל"ו
 38, י"ח 22, תתת"ן 309, צ"ו ב': תתתקפ"ג 337, ק"ג א': כ"א 25,
 ע"ב: כ"ב 26, קי"א ב': תתרמ"ט 264, תתתשמ"ז 379, קי"ז א': רי"ז
 77, תתתתרל"ב 439, ע"ב: תתרנ"ד 267, תתתרע"ד 357, קי"ט א':
 קל"א 62.

בבא מציעא. ט"ז א': ל"ב 31, כ"ג ב': תתרס"ז 272, תת"ת 300, כ"ט ב':
 תרע"ג 178, תתתש"נ 474, ל' ב': תתתקי"ג 324, ל"א א': תתתתשנ"ה
 477, ל"ג א': פ"ט 54, תשס"ה 193, ע"ב: כ"ד 26, ל"ח ב': תתתתרע"ה
 455, ל"ט ב': תתתקע"ב 335, מ"ט ב': תתשצ"ו 300, נ"ד א':
 תתתכ"א 304, נ"ח ב': פ"ט 55, תת"ל 210, תתקע"ו 241, תתרי"ז 255,
 תתתכ"ב 304, נ"ט א': י"ח 22, ע"ב: צ"ח 56, תתקפ"ח 243, תתרנ"ב
 265, תתשל"ג 287, ס"א ב': פ"ז 54, תתתתס"ז 403, ס"ב ב': תת"ח
 204, תתתש"ע 384, ע' ב': תת"ח 204, ע"א א': תתפ"ח 221, תתתש"ן
 474, תתתשנ"ח 478, ע"ה ב': תתק"א 224, תתתתשנ"ח 478, פ"ג א':
 תתתקפ"א 337, תתתתרצ"ט 459, ע"ב: י"ח 23, תתתי"א 302, פ"ד א':
 רי"ח 77, תקי"ט 147, תתל"ח 212, ע"ב: תתרנ"ב 265, תתשס"ז 294,
 תתתשל"ה 376, פ"ה א': ב' 6, שס"א 111, תשס"ב 192, תתרט"ו 254,
 תתרמ"ב 260, תתרצ"ב 278, תתתרל"ז 348, תתתשנ"ו 381, תתתש"ן
 471, תתתתשנ"ה 477, ע"ב: תתר"ד 248, תתרפ"ב 274, תתתתי"ט 395,
 פ"ו א': תתתשמ"ט 380, ע"ב: תת"ן 214, תתתתרכ"ח 438, תתתתשע"ו
 486, ק"ר ב': תצ"ז 140, ק"ז ב': ס' 47, תתתתש"ף 487, קי"ג ב':
 תשס"ט 194.

בבא בתרא. ג' א': תתתתכ"ז 397, ע"ב: תקע"ה 158, ח' א': תת"ז 203, תתתרצ"ג
 360, ע"ב: תתס"ח 217, תתתצ"ג 319, ט' א': קכ"ד 61, תתקי"א 226,

תתנ"ט 310. י' א': תת"פ 219. ע"ב: תתנ"א 214. י"ד ב': קכ"ה 61.
 תרצ"ח 181. ט"ו ב': תתנ"ז 303. תתל"ג 306. י"ז א': תתרי"ח
 255. כ"א א': תתכ"א 209. תתש"ח 364. תתשפ"ט 388. ע"ב:
 תתקי"ג 324. כ"ב א': שנ"ח 109. מ"ז ב': ש"ט 99. מ"ח ב':
 תתקי"ג 324. נ"ח א': תתשמ"ח 379. ס"ח ב': תתת"ז 303.
 ע"ד ב': י"ג 10. ע"ה א': תתרמ"ה 261. תתתרל"ל 439. תתתרנ"ט
 448. תתתשנ"ד 476. פ"א ב': תתי"ג 205. תתתשפ"ב 386. צ"ח ב':
 תתע"ד 218. ק"י א': ב' 6, י"ט 24, שס"ב 111. תת"א 201. תת"ז 203.
 תתרמ"ב 260. תתצ"ב 278. תתרצ"ט 280. תתתק"ד 409. קי"ט ב':
 תתתקל"ד 329. קכ"א ב': תתקנ"ד 235. קל"א א': תתתקי"ג 324.
 קמ"ו א': תר"ך 166. קנ"ד א': ש"ל 103. קס"ד ב': תתט"ז 206.
 קס"ח א': תתתש"ס 469. קע"ד ב': תתתקכ"ח 414.
סנהדרין. ב' א': תתתכ"ז 305. ע"ב: תתתקי"ג 324. ה' א': תקנ"ד 155. ז' א':
 תתתש"ח 363. ע"ב: תתתקי"ג 324. י"א א': פ"ח 54. ק"ו 57. תתט"ז
 206. תתקצ"ה 245. י"ג א': תשע"ז 196. ע"ב: תשע"ז 196. י"ד א':
 רנ"א 83. י"ז א': קט"ז 59. תשל"ח 188. תתתקי"ט 326. ע"ב: תשפ"ט
 198. תתתשס"ג 480. כ"א ב': תתתתרמ"ה 444. כ"ב א': תתתשפ"ה
 387. כ"ה ב': ל"ח 39, מ"ג 41. כ"ו א': תקכ"א 147. כ"ז ב': כ"ה 27.
 ל' א': שכ"ג 101. ל"ב ב': תתר"ג 248. תתתקי"ג 324. ל"ד א': תת"א
 202. תתתשכ"ב 373. ל"ה: תתתתרס"ז 451. ל"ז א': קל"א 62. ע"ב:
 ל"ח 40. ל"ח א': תתתשי"ב 366. תתתתרנ"ח 448. ע"ב: תשל"ו 188.
 תתרמ"ט 264. תתתשס"ד 481. תתתשע"א 483. ל"ט א': קט"ז 58.
 ע"ב: תתתרצ"ח 361. מ"א א': תתתתרל"ח 441. מ"ב ב': תתתתרל"ח
 441. מ"ד ב': תק"ה 145. מ"ה א': מ"ג 42. ע"ב: תתתש"י 367.
 מ"ז א': רס"ז 86. ע"ב: תרס"ג 176. תשכ"ו 186. נ"ב א': קצ"ד
 74. נ"ו א': ל"ח 40. נ"ז א': ק"ע 69. ס' א': תתתקמ"ד 417.
 תתתרי"ח 435. קפ"ט 73. ס"ג ב': שמ"ז 106. ס"ה ב': תתתש"י 365.
 ס"ח א': תקפ"ט 162. תתתשס"ז 384. תתתקס"ט 422. ס"ט ב': תתש"ח
 281. ע' א': קע"ב 70. ע"א א': תרכ"ד 167. תתתתרל"א 439. ע"ב:
 תתרפ"ד 276. תתתתרל"ב 439. ע"ב ב': תתתשנ"א 380. ע"ד א': ב'
 5, רמ"ט 82. ע"ה א': נ"ה 46. קנ"ז 67. ע"ו א': תתתקכ"ז 328.
 ע"ב: תתרצ"ט 280. תתש"ב 280. פ"א ב': תתת"ן 318. פ"ב א':
 תתרצ"ב 278. פ"ה ב': י"ח 23. פ"ח ב': תתר"ד 248. תתרמ"ז 262.
 פ"ט ב': שס"א 109. תשנ"ד 191. צ' א': י"ח 23, ש"ה 95. ע"ב: תשצ"ב
 199. צ"ג א': קצ"ה 74. ע"ב: תתקע"א 238. תתרנ"ז 268. תתתרמ"ב
 349. תתתשס"ח 384. תתתתקל"ג 415. צ"ד ב': תתל"ה 211. תתתרט"ז
 343. צ"ה א': קנ"ב 66. תתתר"ם 348. תתתתרי"ז 434. תתרט"ז 254.
 צ"ז א': תתקפ"ו 243. תתתצ"א 319. צ"ח א': תתתשנ"ז 381. ק"א א':
 רע"ח 89. ק"ב א': תתתתרל"ה 347. ק"ג ב': נ"ה 46, י"ח 23. תתרנ"ה
 267. תתתצ"ה 320. תתתתק"א 408. ק"ד א': תתרט"ז 254. ע"ב: מ"ו
 43. ט"ז 21. תשמ"ז 189. תתרי"ב 253. ק"ה ב': תתתשל"ה 377. ק"ו
 ב': ו' 6, ט"ז 21. תשל"א 187. תתתר"ך 344. תתתש"ו 363. תתתש"ן 473.

תתתשפ"ב 489, תתתקנ"ב 419, תתתרט"ז 433, ק"ז א': ט"ו 20, תתרי"ד 249, תתרו"ה 267, תת"ש 280, תתשע"א 385, ק"ח ב': י"ט 24, קט"ו 58, מכות. ה' ב': תתשמ"ח 379, תתתרל"א 439, תתתרל"ה 441, י' א': תשע"ה 196, י"א א': שס"א 110, תתתצ"ח 320, ע"ב: תקכ"ד 148, י"ד א': תתתרפ"ז 359.

שבועות. ב' א': שע"ט 115, י"ג ב': רפ"ב 90, ע"ב: רע"ו 88, י"ח ב': תתשפ"ד 297, כ"ו א': תתתע"א 313, ע"ב: תתשצ"ז 300, ל' ב': תתתשכ"ט 467, ל"א א': תתתקע"ג 335, ל"ה ב': תשי"ז 185, תש"ה 188, תתתרי"ב 432, ל"ו א': תתת"ץ 318, ל"ט ב': תשע"ד 195, תת"ש 280, מ"א ב' תשע"ד 195, מ"ה ב' תתק"ן 234, מ"ח א': תתתרי"ד 342.

עדות. פ"ה מ"ט: ט"ז 16, פ"ח מ"ו: תתשס"ו 294, עבודה זרה. ב' ב': תתתרפ"ח 277, ג' א': ל' 28, ע"ב: תתתש"ט 364, תתתקפ"ה 424, ד' א': תת"א 204, ה' א': תתתש"ז 461, י' ב': שפ"ג 117, תתתרע"ד 357, י"ב א': תתתקנ"ד 393, י"ג א': תתתרע"ט 358, ט"ו א': תתתתרו"ו 340, ע"ב: תקנ"ד 154, ט"ז ב': רנ"ח 88, י"ז א': י"ח 22, 23, מ"ג 42, תת"א 204, ע"ב: תתק"ו 225, י"ח א': רנ"א 83, ש' 93, שט"ו 100, תשע"ו 196, תת"מ"ה 261, תתתרס"ח 355, תתתרצ"ד 360, תתתשמ"ט 380, כ' א': שפ"א 116, ע"ב: ל"ח 39, נ"ט 47, כ"ב א': ר"נ 83, כ"ו ב': תתתפ"ח 317, מ"ג ב': תתתקנ"ה 333, מ"ו א': קצ"ג 74, ס"ה א': ב' 4.

אבות. פ"א מ"א: תתתקי"ג 324, מ"ג: י"ג 11, 12, מ"ד: ת"ת 201, מ"ה: תש"ע 194, מ"ו: תת"א 202, מ"ח: תתתקפ"ב 337, מ"י: תשס"ד 193, מ"י"ג: תתפ"ג 220, ע"י תתתתרי"ז 434, פ"ב מ"א: ב' 4, מ"ג 42, מ"ד: תתקצ"ו 246, מ"ה: תתכ"א 209, תתקי"י 225, מ"ו: תתרי"א 252, מ"ח: קי"י 57, תתתשמ"ה 470, פ"ג מ"ו: תתתש"ג 362, מ"ט: תתפ"ג 220, מ"י: י"ט 24, מ"י"ג: תשע"ד 195, מ"י"ח: י"ג 11, פ"ד מ"ז: ז' 6, תתתתקמ"א 417, רכ"א 78, מ"ח: תתתקע"ט 336, מ"ט: תתתתרס"ז 451, מ"י"ג: כ"ד 26, תתתרע"ח 358, מ"י"ד: תשע"ו 196, תתתפ"ג 316, מ"י"ח: ת"ת 201, מ"כ: י"ג 10, ט"ו 61, פ"ה מ"ז: תת"ת 300, מ"י: תתתפ"ט 317, מ"י"ד: תתקי"א 226, מ"י"ז: תתתקכ"ה 327, מכ"א: תת"מ"ה 262, תתתקי"ז 411, פ"ו מ"ה: תתשצ"ד 299.

הוריות. ו' א': רע"ג 87, ע"ב: ל"ה 37, ט' א': תתתת"מ"ה 444, י"ב א': תתתשט"ז 370, י"ג א': תתתתע"ה 404, ע"ב: רי"ח 77, תשצ"א 199, תת"ר 247, תתתש"ג 362, תתתתקל"ה 415, תתתתשס"ג 480, י"ד א': רמ"א 81, רע"ה 88.

זבחים. ט"ז ב': תקס"ז 157, צ"א ב': תתתקע"ב 422, צ"ו ב': תשפ"ז 198, ק' א': תתתל"ד 258, קי"ב ב': תתתתרו"ג 446, קט"ז א': תתתשפ"ב 489, מנחות. כ"ט ב': תשי"ב 185, תתתתרו"ה 447, ל"ג א': תרצ"ב 180, ל"ז ב': תתתתקמ"ב 417, ל"ט א': תרמ"ג 173, ס"ו א': י"ב 10, ס"ח ב': פ"ו 54, צ"ט ב': תשמ"ד 195, תתתקי"ג 324, תתתתנו"ז 401, ק"ז ב': תתתתרו"ז 447, ק"י א': תקי"א 146.

חולין. ג' א': קי"ז 57. ד' א': תחתקף 409. ה' א': תתרתע"ו 357. ו' א':
 תשפ"ד 197. תתתשס"ד 481. ע"ב: תתנ"ב 266. ז' ב': תתמ"ט 214.
 תתתשי"ב 368. י"ג א': רפ"ד 90. כ"ד א': תכ"ה 126. ע"ב: תתתש"ץ
 389. ל"ז ב': שפ"ד 117. תמ"א 129. תתנ"ד 249. מ"ב א': י"ז 7. נ"ו ב':
 קנ"ג 66. ס' א': תכ"ו 126. תתתתנ"ד 446. פ"ה א': שצ"ד 119.
 ע"ב: קל"ח 63. פ"ו א': תתרתע"ח 272. פ"ט א': תתתשכ"ה 466.
 צ"א ב': תק"ט 145. תתתתכ"ח 397. תתתקס"ד 421. צ"ג ב': תתתנ"ף
 358. צ"ד ב': תת"ע 218. תתקמ"ו 233. תתקס"ח 237. צ"ה א': תתל"ה
 211. ע"ב: י"ד 14. תתתתנ"ע 452. קל"ג א': תת"ח 136. תתתשכ"א
 372. קל"ט ב': תרי"א 252.
 בכורות. ה' ב': תתתקל"ח 416. ח' א': תתשפ"ה 297. תתתתרי"ז 434. י"ט ב':
 ש"ה 98. ל' ב': מ"ג 41. תת"ה 203. תת"ס 310. ל"ח ב': תתתקל"ו
 416. מ"ג ב': רכ"ג 78.
 ערכין. י"א א': תתתצ"ח 321. תתתקפ"ג 424. ט"ז א': תתתתשל"ד 467.
 ע"ב: תתתקל"ח 329. ל"ב ב': תתתשכ"א 372. תתתשכ"א 465.
 תמורה. י"ד ב': תתתקנ"א 419.
 כריתות. ח' א': תשפ"ו 198. י"א א': י"ט 25.
 תמיד. פ"ב מ"ב: תתתתל"ט 398. פ"ד מ"א: י"ז 7. תתשפ"ב 296.
 נדה. י"ג ב': י"ט 24. תתשמ"ג 289. תתשמ"ד 290. ט"ו א': תתתת"ט 393.
 ט"ז ב': תתרי"א 252. תתתשי"ב 368. י"ז א': תתתפ"ח 277. כ"ה א':
 תתתתר"ס 448. כ"ז א': תתתש"ז 462. ל"א א': תת"ח 208. תתשי"א
 282. ע"ב: תתתפ"ד 275. תתשפ"ד 297. ל"ו ב': תתתשמ"ט 379. ל"ז א':
 רע"ג 87. תתתשמ"ז 378. ל"ח א': תר"ב 163. תתקנ"ד 235. תתתש"ט
 462. מ"ז א': קל"ז 63. תתשמ"ג 289. ס"א א': קפ"א 72. תתתש"א
 460. ס"ו א': תתשפ"ג 297. ס"ז א': תתשמ"ד 290. ע"ב: תתש"ף 296.
 נגעים. פ"ב מ"ו: רס"ז 86.
 מסכת כלה. תתשי"א 282.
 שמחות. פ"א: שט"ו 100. פ"ב: קצ"ב 73. פ"ו: שע"א 113. פ"ח: רל"ב 79.
 פ"ב: שי"ג 99.
 אבות דר' נתן. פ"א: תתי"ב 205. פ"ב: תת"ו 203. פ"ו: תשע"ו 196. פ"י"ב:
 תתנ"ד 248. פט"ו: ל"ד 36. פכ"ג: תר"ץ 180. לפכ"ט: ת' 121.
 פל"ה: תתתתמ"ב 443. פמ"א: תתתתצ"א 409. פל"ח: תתקצ"ו 246.
 מסכת סופרים. ע"ב: סימן תתנ"ב 265. פ"ג ה"י: תרצ"ג 180. פ"ה ה"ב:
 תתתקס"א 420. פי"ט ה"ט: תרכ"ד 167.
 מסכת דרך ארץ. רבה: פ"ה: תתע"ו 219. תת"ס 310. תתתתשל"ו 468.
 תתתשע"ו 486. פ"ח: תתמ"ה 213. פ"ט: תתתתרס"ה 450. זוט"א:
 תש"ג 183. תתתשמ"ג 469. תתתשמ"ה 470.

ג) תוספת א.

ברכות פ"ב: תתתת"ח 895. פ"ה: תתתתרס"ה 450. פאה פ"א: ל' 28.
 דמאי פ"ב: תתתתרס"ה 450. תענית פ"ב: ס"ח 50. מגילה פ"א: תתס"ט
 217. סוטה פ"י: תתתקפ"ו 425. פי"ב: תתקפ"ט 244. תתתתש"א 460.

בבא קמא פ"ט: קל"ח 63, קס"ד 68, תתתרי"ד 343, בבא מציעא פ"א:
תקכ"ו 149, סנהדרין פ"ז: תתט"ו 205, פ"ד: תתקי"ט 326, שבועות
פ"ג: תתתרו" 342, עדיות פ"א: תשנ"ז 192, פ"ג: תתתש"ך 464,
מנחות פ"ג: תקמ"ו 152, ערכין פ"ד: תתתכ"ט 305, כלים ב"מ פ"ו:
תרצ"ב 180, ידות פ"ב: תרנ"ז 175.

(ד) מדרשים.

אותיות דר' עקיבא, ש"ד 95, תתתשי"ב 366, תתתתרנ"ח 448.
איכה רבתי, תתת"ך 256.
במדבר רבה, פ"ט: תתתצ"ו 279, פ"י: תתתשפ"ה 387, פ"יג: ט"ו 20, פכ"א:
תתצ"ה 222, פנ"ז: תתתרי"ג 253.
בן סירא, תתת"ש 361, תתתתתצ"ט 459.
בראשית רבה, ב': תתצ"ו 141, ד': תתתתרכ"ו 438, ה': תתתתרכ"ח 438.
ח': תתתשמ"ה 290, י"ב: ש"ה 97, תתתתתרנ"ה 447, י"ד: תתתתתרנ"ה
446, י"ז: תק"ג 144, תתתשע"ט 296, י"ח: תתתת"ח 277, כ"ד: תתתרו" 250,
כ"ו: תקכ"ד 148, תתתתנ"ד 266, ל"ד: שט"ו 100, ל"ה: תתתת"ה 261,
תתתת"ה 349, ל"ז: תתתתרי"ב 432, מ"ג: ט"ו 16, תתתתשי"ב 368,
מ"ד: קצ"ו 74, תקי"ח 147, מ"ח: תתתתת"ח 451, נ': תתתתש"ן 472,
נ"א: תתתתש"ו 461, נ"ז: תתתתפ"ט 244, נ"ח: רל"ח 80, ס': ק"י 57,
תתתשמ"ט 291, ס"א: תתתשס"ט 294, תתתשע"א 295, תתתתת"ח 256,
ס"ג: קע"ה 71, תתתתשכ"ו 374, ס"ד: ש"ה 95, ס"ה: י"ח 23, ע"ח 52,
פ"ו 54, תתתתקמ"ח 231, תתתתת"ב 348, תתתתתקל"ג 415, תתתתש"ע 482,
ס"ז: תתתתתקכ"ג 413, ס"ח: תתתתקפ"ח 243, תתתת"ג 248, ס"ט: ט"ו 17,
רפ"ה 90, ע"א: תתתתתשס"ב 480, ע"ג: פ"ו 54, תתתתתקל"ג 415,
תתתתת"ב 348, פ"ב: שכ"ג 101, פ"ד: י"ט 23, רמ"ד 81, תתתת"ו 171,
תתתתמ"א 231, פ"ה: ל"ח 40, תתתתתקפ"ז 425, פ"ז: תתתתת"ה 355,
פ"ח: תתת"ג 183, צ"א: קל"א 62, תתתתתקכ"ג 413, תתתתתקכ"ו 413,
צ"ד: תתתתקכ"ט 229, צ"ה: ט"ו 18, ק': תתתת"ח 255.
ברייתא דשמואל, ל"ג 35 עיין שם בהגהת המוציא לאור.
דברים רבה, פ"א: תתתתת"ח 441.
מדרש ויסעו, ט"ו 19.
יוסיפון, פכ"ח: ט"ו 19, פל"ז: תתתתש"ע 385.
ילקוט, חיי שרה רמז ק"ט: רנ"ח 85, בשלח רמז ר"ס: רע"ג 87, אמור רמז
תרמ"ג: תתתתשנ"ג 476, חוקת רמז תשס"ד: תקכ"ג 148, דברים רמז
תתי"ד: רנ"ח 84, יהושע רמז ט"ו: תתתתשכ"ב 373, רמז י"ח: תתתתקפ"ו
339, שמואל ר' קמ"ז: תתת"י 252, תתתת"ו 259, ירמי' של"ד: תתתתת"ן
445, יחזקאל ס"ד: תתתתש"ג 375, תהלים תתת"ה: תתתתת"ח 441,
תתת"א: תתתת"ד 275, תתת"ד: תתתת"ח 269, תתת"ח: תתת"ו 141, משלי
כ"ב: תתתתתק"ג 411, תתתתמ"ג: ת"ל 127, קהלת תתתת"א: תתתת"ב 260,
ספר יצירה, י"ג 10, תתתתש"י 365, תתתתת"ה 447.
לקח טוב, בראשית: תתתתתרכ"ו 438, תתתתתשס"ב 480, תתתתתרכ"ד 437, לך לך:
ש"ו 98, תתתת"ט 269.

מכילתא. בא פסחא י"ח: תתתרו"א 445. י"ב: תתתש"ז 462. בשלח א': רמ"ה 82. תתתרכ"ג 436. שירה ג': ש"ה 98. ויסע ב': תש"ט 192. תתרו"ז 268. תתתשי"ג 463. עמלק א': שצ"ז 120. תתט"ז 206. תת"ן 214. יתרו א': תת"א 202. תתתרט"ז 451. פ"ח: תתתרל"ג 439. בחדש ב': שס"ב 111. ג': תתתק"ץ 426. י"א: תתנו"ז 215. משפטים ג': תתשמ"ז 291. תתשמ"ח 291. כספא י"ט: תתנ"ה 215. תשא א': תרל"ג 170.

סדר עולם. ט"ז 21.

ספרא. שמיני: תתשצ"א 389. מצורע ו': ל"ג 36. רס"ז 86. זבים ג': תת"א 201. אחרי י"ג: תתרכ"א 256. אמור ח': ב' 5. בהר ה': תתתק"ה 409. במדבר ע"ז: תרכ"ד 167. תרכ"ח 168. נשא מ"ב: רע"ז 88. תתרי"ח 261. בהעלתך ע"ז: ס"א 48. תתשפ"ז 298. תכ"ז 126. פ"ג: תתתל"ט 398. צ"ב: רצ"ז 92. ק"א: תתרי"ד 248. פינחס קמ"ג: תתתרו"ד 446. מטות קנ"ז: א' 1. - דברים י"ז: תתרי"ד 248. תתתקי"ז 325. צ"ו: קל"ח 63. קפ"ח: תתתקל"ב 415. שמ"ז: ט"ז 18. מ"ג 41. עקב מ"א: תשמ"א 188. מ"ח: תשמ"ב 189. ראה פ' פ"א: תקנ"ד 155. האזינו ש"י: תתתתי"ז 394. שכ"ד: ל' 28. ש"ו: תצ"ה 139. קט"ז: תתצ"א 222. שמ"ח: ט"ז 18. 19. שני"ז: תתתע"ג 313.

עשרה הרוגי מלכות. רנ"ב 83 (בית המדרש להר"א יעלינעק ח"ו 28).

פסיקתא דר"כ. י"א 8, י"ג 11. תתתרכ"ט 438.

פרקי דר"א. פ"ו: י"ג 10. ט"ו: תתרי"ך 256. כ': י"ט 23. כ"א: תתתרע"ג 454. כ"ב: תתתרע"ח 455. כ"ט: ט"ז 19. תקפ"ה 159. תתרי"ד 260. ל"ב: רל"ח 80. ל"ג: ת"ג 121. מ"ז: תט"ז 123. נ"א: תתתתי 393. נ"ב: תתתשס"ג 382.

קהלת רבה. ב' 5. תתי"ח 208. תתמ"ג 213. תתנו"ז 215. תתשמ"ב 377. שוחר טוב. מזמור א': תתרי"ח 255. ט"ז: תתתשע"ה 485. ל"א: תשנ"ט 192. ל"ז: תתרי"ד 261. ע"ב: תתתרכ"ז 437. תתתרט"ם 442. ק"ד: תתתש"ד 363. קי"ט אות ע"א: תשנ"ה 191.

שיר השירים רבה. תתתרי"ז 431.

מדרש שמואל. רצ"ז 92. תתקפ"ג 242. תתקפ"ז 339.

שמות רבה. תת"ח 203. תתקמ"א 231. תתתרי"ד 349.

מדרש תדשא. י"ג 12.

תנא דבי אליהו. ט"ז 19. ש"ד 96. ת' 121. תתתס"ז 403. תתתרי"ל 439. תתתס"א. וירא: תתרי"ג 253. משפטים: תתקפ"ז 243. צו: תש"ב 182. שמיני: תתתס"ז 402. נשא: תתתרו"ז 447. מטות: קמ"ה 64. תתתס"ד 311. מסעי: ע"ב 51.

י"א. מפתח הענינים.

א.

- א' אות אל"ף. תתש"ב 366.
א' ב' אלפ"א בית"א. תתשע"ה 386.
אבן מן הערוה. תתתש"א וכו' 462.
אבן מן השוחה שנטמא בה ישו. תתקנ"ב 332.
אבן שואבת. נ"ה 46.
אבנים המקיפות את הבאר (סגולה). קע"ב 70.
אבק תולעים. תתתי"ה 303.
אברהם יקרא אפרם (כצ"ל) כשישתמד. קצ"ג 74.
אגדה. ת' 121, תשצ"ו 200, תתי"א 204, תתרנ"ב 265, תתתר"ך 395, תתתרס"ד 450.
אדיר אדירנו. תק"א 142.
אהללה אלהי (פיוט לר"ה). תק"ג 144, תתס"ח 312, תתשכ"ח 374, תתת"ך 395.
אומה אוכלת בני אדם. ש"ה 98.
אומות העולם. עי' גוים.
אומנות. א' 2, תת"ל 210, אומנות של גוים. תתקפ"ט 244.
אור ישע מאושרים (יוצר ליום א' של פסח). תתתי"ח 394.
אותיות נעלמות. ס"ד 48, קצ"ד 74, תש"ד 183, תתמ"ג 308, תתתקל"ח 416, תתתקצ"ג 427, תתתרכ"א 435. — אותיות המתחלפות. תכ"ד 125, תשי"ב 185. — צירוף ומנין אותיות. תתש"ח 363, תתש"י 364, תתש"א 365 וכו'. תתשע"ה 386, תתתרנ"ו 447 וכו'.
אז מלפני בראשית (פיוט למוסף יוה"כ). תרל"ו 171.
אחיות עינים. תתתרנ"ג 352.
אילת צדק (קרובה). תצ"ט 141.
אין צור (פיוט). ל"ג 34.
אל אדון על כל המעשים. תרל"ח 172.
אלכסנדריא של מצרים. תקמ"ד 152.
אמוראים. תרמ"ח 174, תתרמ"ט 264.
אפטרופא ליתום. ש"ב 93, תתקנ"ט 236, תתע"ז 315.
אפיק רנן ושירים (יוצר ליום שני של פסח). תתתי"ח 394.
ארון המת. שכ"ג 101, תתשס"ג 382. עיין ערך מתים.
ארץ הגררים. תתתרע"ה 453.
ארץ ישמעאל. קמ"ה 64.
ארץ ישראל. תתשכ"א 372.

ארץ כנען (ביה"ם). רי"ב 77.
 אשה מותרת לכתוב ספר תורה. תש"ב 182. ע"ע נשים.
 אשר צג אגוז. תתתמ"ז 400. עיין שם בהגה.
 אתרוג. תתתל"ד 398 וכו'.

ב.

בבל. תרע"ב 177. — אדם מבבל. תתשנ"ח 382.
 בהמה שמתה אין דנין אותה למעלה. ש"ד 94.
 בושתי מבייש ומתבייש. נ"ו 46. פ"ז 54 וכו'. צ"ה 56 וכו'. רמ"ד 81. תתי"ג
 205. תתל"ד 210. תתק"א 224. תתק"ע 238. תת"ט 252. תתשס"ה 294. תתת"ב
 358 וכו'.
 בית הכנסת. רכ"ד 78. תנ"ח 132. תס"ה 133 וכו'. תצ"ב 138 וכו'. תקל"ג
 150. תתשכ"ח 374. תתשע"ה 385. תתשפ"ט 388. תתתכ"ז 397 וכו'. — אין
 לעשות ציורים על כותלי בית הכנסת. תתתכ"ה 396.
 בית הספר לתינוקות. תתשי"א 367.
 בית עבודה זרה. תת"ל"ב. ע"ע תיפלה. תועבה.
 בית הקברות. תתש"ל 375. תתשל"ז 377. תתשמ"ג 378. תתשמ"ו 379.
 במה מדליקין. קבעו לומר בשבת בערבית. א' 3.
 בנאים. תתקפ"ט 244. תתת"ל 397. תתת"ט 430.
 בן הזונה. קי"ח 59. תתתקע"ג 422. תתתשס"ו 482.
 בעלי דינים של מעלה. רע"ד 88.
 בקור חולים. תתשנ"א 380.
 ברייתות. תת"ב 265. תתתס"ז 403.
 ברכת זוכר כל הנשכחות. תקע"ה 158. תתתמ"ג 399.
 ברכת כהנים. תכ"ד 125. תק"ו 145. תתשפ"ח 388. תתת"ג 393.
 ברכת המזון. תקנ"ח 155 וכו'. תתתל"ז 399 וכו'.
 בשורה טובה או רעה. תתקע"ג 239 וכו'. תתתכ"ב 396 וכו'.
 בשר בחלב. תש"ח 184.

ג.

גאונים. תרמ"ח 174. תתתמ"ז 400.
 גבאי צדקה. תתק"ו 225 וכו'. תתת"ף 315. תתתק"ב 322. תתתקט"ו 411 וכו'.
 גברת לוונות. נ"ח 46, 47.
 גוי גויים. כ"ג 26. ל"ה 37. ק"א 56. קל"ג 62. קנ"ח 67. קפ"א 72. קפ"ו 73.
 קצ"ד 74. רמ"ט 82. רנ"א 83 וכו'. רס"א 85. רע"ב 86. שכ"ב 101. שכ"ח 103. של"ט
 105. שע"ז 114. תס"ה 133. תצ"ו 140. תקל"ב 150. תקמ"ב 150. תקע"ד 157. תרפ"ט
 180. תת"ח 204. תתקכ"ח 229. תת"ג 248. תת"ד 249. תת"ח 256. תת"ט 264.
 תת"ע 273. תת"פ"ג 275. תתשכ"ח 285. תתשצ"א 299. תתת"ז 303. תתת"ב
 305. תתת"ב 307. תתתמ"ז 308 וכו'. תתת"פ 317. תתתק"א 321. תתתק"ו 323.
 תתתקמ"ח 331. תתתקנ"ב 332 וכו'. תתתקפ"ו 339. תתתקצ"ה 340. תתתרכ"ג 345.
 וכו'. תתת"ל"א 346. תתת"ר"ן 350. תתת"רנ"ה 352. תתת"צ"ט 361. תתתש"ג 362.
 תתתשכ"ג 373. תתתל"ט 377. תתתשמ"ד 379. תתתשמ"ו 379. תתתשנ"ט 382.

תתשס"ג 382, תתש"ע 384, תתשע"א 385, תתשפ"ט 389, תתתכ"ב 396,
תתתכ"ד 396 וכו', תתתל"ל 397, תתתל"ה 398, תתתנ"ו 401, תתתקס"ט 422,
תתתקע"ז 423, תתתרמ"ח 445, תתתשכ"ב 465, תתתשנ"ח 478, תתתשע"א
483.

גורלות. קס"ט 69, רנ"ה 84.

גט. תתתרפ"ז 457.

גיהנום. ל"ג 36, שנ"ו 108, תתנ"ד 266, תתתש"ן 472.

גימטריא. ב' 6, ל"ג 36, מ"ה 43, ת"ם 129, תנ"ב 131, תקנ"ד 155, תרל"ז

171, תש"ד 183, תשמ"ב 189, תש"ף 197, תשצ"ד 199, תתקמ"ט 233, תתקע"א 238,

תת"ט 252, תתשמ"ג 289, תתשע"ו 296, תתתרע"ו 357, תתתש"י 365, תתתשי"ד

369, תתתקל"ז 416, תתתש"ן 461.

גלח. ר"ב 75, ר"ס 85, שמ"ח 106, שפ"ט 118, ת"ב 121, תקמ"ד 151, תרס"ח

177, תר"ף 179, תרפ"א-ב' 179, תתי"א 204, תתקמ"ח 332 וכו', תתתל"ו 347,

תתתת"ט 430, ע"ע כומר.

גלוח מעות. תתתל"א 305. — גוזז מעות. תתתל"ג 306.

גלוח שער. תתת"י 252, תתשכ"ט 286, תתתס"ד 402.

גלילת ספר תורה. תתתשצ"ב 390.

גמגום. תתתקצ"ו 428, תתתשכ"ג 465.

גמרא. תר"ל 168, תתתת"ם 442.

גן עדן. ט"ו 20, פ' 53, תתתשנ"ו 381.

גניבה. תתתל"ג 306, תתתרט"ז 344 וכו', תתתת"ך 344.

גרים. קפ"ט 73, רי"ד 77.

ד.

דבר (מגפה). תתתשמ"ב 377.

דוכוס. תתק"ץ 245, תתתשט"ו 370.

דיינים. תתשמ"ב 289, תתתק"ט 323 וכו', תתתקע"ד 335 וכו'.

דקדוקים. רכ"ח 79.

דרגון השד. שע"ט 115.

דרך ארץ. תש"ן 190, תתשע"ב 295, תתתש"ד 363.

דרשנים. תתתתרכ"ז 438.

ה.

הגדה של פסח. שמ"א 105.

הגמון. נ"ח 46, רע"ב 86, תתתתקצ"ח 428, תתתתרט"ב 449.

הדלקת נרות בין ראש השנה ליום הכפורים. תתתשט"ז 370.

הדס. תקנ"ג 154, תתתתקמ"ה 418.

הוראה. תתתשס"ט 384, תתתתשכ"ח 466.

הושענא רבה. ת"א 121, תר"ל 169, תתקט"ז 227, תתתשמ"ג 378, תתתשמ"ד

378, תתתתקצ"ט 428.

היזק. ק"ד 56 וכו', קל"ב 62, קמ"ז 65 וכו', תתת"ה 301, תתתכ"ט 305,

תתתמ"ה 308, תתתרט"ט 343 וכו', תתתרט"א 354 וכו', תתתתרע"א 452.

- הכנסת אורחים. תתמ"ג 213 וכו', תת"ע 218.
 הלוואה טובה ממתנה. תתת"צ-א 407.
 הלכות גדולות. תשמ"ה 189, תתכ"ה 209.
 הלכות הבורא. תתקפ"ד 242.
 המוציא (פרוסת לחם לברכה). תתת"ם 399.
 הקזה. תתת"פ"ט 359.
 הקפות בסוכות. תתתל"ט 398.
 הר הויתים. תר"ל 169. עיין הליכות קדם ע' 41.
 השבעות. ר"י 76, ר"א 76, שכ"ד 102, שכ"ז 102, שכ"ט 103, שע"ט 115.
 תשל"ח 188, תתנ"ו 268, תתתמ"ח 350 וכו', תתת"ס"ג 354, תתת"ר"א 429.
 השבת גזילה עם רווחים. כ"ב 26.
 השכמה. תק"ם 150.

.ך

- וכוח עם גוים. תת"א 204.
 ולד בן הפנויה שהמיתו אמו. תתתש"ו 463.
 ונתנה תוקף. תק"א 143.
 וורוול"ף. תתת"ס"ה 355.

.ז

- ז' אות זיין. תתתש"י 365.
 זוהר של ראש הצדיק. תתנ"ט 269.
 זווגים. תת"צ"ב 278 וכו', תתת"רע"ה 454 וכו'.
 זולת. תצ"ז 140.
 זכות אבות. י"ג 13, ט"ו 16, רל"ז 80.
 זכרון (מי שיש לו זכרון טוב). תשע"ח 196.
 זמן (לימוד חצי שנה). תתכ"א 209.
 זנב. י"ד 14, קע"א 70.
 זצ"ל. שנ"ב 106, תתתקל"ב 414.

.ח

- חוזה כוכבים. תתתשפ"ג 489.
 חול המועד. תת"ע"א 272.
 חולי של קרירות. קנ"ג 66 - אשתא צמירתא. תתשנ"ב 380.
 חומרא. תת"ו 251, תת"ל"א 258, תתת"ס"א 402.
 חזן חזנות. שצ"ד 119, תע"א 134, תתנ"ח 216, תתת"ס"ז 355, תתשצ"ב 390 וכו', תתשצ"ט 391, תתת"א 392, תתת"ג 392.
 חידושי חידושים. י"ד 14, שס"ב 111, תתקע"ד 239, תתקפ"ו 243, תתנ"ב 265, 266, תתתשפ"ט 388, תתתקל"ט 417, תתתקמ"ח 418.
 חייטים. תתקפ"ט 244.
 חילול השם. קפ"ו 73, שמ"ח 106, תת"י"ב 253, תתת"ר"א 341, תתתשמ"ד 470.

- חינוך הבנים. ב' 5, 6. ש"א 93 וכו', תתצ"ג 222, תתקפ"ו 243, תתקצ"ד 245.
 תתתשס"ז 482. (עי' בספרו של גידעמאנן על החינוך ח"א ע' 179 ובס' קוועללענ-
 שריפטען ע' 9 והלאה.)
 חכם הבקי בענין הבורא. תתתקכ"ח 328.
 חכמות חיצוניות. תשנ"ב 191. - חכמות נסתרות. תתת"ן 350. תתת"ס
 354, תתת"ע"ג 356.
 חכמי חידות. תתת"ן 268. - חכמי הקהל. תתתקפ"ז 340.
 חלום. חלומות. קכ"ד 60, קף 72, רס"ד 86 וכו', רפ"א 90, שכ"א 101,
 שכ"ב 101 וכו', שכ"ה 103, של"ה 104, שע"ה 114, שפ"ב 116 וכו', תכ"ד 125,
 תס"ד 133, תקצ"א 162, תרל"ד 170, תרמ"ז 173, תת"ן 250, תתשל"ח 288,
 תתתצ"א 319, תתתשכ"א 372 וכו', תתתש"ל 375, תתתש"ן 380, תתתשנ"ו 381,
 תתתשס"ג 382, תתתק"ץ 426.
 חלוק של ישו הנוצרי. תתתת"ט 430.
 חליצה. תתשכ"א 284 וכו'.
 חסיד. תתקע"ה 240 (עיי"ש בהג"ה). - תואר "החסיד". תתתשמ"ה 470. -
 חסיד וחכם. א' 1, רל"א 79, תכ"ד 125, תרפ"ה 179, תתתשמ"ב 469. - חסיד
 שוטה. ב' 5. - חסידות. תתקע"ה 241 וכו', תתתשכ"ד 466 וכו'.
 חרוזות. שמ"ז 106, תס"ט 133, תק"ו 145.
 חריף ומפולפל. תרמ"ח 174, תשע"ט 197, תתרכ"ז 257, תתקע"ה 336,
 תתת"פ"ג 358, תתתרט"ז 433. - חריפות. תת"א 201, תתת"ט 264, תתתק"ז
 410. ע"ע פלפול.
 חרם. ע"ו 52 וכו', קי"ט 59, רס"ח 86, תמ"ד 129, תתקי"א 226, תתתל"ד
 306, תתתצ"א 319, תתתצ"ד 320 וכו', תתתקפ"ב 322, תתתק"פ 337, תתתקפ"ו
 338 וכו', תתתת"א 351, תתתתקי"ג 411.
 חשבונות. תתתתקמ"ז 418.

ט.

- טבילה במים שלהם. ר"נ 82, תתתש"ל 375.
 טבילת נשים. תתשע"ט 296 וכו'.
 טבלאות הספר. תרמ"ז 173, תרפ"ב 179, תתתקמ"ח 332.
 טיול. טיולים. ט"ו 15, י"ט 24, רע"ה 89, תש"ע 194, תתט"ו 206, תתקפ"ו
 243, תתתשמ"א 377.
 טעמי תורה. תתט"ו 207, תתת"ב 265, תתת"ע"ז 358, תתתקל"ט 417,
 תתתת"ע"ה 454.

י.

- יולדת. תתתת"ו 349 וכו'.
 יום הכפורים. ל"ב 30, ס"ה 49, ע"ה 52, רל"ט 81, רע"ו 88, שצ"ד 119,
 שצ"ה 120, תצ"ה 139 וכו', תתתשמ"ה 379, תתתט"ו 394, תתתתל"ג 398.
 יום מיתת אביו (יאהרציי"ט). ס"ח 50, ר"ץ 91.
 יישוב. תתתק"ב 322 וכו', תתת"ב 342, תתת"ת 392, תתתת"ע"א 453.

ילדים. ק"ה 56, ק"ס 68, שמ"ד 105, שמ"ז 106, תל"ב 127, ת"ר 163.
 תרפ"ג 179, תשי"ע 194, תת"ך 208, תתמ"ב 308, תתתצ"ז 361, תתתקע"ד
 422, תתתקע"ז 423, תתתשל"א 467.
 יסורין. ל"ב 31, שני"ט 109 וכו', תת"ץ 278. — יסורין לעתיד לבא. תתנ"ד
 267, ע"ע משיח.
 יציאת נשמה. ש"ז 100 וכו'.
 ישו הנוצרי. תתת"ט 430, ע"י סי' תתתקנ"ב 332.
 ישמח משה. תשי"א 184.

כ.

כ"י אות כ"ף. ב' 5, ט"ז 19, מ"ג 42, רכ"ב 78, תתש"ח 371 וכו'. —
 כ"ף פשוטה = חמש מאות. ט"ז 19, תתת"א 358.
 כבוד (כינוי להש"ת). נ"ט 47, תק"א 143, תתקפ"ד 242, תתנ"ב 265,
 תתת"ג 314, תתתש"ה 387, תתתכ"ז 397, תתתק"ץ 426, תתתל"ג 439.
 כבוד אב ואם. קכ"ז 61, תתקכ"ט 229 וכו', תתתק"ט 412 וכו'.
 כוונה בתפלה. תמ"ז 129 וכו', תתתשפ"ד 387, תתת"ה 392.
 כוכבים. תתת"ץ 350. — כוכב מאדים. תתשמ"ט 380. — חווי כוכבים.
 תתתשפ"ג 489.
 כומר. כומרים. ר"ב 75, רמ"ב 81, רנ"ט 85, ר"ס-ס"ב 85, ת"ב 121,
 תת"א 204, תתתקמ"ח 332 וכו', תתתת"ט 430. — כומריא (בית הכומרים).
 רס"ב 85, ע"ע גלה.
 כוס של עקרין. ע"א 50.
 כושי. תקמ"ד 152.
 כינוי שם. תתתקכ"ז 413, ע"י שם, שמות.
 קלה (חדר). ת"ה 121.
 כלי שיר. שכ"ג 101. — כלים של עבודה זרה כגון כלי"ך. תל"ג 128.
 כעס. קכ"ב 60 וכו'.
 כרובים, שתיים כנגד חתן וכלה. תתת"ץ 277.
 כשוף, כשפים. מ"ג 42, נ"ה 46, קע"ד 71, רי"א 76, רי"ב 76, שע"ט 115,
 ש"ף 116, שפ"א 116, תשל"ה 188, תתנ"ז 268, תתשל"ז 287, תתשל"ז 288,
 תתשס"ב 293, תתתרמ"ט 350 וכו', תתתשס"ז 384, תתתש"י 462, תתתשכ"א
 465, תתתשפ"ג 489, ע"ע מכשף.
 כתיבת השם. תשט"ז 185 וכו', תתתקנ"ט 420 וכו'.
 כתיבת תורה שבעל פה. תתתקנ"א 419.

ל.

ל' אות למ"ד. י"ב 10, ט"ז 20 וכו'.
 לאל אשר שבת. תרכ"ח 167.
 ל"ב מדות שהתורה נדרשת בהם. תשצ"ז 200.
 לבוש הקב"ה. תת"ס 269.
 לבנה. תתרכ"ב 256.
 ליתן. תתתשנ"ד 476.

לחישה. תתשל"ט 288. ע"י כשוף.
 ליטרא. ב' 5. תתפ"ט 221, תתקי"א 226, תתת"ג 301.
 לילית, וועד ליליות. תתתרט"ב 354.
 למוד תורה לבנות. תתל"ה 211, תתתש"א 362. ע"י בספרו של גידעמאנן
 ח"א פרק ח'.
 לפנים משורת הדין. קי"ח 59 וכו'.
 לקוי המאורות. רפ"ט 91.
 לשון לע"ז. תתתקס"ח 334, תתתקצ"ז 341.
 לשון עברי. י"א 9, תשצ"ט 201, תתל"ה 211, תתק"ב 224, תתשע"ג 295,
 תתתקס"ח 334, תתתש"י 364, תתתש"ץ 389, תתתשכ"ג 465.

מ.

מ', אות מ"ם. תתקט"ז 227.
 מאבד עצמו לדעת. קס"ב, קס"ג 68, שט"ז 100.
 מ"ב אותיות של שם. רי"ט 78.
 מגן אבות בדברוי. תתתע"ג 273.
 מגנצ"א. תתתתרט"ב 449.
 מגפה. שע"א 113 וכו'. ע"י דברי.
 מדה כנגד מדה. קכ"ח 61, רכ"ב 78, רל"ח 80, תתתשי"ח 371.
 מדקדק במצות. רכ"ח 79.
 מדרשו מדרשים. תשמ"ח 190, תשס"ז 193, תשצ"ז 200, תתכ"ה 209,
 תתתנ"ב 264, תתתתס"ז 403.
 מדת הדין. רע"ד 88. — הוא השטן. ט"ז 17. — הוא מדת האכזריות.
 תתתרט"ט 263.
 מועד קטן. א' 2. ע"י מסכתא.
 מור (תואר כבוד פחות מרבי). שנ"ב 107, תשמ"ה 189, תתט"ו 206, תתרכ"ג
 257, תתתתע"ז 404, תתתתקל"ד 415. ע"י מעשה הגאונים ע' 11 הערה ע"ג.
 מזל, הכל תלוי במזל. תתקפ"ט 244. — מזלות. תכ"ה 126.
 מזמורים בלשון הגוים. רנ"ט 85, תקמ"ד 151. עי"ל פרק ה' ערך שלמ"ש.
 מזמורים שסידר רב האי גאון. תר"ל 169.
 מחול ורקוד. ס' 74.
 מחזורים. תר"ל 168.
 מחיקת השם. תתתמ"ו 262.
 מחשבה למעשה. ד' 6 וכו', י"ג 13, פ"א 52, קי" 57, קצ"ט 75.
 מטבעים (מתיכי המטבעות). תרט"ג 175.
 מי אל כמוך (חרוזות ליוה"כ). תק"ו 145.
 מי שברך. תתקי"ז 227. — לחולה. תתנ"ה 216, תתתרט"ז 355. ע"י נדרי.
 מילה. תקפ"ג 159 וכו'.
 מים שמנסים בהם הגנבים. תתתקס"ט 334.
 מכסיס (מי שיושב על המכס). תתתרכ"ו 346.
 מכשף, מכשפה. קס"ג 68, קע"ב 70, תתי"א 204, תתתנ"ג 351, תתתנ"ו
 353, תתתרט"ה 355, תתתשט"ו 370. ע"ע כשוף.

- מלא וחסר, אותיות מלאות. תשי"א 184.
- מלאך, מלאכים. רי"א 76, תק"א 143, תש"ג 183, תתכ"ו 209, תתקפ"א 242, תתנ"ד 267, תתשצ"ה 299, תתתמ"ח 350, תתתנ"ב 351 וכו', תתתרט"ד 355, תתתשי"ד 369, תתתשמ"ג 378, תתתתמ"ח 400, תתתתקס"ד 421, תתתתקפ"ט 425, תתתתק"ץ 426, תתתתרי"א 432, תתתתש"ן 472, תתתתשנ"ו 478, תתתתשפ"ג 490, 489.
- מלאך של אומות העולם. תצ"ט 141. — מלאך הברית (אלי הנביא). תצ"ה 139, תקפ"ד 159. — מלאך הממונה על החלומות. שפ"ב 116. — מלאך הממונה על הנשמה. שכ"ד 102. — מלאך המות. א' 2, ש"ה 95, שע"ב 113, שע"ה 114, תתתמ"ט 264, תתתשי"ג 369. ע"ע ממונה.
- מלאכי חבלה. ל"ה 37, רל"ט 81.
- מלבוש יהודים. ר"ד 75 וכו'. — מלבוש שבת. תתתתי"ב 393, תתתקע"ט 423. — מלבוש נכרי. ר"ג 75 וכו', רס"א 85 וכו', תקנ"ד 155, תתתקצ"ב 427.
- מלחמה, יהודים שהולכים למלחמה. קנ"ב 66.
- מלך, רכ"ו 79, ר"ל 79, תר"ל 168, תשע"ב 194, תתק"ץ 245, תתתמ"ב 307, תתתע"ב 313, תתתקס"א 333, תתתר"א 342, תתתרט"ו 344, תתתשנ"ה 381, תתתתי"ח 395.
- מלמד, מלמדים ק"ט 57, תשנ"א 190 וכו', תתכ"א 209, תתתע"ג 273, תתת"ש 361.
- מלשין. קפ"ח, קפ"ט 73, רל"א 79, תתתשי"א 367. ע"ע מסירה.
- ממונה. ש"ה 96, תקכ"ד 148, תתכ"ו 209, תתתפ"ב 274, תתתנ"ב 351, תתתנ"ג 352, תתתרט"א 354, תתתשי"ד 369, תתתש"נ 380, תתתתקפ"ט 425, תתתתש"ן 472, תתתתשפ"ג 489.
- ממזר. רל"ג 80, תתתפ"ד 276, תתתש"ט 281, תתתתתפ"ג 456.
- מנהג הראשונים. ל"ג 34.
- מנורה לבית הכנסת ושם המנדב חקוק עליה. תק"ל 149.
- מניקת. קפ"ד 72. — מניקות גויות. קנ"ט 67, תתתרל"ט 348.
- מנעלים של מת. תתתשמ"ד 379.
- מס הקהל. כ"א 25, קכ"ב 60, תקכ"ט 149, תתתע"א 177, תתתל"ג 306 וכו', תתת"ף 315, תתתצ"ב 319, תתתקפ"ו 338 וכו', תתתנ"א 351.
- מסגר הספר. תנ"ץ 175.
- מסורת. תרצ"ט 181, תש"ט 184, תתתתר"ל 439.
- מסירה. ט"ו 21, תתתקע"ב 335, תתתקפ"ו 339. ע"ע מלשין.
- מסכתא, מסכתות. א' 2, י"ב 10, תר"ל 168, תרט"ו 176, תתתע"ב 177, תתתש"ו 193, תתתרצ"ה 361.
- מעלה גרה באדם. תר"ו 164.
- מערופיא. קל"ג 62, תתת"ה 301, תתתי"א 302, תתתנ"ו 309, תתתצ"ב 319.
- מעשה בראשית. תתתתנ"ה 447.
- מעשה מרכבה. א' 2, תשצ"ו 200, תתתשכ"א 372.
- מפתחות ארון הקודש. תפ"ט, תצ"ד 138. — מפתחות הבית. תתתתקי"א 410.

- מצבה. תתתשמ"ה 470.
 מצרים. תתתשט"ו 370.
 מקומות בית הכנסת ומכירתם. תתתל"ב 398.
 מקרא. תת"ך 208, תתכ"ד 209. — מקרא ותלמוד. תשס"ה 193, תתכ"ד 209.
 משא ומתן באמונה. תתתט"ז 303.
 משוגע. שפ"א 116, תנ"ח 132, תקכ"ב 148.
 משומד. קפ"ט 73, ק"ץ 73, ר' 75 וכו', ר"ח 76 וכו', תקי"א 146, תר"ד 164.
 תש"ץ 198, תשצ"א 198, תתנ"ז 215, תתתע"ג 314, תתתקע"ז 336, תתתרכ"ד 345.
 תתתל"ה 347, תתתל"ט 848, תתתרע"ז 357, תתתש"ז 363, תתתשע"א 385 וכו',
 תתתקכ"ב 408, תתתתרע"ז 455, תתתתשכ"ב 465. ע"ע שמד.
 משוררים. תתתש"ם 377.
 משיח. ביאת משיח. רי"ב 77, תר"ל 169. — מעכב. משיח. קמ"ז 65. —
 מתנבא על המשיח. רי"ב 76. — משיח בן אפרים. תתנ"ז 268, תתתש"ז 461. —
 רוחו של משיח. תתתש"ט 364. — משיח טובל עוונות. תתתשנ"ז 381, תתתשנ"ב 476.
 משכון. גויות באו להחליף המשכונות ביום אידם. תס"ה 133.
 משל. תתתתרי"י 431.
 משקל השיר. תס"ט 133.
 מת. מתים. ל"ה 37, ס"ג 48, רס"ט 86, רע"ג 87, ש"ה 95, שכ"ב 101 וכו',
 תנ"ג 130, תתתרע"ג 272, תתתנ"ז 353, תתתשמ"ז 379 וכו'.

נ.

- נאמנות. תתתרכ"ז 346.
 נגון. נגונים. י"א 8, 9, שמ"ז 106 וכו', תט"ז, תי"ט 124, תנ"ה 131, תתי"ז 207,
 תתתקמ"ח 332, תתתתרט"ט 431. — נגוני ס' תהלים. תתל"ט 212.
 נגעים. הלכות. צ"ט 56.
 נדוי על דעת הקהל. תק"ך 147. ע"ע חרם.
 נדוניא. תתשכ"ה 284, תתתתרפ"ח 457.
 נדר. נדרים. ל"ה 37, תתתפ"א 315 וכו', תתתשצ"ט 391, תתתתע"ה 405
 וכו', תתתתקצ"ט 428, עי' מי שברך.
 נחש (לא תנחשו). י"ד 14, שע"ז 114.
 נכרי הוא גוי וזר הוא יהודי. ס"ט 50.
 נסיון. ל"ב 29, שס"א 109, תתרי"ג 253, תתרי"ז 254, תתתשי"ג 368,
 תתתש"ך 372.
 נע ונד. קע"ה 71.
 נענוע בתפלה. תתרט"ה 271.
 נפיחת הריאה. תתתרע"ז 273.
 נקוד על אות. תשי"ז 185, תתתשי"ז 370, תתתתשכ"ד 466.
 נקיון. תתרט"ג 270 וכו', תתתת"ז 392 וכו'.
 נשואין. תתתתרע"ה 454 וכו'.
 נשים. בשעת השמד. רס"א, רס"ב 86. — נשים אוכלות ילדים. קע"ב 70.
 נשמה. נשמות. רע"א 86, ש"ה 95, שלי"א 103, תק"א 143, תשי"ג 183.

תתנ"ד 267, תתנ"ב 351, תתנ"ה 352, תתשמ"ג 378, תתשמ"ז 379, תתתקכ"ג 413.
נשמת כל חי תי"ה 124.

ס

סגוף י"ט 23, ס"ז 49, קע"ז 71, תר"ל, תרל"א 168, תתקמ"ד 232, תתשנ"ה 381, תתתכ"ב 396, ע"ע עינוי.
סדור (סדר תפלות) ת"ד 121, תפ"ב 137, תשי"א 184, תתתכ"א 395.
סדרי סדרים של משנה ותלמוד. א' 2, י"ב 10, תתשמ"ט 364, תתנ"ה 361, תתתקמ"ט 418.
סודות, סתרי תורה. רי"ב 76, תשצ"ז 200, תתנ"ז 268, תתנ"ט 354, תתש"ד 369, תתתר"א 429, תתתש"נ 472, ע"י חכמות נסתרות.
סופי תיבות. קע"ז 71, תתתר"נ 445.
סיום כתיבת ספר. ת"ש 182, תתתק"נ 418. — סיום למוד מסכתא. תתש"ד 363 וכו'.

— סילוק לשמחת תורה. תתש"ד 370.
סירוס. י"ח 23.

סכנה, ודברים האסורים משום סכנה. א' 2, י"ג 12, קנ"א 65, קס"ב 68, קס"ז 69, ר"א 75, רנ"ג 83, תקפ"ג 159, תתתפ"ט 359, תתשמ"ב 377, תתשמ"ד 379, תתשנ"א 380, תתתקכ"ב 413, תתתקס"ה 421, תתתרס"ה 450.

סליחות. תע"ט 136.

— סלמנדרא. תתתר"ט 430.

סמוכים (תיבות ואותיות). קצ"ז 74.

ספירת העומר. י"ב 10, תתתמ"ז 400.

ספר: ספר גלחים. רנ"ט 85, תתתקמ"ה 332. — ס' רפואות. תתתרס"ט 355, תתתרי"ע 355. — ספר שמות. רי"ג 77, תתתרי"ט 435.
ספרד. תקנ"א 154.
ספרי. תתנ"ב 265.

ספרים (ס' ושאר ספרים וכל דיניהם). ז' 6, קכ"ה 61, ק"ץ 73, רכ"א 78, ש"ט 99, שלי"ט 105, שני"ה 107, תנ"ט 132 וכו'. תפ"ז 137, תרי"ג 164, תרל"ח 171 וכו'. תתתמ"ט 264, תתנ"ב 265, תתתט"ז 303, תתתכ"ז 304, תתש"ה 363, תתש"ד 369, תתשמ"ז 379, תתתקל"ט 417 וכו'. תתתקמ"ג 418 וכו'. תתתשמ"ה 470, תתתש"ן 473.
סקילה. קס"ח 69.

ע

עבדנים. תתקפ"ט 244.

עברייך. קי"ח 59, תמ"ד 129, תתצ"ה 320.

עגונה. תתקע"ג 239, תתש"ך 284, תתשנ"ז 292.

עגור. תתתרי"ד 343, תתתקנ"ג 419.

עגלה להוליך את המת לבית הקברות. תתתקנ"ז 333.

עדים. עדות. תתקפ"א 337.
 עובר. אם מותר להפיל עובר במעי אמו ע"י השקאת סממנים. תתתשי"ח
 464.
 עולנים. תתריצ"א 278.
 עולם הבא. תתרימ"ז 262.
 עונש. ע"ע שכר ועונש.
 עיכוב משיח. תתשמ"ה 290. ע"ע משיח.
 עיכוב תפלה. תתס"ב 132. תתתקמ"ד 330. תתתקמ"ז 331. תתתשע"ה 385.
 עין הרע. תקל"ד 150. תתתרכ"ג 436.
 עינוי. י"ח 23. תתתרכ"ה 345. ע"ע סיגוף.
 עכביש. י"ד 15. תתש"ן 472.
 על דעת המקום וכו'. תתתצ"ז 320.
 עליונים מזכירים דברי התחוננים. תתתרימ"ז 349.
 ענווה. תתקצ"ז 245 וכו'. תתרימ"ז 262 וכו'. תתתשכ"ד 466 וכו'.
 ענינו. רפ"ז 91.
 עצה. י"ז 22. תתתקכ"ד 327 וכו'.
 עצרן. תתתנ"ה 401. תתתק"כ 412.
 ערב וקבלן. תתתס"ב 311 וכו'.
 ערבות כל ישראל. כ"ה 27. ע"ד 52. קט"ז 59. ש"ה 98. שצ"ד 119.
 תקמ"ח 153. תתתע"ג 314.
 עתידות. תתשלי"ט 288. תתתרי"ג 350. תתתשס"ג 383.

פ.

פגרי. תתתרל"ז 347.
 פדין שבויים. ט"ז 20. ר', ר"ה 75. תשע"ג 194. תשע"ז 196. תתכ"ט 210.
 תתקכ"ח 229. תתתע"ג 404. תתתקמ"ח 418.
 פוסקי הלכות. תתרימ"ח 174. תתשמ"ד 189. תתשנ"ב 191.
 פורים. תתרינ"ה 267.
 פושעי ישראל ופושעי אומות העולם. ל"ג 33.
 פחד בלילות קמ"ט 65. — פחד מפני מתים. ש"ה 96. תתתרינ"ז 353.
 פיוט. פיוטים. ל"ג 34. תת"ז 123. ת"ע 133. ת"ע 134. תע"ט 136. תצ"ז 140.
 תתתס"ח 312. תתתשכ"ח 374. תתתתי"ט 395. תתתתי"ך 395. תתתתרי"ט 431.
 תתתתרינ"ב 446. תתתתשמ"ה 470. — פיוטי ע"ז. תתתקמ"ח 332. ע"י שירי ע"ז.
 פירושים. ט"ז 21. תרי"ל 168. תרס"ד 176. תש"ז 184. תשלי"ג 187. תת"א
 201. תתתש"ד 363. תתתקל"ב 414. תתתקל"ט 417. תתתקס"ג 420.
 תתתש"ן 473.
 פלפול. א' 1. תתרימ"ח 174. תתשנ"ב 191. תתל"ה 211. תתתסע"ה 336.
 תתתתק"ז 410. תתתתרט"ז 433. תתתתרל"ה 441. ע"ע חריף.
 פנוי המת. ש"ל 103.
 פרוטרוט. תתתי"ט 303. תתתק"ז 412.
 פרנס. תתרי"ל 258. תתתק"ב 322.
 פרשים. שני"ט 109. תתרי"א 165. תתקפ"ה 242.

פשיטין. ב' 5. תתס"ב 216, תתפ"ז 221, תתקי"א 226, תתת"ה 301.
פתרון הלומות. שפ"ב 116 וכו'. שפ"ט 118. - פתרון המקרא. תתשכ"ב
373. ע"ע פירושים.

צ.

צ. אות צד"י. תתתקל"ז 416.
צביעת השיערי. תתש"ז 281.
צדוק הדין. ש"ה 97.
צדקתך צדקי. תתרי"ח 255.
צדקה. תת"מ 212, תתמ"ד 213, תתנ"ז 215 וכו'. תתתכ"ט 305, תתתע"ח
404, תתתשכ"ז 466 וכו'. - צדקה לזכר נשמת המת. ל"ד 36, רע"ג 87, שני"ז
108.
צוואה. קנ"ד 66, רמ"ב 81, ש"ז 98 וכו'. תתתקפ"א 337.
ציורים. תש"ט 184, תתתכ"ה 396 וכו'.
ציצית. תל"ח 128 וכו'. תרמ"ג 173, תתתס"ה 403 וכו'.
צל בהושענא רבה. תתשמ"ד 378. - צל החמה. תתתרי"ן 350.
צער בעלי חיים. ס"ג 48, קל"ח 63, קמ"ב 64.
צפרנים. תתס"ג 270, תתרי"ע 272.

ק.

ק, אות קו"ף. תתקע"ב 239.
קבורת המת. תתשל"ה 377 וכו'. ע"ע מת.
קבלנות בשבת. תתרי"ד 249.
קברי שכ"ב 101. - קבר אבות. ש"ז 98, ש"יב 99. - צדיק אצל רשע.
רס"ה עד רס"ט 86, ש"ה 95. - קברן של קדושים. תתשל"ב 375 וכו'.
הקדוש (תואר לנהרג עקה"ש). תתתשמ"ה 470.
קדוש השם. ב' 4, י"א 7 וכו'. י"ג 13, מ"ג 43, רמ"ט 82, רנ"א 83 וכו'.
רס"ג 86, תתמ"ג 260, תתתקס"ה 334, תתתש"ל 375, תתתשל"ד 376,
תתתקצ"ח 428, תתתתרי"ז 434.
קדושה. תק"ז 145 וכו'.
קדיש. ש"ד 100.
קדישות הגוים. קצ"ד 74, תתתס"ה 312, תתתקמ"ה 331.
קהל. קי"ט 59, קפ"ז 73, ר"ל 79, תקל"ד 150, תתמ"ה 213, תתס"ח 217,
תתקי"ד 226, תתשנ"ה 292, תתקכ"ה 228, תתת"ט 301, תתתע"ט, תתת"ף 315,
תתתקמ"ז 331, תתתק"ס 333, תתתקפ"ב 337, תתתרי"ב 342, תתתרי"כ 344,
תתתל"ל 397, תתתתל"ד 398, תתתתקי"ד 411, תתתתקצ"ח 428, תתתתש"ע 482.
קונטרס. תרמ"ה 173, תרמ"ט 174, תרפ"א 179, ת"ש 182, תתפ"ז 221,
תתתקמ"ז 418.
קטב מרירי. תתתשי"א 367.
קידוש. ס"א 40, תקס"ז 157, תרכ"ד 167.
קלירי. תתתשמ"ה 470.
קללה ק"א 56, קכ"ט 61, תתתתל"ט 348 וכו'. ע"ע בן הזונה. פגרי.

קמיעה. שט"ו 112, שע"ט 115, תתתנ"ה 353, תתתנ"ז 353.
 קנס לתלמידים. תשפ"ו 197.
 קראים. תתשט"ו 282, תתתקס"ו 334. ע"י עפשטיין בהחוקר שנה ב' 40.
 קרובה. קרוב"ק. ל"ג 34, תע"ט 136, תצ"ט 141, תתתשי"ד 370.
 קרי וכתוב. קנ"ד 66, קע"ג 70, תתתשע"ד 385, תתתתרע"ט 456.
 קריאת הגבר, י"א 8.
 קריאת התורה. ק"ב 56, תתתשצ"ב 390 וכו'.
 קשת. מראות הקשת. תתתרמ"ה 349.
 קתדרא בבית הכנסת. ת"ד 121.

ך.

ראש ישיבה. ני"ג 45, תתכ"ו 269, תתתק"ב 322. — ראש ישיבה של גולה.
 תקנ"ד 155.
 ראש השנה. ל"ג 33, תצ"ו 140 וכו'.
 ראשי הקהל. קט"ו 59, תס"א 132, תס"ב 132, תקמ"ב 150, תתת"ף
 315, תתתקמ"ג 330, תתתקפ"ז 340.
 ראשי תיבות. קמ"ה 64, תשצ"ד 199, תת"ט 204, תתקע"ד 239, תתתרל"ט
 348.
 רב. רבנים. תרמ"ח 174, תתתשצ"ט 391, תתתת"ו 394, תתתתפ"ה 406,
 תתתתשכ"ב 465, תתתתשמ"ה 470.
 רוח. ק"מ 64. — רוחות מדברות זע"ז, ש"ה 95. — רוח מפוזר, שכ"ד 102. —
 רוחו של משיח. תתתש"ט 364. — רוחו של מת. שכ"א 101 וכו'.
 רועה בהמות. תפלתו. ה' 6.
 רופא. י"ז 22, קנ"ד 66, קע"ח 71, שט"ו 100, תשנ"א 190, תתתקס"ח 334,
 תתתר"ע 355, תתתתש"נ 474.
 רוצח. קע"ה 71 וכו'.
 רחיצת המת. של"א 103, תקנ"ה 155, תתתנ"ח 269, תתתקמ"ד 330.
 ריבית. תת"ח 203, תתתמ"ט 308 וכו', תתתשנ"ח 478.
 רמאות. תתשמ"א 288.
 רמזי רמזים. ע"ב 50, פ"ב 53, תתתרי"ח 255, תתתרס"א 270, תתתשי"ד 369.
 רפואה. קנ"ג 66, תת"י 204, תתתקנ"ב 332, תתתרס"ח 355. ע"ע ספר.
 רפרוף איברים. י"ד 13-14. ע"י לשון חסידים ט' ע"ב. עפשטיין, ר' שמואל
 החסיד ע' 16 הערה 25.
 רקימת פסוקים במטפחות ס"ת. תתתקמ"ג 417.

ש.

ש', אות שי"ן. מ"ה 43.
 שאילת חלום. פ' 53, רי"א 76, שע"ט 116.
 שבועה. תתתמ"ו 262, תתתס"ד 311 וכו', תתתקצ"ג 340 וכו'. — אל ישבע
 ..ביהודית שלו". תתתקמ"ח 332.
 שבועות. (חג) תק"א 143.

שבת. א' 3. רע"ב 86. רצ"ז 92 וכו', תני"ד 131. תקפ"ח 160 וכו', תתתקס"ד 421 וכו'.

שבתאות ומולות. תכ"א 126.

שד. שדים. ר"י 76. שכ"ד עד שכ"ז 102. שע"א 113. שפ"א 116. שפ"ב 116. תכ"ז 127. תק"א 143. תשל"ג 187. תתקל"ט 231. תתנ"ו 268. תתתנ"ה 352. תתתנ"ו 353. תתתמ"ח 400. תתתקס"ג 420. תתתרע"א 453. תתתשפ"ג 489. שדכן. תתשל"א 286.

שהשמחה במעונו. תתשע"ה 295. תתשע"ו 296.

שוחד לגוים. תתתע"ב 313.

שוק של גוים. תקצ"ח 163. תתתקס"ה 421.

שחוק. בפסוקים. ק"ט 57. — שחוק רע"ח 89.

שחיטה. ק"ו 57. תתתמ"ט 400 וכו'.

שטן. שטנים. י"א 8. ל"א 29. ש"ה 96. שס"א 109. תצ"ז 141.

שטרי"א (מכשפה). תתתרס"ה 355 וכו'.

שינוי שם. תתתשי"ט 372.

שיר. שמ"ד 105. שמ"ה 106 וכו'. — שירי הגוים. שירי ע"ז. תס"ט 133. תתל"ט 212. תתתקמ"ה 332.

שיר השירים. תש"ג 183.

שכונת היהודים. תתתקע"ז 423.

שכחה תתתש"ג 362. — שכחן תשע"ה 196.

שכיר. תת"ל וכו' 210. תתתע"ג 273. תתת"י 302. תתתל"ב 305. תתתקמ"ז 331. תתתרצ"ט 361 וכו'.

שכר ועונש. ט"ו 19. לי 28. ל"ב 29. נ"ד 45. קנ"ז 67. קצ"ז 74. רמ"ה 82. ש"י 92. תתתמ"ז 262. תתתנ"ו 264 וכו'. תתתשי"ט 371.

שליח ציבור. ת' עד ת"ט 122. תמ"ד 129. תתתשצ"א 390. תתתתע"א 453. ע"ע חון.

שם: שמא גרים. שס"ג 111 וכו'. שע"ז 114. תתתמ"ח 350. תתתנ"ב 351 וכו'. תתתנ"ה 353. תתתשנ"א 380. תתתתשפ"ג 490.

שם המפורש. רי"ב 76. תש"ג 183. תתשע"ה 296. תתתצ"א 319. תתתצ"ט 321. תתתנ"ב 351. תתתתרי"ז 434 וכו'. תתתתשכ"א 465. — שם של מ"ב אותיות. רי"ט 78.

שם הממונה על החפץ. תק"א 143.

שמד. קכ"ה 61. קפ"ג 72. קפ"ו 73. קצ"ח 75. ר"נ 82. רנ"ז 84. תשע"ו 196. תתתתרס"ב 449. תתתתרצ"ז 459. ע"ע משומד. שעת השמד.

שמונה עשרה. רמ"ד 81. ש"ה 95. 98. שס"א 110. שצ"ג 119. תכ"ז 126. תמ"ז 130. תע"ה 135. תתתשע"ו 386 וכו'.

שמות. תתתמ"ט 263. תתתתרע"א 453. — ספר שמות. רי"ג 77. ע"ע ספר. — שמות היוצאים מן הפסוקים. תשצ"ו 200. — עמות מלאכים קצ"ג 74.

שמים (אינו רקיע). תרל"ז 171. תתתשפ"ה 387. תתתתרכ"ז 438. שמירת אוכלין. תתתרס"ח 272 וכו'. — שמירת עצמו. קס"ד 68 וכו'. שע"ד 114. תשס"ט 194.

שמעון כיפא קורין לו פטר חמור. קצ"ג 74.

שמש בית הכנסת. רע"א 86, תס"ז 133.
 שעטנו. תתתס"ה 402.
 שערי בינה. תתש"ד 369.
 שעת שמד. ב' 4, 5, ר"ג 75, רמ"ז 82, רס"ב 85, תרשע"ז 196, תתשל"ד
 376, תתתקצ"ח 428.
 שפחה. קל"ו קל"ז 63, קמ"א 64, קפ"ד 72.
 שקר. ק"ז 57, תתשצ"ה 299 וכו'.
 שר. שרים. ר"נ 83, תתק"ב 224, תתל"ז 306, תתקמ"ד 330, תתת"ר 341
 וכו', תתתנ"ה 352, תתתשנ"ה 381, תתתשס"ג 382, תתתל"ה 398, תתתרע"ט
 456.
 שר השדים. תתתרע"א 453.
 שתי וערב. ר"א 75, ר"ב 75, ר"ס 85, תל"ג 128, תרס"ג 176, תתתשכ"ב
 465.

ת.

תגין. תשצ"ו 200.
 תוכחה. רל"ד 80, ת"י 122, תתתשצ"ה 391.
 תוספות. ט"ו 21, תרס"ד 176, תשמ"ו 189, תתת"ם 348, תתתרע"ח 358,
 תתתקל"ט 417.
 תועבה. תצ"ט 141, תתתקנ"ג 333 וכו', תתת"ל 397. ע"ע תיפלה. בית ע"ז.
 תועים (נושאי הצלב). תתתרס"ב 449.
 תורת כהנים (ספרא). תתתנ"ב 265.
 תחיית המתים. ש"ה 95.
 תחנון. תנ"ה 131, תתתשפ"ו 387 — תחנה עי"ל פרק ט' בערכו.
 תיבות ואותיות התפלות. תק"נ 154.
 תיפלה שלהם. תס"ה 133, תתתקנ"ט 333 וכו', תתתשפ"ט 389.
 תיקו. תתתנ"ו 268.
 תכנת שבת. תרל"ח 172, תשי"א 184.
 תכריכי מתים. א' 2, של"ה 104, תוס' 127, תשס"ד 193, תתתשמ"ג 378.
 תלייה קי"ג 58, תתתתנ"ב 351.
 תלמוד תורה. א' 2, י"ב 10, תשמ"א 188 וכו', תתתרע"ז 358 וכו', תתת"ץ
 360 וכו'. — יש במודרשים מה שאין בתלמוד. תתתתס"ז 403.
 תלמיד חכם. ב' 5, שס"ב 111, תת"ז 203, תתתנ"ג 266. — תלמיד המקנטר
 אח רבו. קפ"ד 72.
 תנאים. תרמ"ח 174, תתתמ"ט 264.
 תענית. ס"ו 49 וכו', רפ"ה 90, תתתשנ"ג 380, תתתת"ד 393, תתתתרפ"ב
 456. — תענית חלום. רפ"א 90, רפ"ז 91, תתתתקע"ו 423, ע"י חלום. — תענית
 שני חמישי ושני. רפ"א 90, שצ"ד 119.
 תפלה. י"א 7, י"ב 10, שצ"ד 119 וכו', תתתשס"ח 384 וכו'. — תפלה בעד
 הנפטרים. ל"א 29, ל"ב 30, ל"ד 36, 37, תתתשל"ז 377, תתתשל"ח 468,
 תתתתשס"ו 482. — תפלת גשם. ת"א 121. — על נוסח התפלה והמחזור שבס"ח
 ע"י צונץ ריטוס ע' 27 הערה א'.

- תפילין. תל"ד 128 וכו'. תרל"ח 171 וכו'. תתתס"ט 403.
 תפיסה. שמ"א 105, תתת"ג 342, תתתרכ"א 344, תתתרכ"ה 345.
 תתתקס"ט 422, תתתת"א 448.
 תקופה. תקס"ב 156.
 תקיעת כף עם גוי. תתתס"ו 312.
 תקיעת שופר. תק"ד 144, תתתשצ"א 389, תתתת"ד 392, עי' תמ"ד 129.
 תקנה. כ"ט 27, רע"ג 87, תתתקכ"ה 327, — תקנת הציבור. תתתצ"ג 319, וכו'. — תקנת השוק. תע"ח 136, תתתצ"ג 319, תתתתק"ח 410.
 תרגום. ט"ו 18, ל' 29, ל"ב 32, תשמ"ח 190, תשצ"ו 200, תתט"ז 207, תתשע"ג 295, תתתק"ך 326, תתתקע"ג 335, תתתקצ"ט 341, תתתש"י 365, תתתש"ץ 389, — תרגום לאיוב. ל"ב 31, עיי"ש הערה כ"ג.
 תשובה. י"ח 22, י"ט 23, י' 25, ל"ו 38, ל"ז 39 וכו', נ"ב 44, ע"א 50, קי"א 57, ר"ח 76, רפ"א 90.
 תשמישי ע"ז. תתתל"ג 306, תתתקמ"ט 332.

הוספה א'.

ליקוטים מספר הכבוד לה"ר יהודה חסיד⁽¹⁾

ליקוטים אלה לקוחים משני כתבי יד של ספר ערוגת הבשם לה"ר אברהם ב"ר עזריאל מביה"ם תלמידו של ה"ר אלעזר רוקח ורבו של הר"י אור זרוע, והוא פירוש גדול על הפיוטים ועל הסליחות. קובץ האחד הוא כ"י מערצבאכער ממינכען (אהל אברהם סי' 95) המונח עתה בספריה העירונית בפפד"מ⁽²⁾ והכ"י השני גנוז בעקד וואטיקאן סי' 301⁽³⁾. ובנפשי להוציאם לאור ברצות ה'.

מקובץ מערצבאכער.

בפירוש ליוצר מאמרות אלהים חיים לר' מאיר ב"ר יצחק ד"ה לערוב להוסיף מחול על הקודש (ק"ו ל"ו ב):

ולשון ספר הכבוד. מן א' עד פ' קמ"ג אותיות. כי קמ"ג שעות⁽⁴⁾ רשא לפעול פעולתו, ושעה אחת מוסיף מחול על הקודש, כי קמ"ב שעות בששת הימים ע"כ.

שם בחרו אל מלך נאמן בדברים (ק"ו ל"ט א):

זה מס' הכבוד רמ"ח פעמים בשנה קורין בתורה [כשימים טובים אחדים]⁽⁵⁾ וזהו זאת תורת האדם לומ' קריאת התורה נגד רמ"ח איברים שבאדם. עוד למה רמ"ח איברים באדם. שישים בלבו הלא כחומר עשיתי כחומר ביד היוצר עון במילוי רמ"ח. כי רמ"ח איברים נידונים על עון.

שם בד"ה גם התר בכלא אסור ועלוב (ק"ו ל"ט ב):

אך בסוף אין נערכין⁽⁶⁾ אמרינן דכינור של ימות המשיח בן ח' נימין ושל תחיית המתים של יו"ד נימין. וטעמו של דברי, לפי שעולם הבא נברא ב' בספר הכבוד.

בסוף יוצר לנחמו המתחיל ארממך מתודך בהוד שבתי בד"ה ינון מוניחו (ק"ו מ' ב):

בספ' הכבוד מא' עד ת' אין אות בהברה אחת רק הפ' לפי שנברא העולם בה' וברוח פיו כל צבא השמים.

(1) ע' לעיל פרק ו'.

(2) ע"ע במאמרו של פערלעס במ"ע החדשי 1877 ע' 360 והלאה. ותוא הנזכר פה בר"ת ק"ם.

(3) ע' מש"כ אודותיו בערלינער במאגצין ח"א = כל כתבי בערלינער ע' 34. מובא אצלנו בראשי

תיבות ק"ו.

(4) בס' ערוגת הבשם שם האריך בפי' דבריו.

(5) כ"ה בכ"י וואט.

(6) ערכין י"ג ב'.

Sepher Chassidim

שם (ק"ו מ"ד ג' ומ"ט ב') ולהלן בפ"י לזולת אמת משל בחרו פורץ עלה מנחם:
 ובס' הכבוד ינון א"ת ב"ש שלו מטפט ומטפט בגימ' צמח וכן מנחם. —
 עוד בס' הכבוד. ינון מגזירת נין בן. שני י"י אמר אלי בני אתה (תהלים ב' ז')
 ינון כמו נין. וכמו שיש עד נ' ט"ו אותיות. ואחר ו' ט"ו אותיות הרי נון באמצע
 כך משיח ינון נון באמצע העולם. שירושלים נברא כסא. ונקרא ירושלים כסא
 י"י. לכך הרואה נ"ן בחלום. כאילו רואה זיו השכינה (כמ') מה שכתב בס'
 הכבוד. כמ' שיש עד נ' ט"ו אותיות ואחר ו' ט"ו. נר' שהוא טעות סופר וכו'.

באופן לשבת נחמו שאו מנחה בחרו שכון את דכא (ק"ו מ"ח ב'):

כתב בס' הכבוד. כשישראל משבחין להק' הוא מתרומם למעלה. ועולה
 למרום ובגובה. ובעוד שמרבה לעלות מרבה לשכון שכינתו למטה שני' מרום
 וקדוש אשכון את דכא. להבדיל אלף אלפים וריבוא ריבבן. דוגמת ששמש וירח
 שכל זמן שמגביהין הם מאירין לארץ למטה יותר.

בזולת לשבת נחמו אמת משל היה בחרו טיכסה במשכורת שלימה (ק"ו מ"ט א'):

ובס' הכבוד שלמה בה' שהלבנה שלמה. . . עוד בס' הכבוד ט"ו דורות
 מאברהם עד שלמה אברהם יצחק יעקב יהודה פרץ הצרון [רם עמינדב נחשון
 שלמה שלמון בועז]⁽¹⁾ ישי הוליד את דוד י"ד שלמה ט"ו ובט"ו לחדש לבנה
 שלימה.

אהבה לשבת נחמו שתי פעמים מקימים חרוז בקראי שמע ישראל (ק"ו ב' א'):

ובס' הכבוד. כי שמע ישראל י"י אלקינו ה' אחד. ה' עד שלא נברא העולם
 אלקינו בעולם הזה. ה' לעולם הבא. ולכך תיקנו אחר שמע ישר' אתה הוא עד
 שלא נברא העולם אתה הוא בעולם הזה אתה הוא לעולם הבא עד כאן. (ומסיים
 שם): ולפי' ס' הכבוד אין לומר אתה הוא בעולם עד שלא נברא העולם אתה הוא
 משנברא העולם.

אהבה לר' יעקב מתחלת ידיד עליון בחרו ליד כהה בקבעך (ק"ו נ"ה ב'):

טעמו של דבר למה תפילה בשמאל ולא בימין דכת' מימינו אש דת למו.
 א"ת ב"ש שלהם תריג. הרי כל המצות בימינו וכת' שויתי י"י לנגדי תמיד. לכך
 תפילה בשמאל ולא בימין. כדי שתהא תפילה כנגד כל המצות שבימינו בספר
 הכבוד.⁽²⁾

שם בחרו ומוראך בלב רואך (ק"ו ס"ג ב'):

שם זה משמש לשמור מן השדים ומן השודדים בספר הכבוד. וה"ר אלעזר
 כתב . . .

ביוצר לשבת שובה אשחר אל אל בחרו תמנינו ותתומנה שני רעה אודם שנים (ק"ו ע' ד'):

כמו תולעת שני בספר הכבוד לכך נמשלו החטאים לשנים לפי שחטא אדם
 גורם לאבד דמו או על ידי חטאים ולכך דם קרבן בהמה מכפר על חטא כשני.
 וצוה הקב"ה מילה בדמים ופרה אדומה שלא ישפוך דמו. ולפיכך כשחותמין למעלה
 בדם הגזירה מתקיימת ואינה מתבטלת לא בתפילה ולא בתשובה ולא במעשים
 טובים. אבל אם חותמין אותה בטיט או בשאר דברים מתבטלת. ורמו ש"ן ת"ו
 לשון והתיית תיו. כלומ' אם התיו שני אז קיים.

(1) חסר בב' כ"י.

(2) כ"ה בק"ו ל"א ג' ונ"ה ד' בשם ס' הכבוד.

באופן לשבת שובה האזינו אבירים חרוז כי שם ה' אקרא (ק"ו ע' ד') :

כי שם ה' אקרא בס' הכבוד השם ד' אותיות כנגד ד' תקופות השנה שם ד' כתיבתו וכקריאתו. גימ' צ"א. נגד ימי התקופה. ועוד כת' יערף כמטר לקחי תול כטל אמרתי כשעירים כרביבים הרי ד' תקופות ואחר כך כי שם ד' אקרא שם י"י בגימ' שס"ו. שסה ימים ורביע יום שצריך לברכו בכל יום ולכך וזרחה לכם יראי שמי שמש צדקה כי בשמו הוא מנהיג כל העתים.

שם בסוף האופן (ק"ו ע"א א') :

הרבה פיוטים שאינם רק עד ס' כמו זה ופיוט כל מקדש ובשני סדרי' של ראש השנה אין מתחיל פסוקי' רק בסמ"ך ראיתי בס' הכבוד כי ס' במילוי עם אֲתֵבֶשׁ של שתי אותיות של סמ"ך בלא מילוי ראשנה ואחרונה הם סך ונקראות אותיות המולידות בגימ' תרל"ח בגימ' אברהם יצחק יעקב. סמ"ך במילוי זה תר וא"ת ב"ש של שתי אותיות המולידות שהם סך א"ת ב"ש שלהן חל הרי תרל"ח. ומה שאותיות סך נקראו אותיות המולידות ומ' של סמ"ך לא נקראת אות המולדת. כי נולד של סמ"ך הוא מ"ך נמצא סמ"ך מוליד אותיות שאינם דומות לו. וכן כ' מוליד פ' הרי נולדות אינן כמולידות אבל מ' מוליד מ' אחר הרי המוליד והנולד אחד ע"כ מ"ו נקראו אותיות שאינן מולידות, כלומ' אינן מולידות אחרות אך כיוצא בהן.

בזולת לשבת שובה אדעה כי אין זולתך בחרו חשונה בשבעה קודמים (ק"ו ע"א ג') :

יש שואלין למה קדמו אם מפני שחביבין כדאית' בספרי בריש והי' עקב תשמעון וכו' וקשה מגיהנם ופי' בספר הכבוד מפני שהם תמוהים כי מן הדין לא היה לקבל בתשובה כי מלך שמחל על כבודו אין כבודו מחול. מלך מה"מ לא כ"ש . . . יתן אל לבו לפרש תמהון שבעתן [בק"ו: שבעה ושבעה קודמין].

באופן לשבת בין יוה"כ לטוכות יחו לשון בחרו הנשמות והחכמות והשכל (ק"ו ע"א ג') :

הם הכליות היועצים את האדם לחשוב מחשבות ובספר הכבוד כתב שכינה שורה לאדם בלב שנאמר אני ה' חוקר לבי, ובכליות נאמ' בוחן כליות ה' ולא למטה. כי למטה מן הכליות ולארץ עשרה טפחים. ורמו לדבר מה"ר אלעזר ז"ל . . .

בסוף היוצר לשבת בראשית אל נשא (ק"ו פ"א א') :

שלא להוציא מרש' לרש' ולא לצאת חוץ מאלפים ורמו לאלפים אם תשיב משבת רגלך בזה הפסוק ר"ק¹) שהם אלפים ובספר הכבוד אם תשיב משבת א"ת ב"ש יבשא [כלומ' פעמי' י' ש' פעמי' ב' ב' פעמי' ש' ת' פעמים א' הרי אלפים]²) וקראת לשבת עונג וכת' הרכה בך והענוגה אשר לא נסתה כף רגלה נמצא עונג זמן מניעות הילוך רגל.

באופן לשבת בראשית שאלו שחקים חרוז לברו ה' בטרם יומים (ק"ו כ"ה ב') :

ואהיה - שעשוע יום פי' יום יום אלפים שנה כי יום של הקב"ה אלף שנה . . . ומה שנ' יום יום ולא נאמ' יומים ראיתי בס' הכבוד כי אלף ראשון גילגל אותיות מא' ועד תי"ו ואלף שני גילגל מתי"ו ועד ב' וכהשהגיע לב' מיד

(1) ר"ת רמו קרא

(2) כ"ה בק"ו.

ברא אל עולמ' נמצא שלא גילגל את א' כי אם פעם אחת להודיע שהוא יחיד בעולם הזה ובעולם הבא.

ביוצר לשבת ב' דחנוכה אורך כי עניתינו בחרו נתתני חלק שבעה ושמונה הלל לגמור (ק"ו פ"ה א'):
 כתוב בס' הכבוד ג' פ' כת' בית ישראל ברכו את ה' בית אהרן ברכו את ה' בית הלוי ברכו... לפי שבג' רגלים גומרין את ההלל אבל בשבת אין אומרין כל עיקר שנ' ובימי אקרא. בימי שאני קורא ובשבת קדוש ועומד והם ג' בתים הללו יחיד גומרין זהו יום ראשון של פסח... מס' הכבוד טעם אחר ראיתי סמך לגמור הלל בחנוכה דטעמ' דגומרין בחג דאמ' בפ' אין נערכין¹ משום דחלוק בקרבנותיו ימי חנוכה נמי חלוקין בנרות על כן גומרין בחנוכה.

באופן לו' של פסח ידועי שם חרוז והחיות ברום עליות (ק"ו צ"ט ג):

... נמצא רנ"ח כנפים עד שלא חרב הבית, ומשחרב נתמעטו ב' כנפים מכל פנים ונשארו רנ"ו כנפים לד' חיות ס"ד לחיה אחת וכן ראיתי בספר הכבוד.

באהבה המתחלת יחידתי מחולת מחנים חרוז ויעמד מנגב על גב האיציטבא (ק"ו ח' ב):

עוד בס' הכבוד י"א מה שמקריב נפשות הצדיקים שאם יש אבק עבירה בידם שיתכפרו ואחר כך יהי' צרורות בצרור החיים וראויין לומ' שירה כמלאכי השרת כעניין שמצינו בישעיה שנגע רצפה על שפתיו וסר עונו. וחטאתו נתכפר אבל יתכן שצדיקים גמורים הם שכבר [לקחו] מיד ה' בעולם הזה. ע"כ מס' הכבוד.

שם חרוז עד אחזיר ימיני וכחי החטובה (ק"ו ח' ב' וג):

ובס' הכבוד ותתגעש ותרעש הארץ ומוסדות השמים ירגזו. השם למפרע כביכול השיב אחר את ימינו. כביכול בעל הבית אין יכול לעזור. ויתגעשו כי חרה לו עלה עשן באפו סופי תיבות השם ככתיבתו כי לעתיד כשיעש' נקמה באומות וגדל שנ' והתגדלתי והתקדשתי בצאתם מגלות. ישמחו השמים ותגל הארץ בראשי תיבות הש'.

ביוצר לשבת ור"ח כמנהג אשכנז ד"ה אלקינו אלקים אמת בחרו אמנם ראש דברו אמת (ק"ו ק' א):

ד"א ראש דברך אמת בראשית ברא' אלהים את סופי תי' אמת. וכן אשר ברא' אלהים לעשות. הרי אמת אמת והם בגימ' ושריר וקיים. בפסוק בראשית ברא ובפסוק אנכי ד' אלקיך אין שורק בהם כלומ' העולם נברא באמת וגם התורה היא אמת ונתנה לזרע כולו אמת ואף פעמי' רמוז במעשה בריאה אמת ושם קדשו באמצע. לומ' שכל הוית עולם שכ"ו אלפים אלהים אמת עשה. ואלו הן בראשית ברא' אלקים את ברא' אלקים לעשות. [וירא] אלקים את. ויברא אלקים את. פ"א ראש דברך אמת בפסוק בראשית שהוא פסוק ראשון אין בו שרף ויש בו י"ה הברות שהוא שם קודש ובכל י' שמותיו אין שורק לומ' כשם שאין שרף בשמותיו כך אין שרף במעשה בראשית. בספר הכבוד.

שם בחרו התרחבו לאין די (ק"ו ק' ד):

ובס' הכבוד למה העולם ה' מאות ולא ה' אלפים ולא ה' ריבנא. כי באמרך עשרה עשרים הרי י"ם של עשרים במקום ה' עשרה. מאה מאתים תים מאתים במקום ה' הרי ת"ק ת' תחת ה' שבו נברא העולם. נמצא שגם לשון הקדש קדם לעולם אלפים שנה.

(1) ערכין י"ג ב'.

שם בחרו למדים מהם פרחי שושנים (ק"ו ק"א ג):

ובס' הכבוד כת' לכך נקרא' שנה שכל דברי שנ' חילוף ששונה ימים ימי החורף נגד ימי הקיץ זרע וקציר קור וחום וקיץ וחורף ויום ולילה ועוד כי ימי הלבנה שנד' ע"כ מספ' הכבוד.

שם בחרו כשש הראשונות ספרותיה ידועות (ק"ו ק"ב א):

ובס' הכבוד ראיתי כל ג' שיטות מא' ועד צ' סימן שלהם מ"ה. שיטה ראשונה מ"ה אחדים. שיטה שנייה מ"ה עשיריות. שיטה שלישית מ"ה מאות. זהו מה בני מה בר בטני מה בר נדרי (משלי ל"א ב) כלומר שיהא לי בן שידע לדרוש כל התורה מתחילה ועד סוף ומקיימין כמו ג' סימנים מ"ה שבג' שיטות מא' ועד צ' . . . ראיתי בס' הכבוד תואר מגמת פני א' הפך לצד ימין ואינו פונה לצד ב' להודיע שהיא עם מנין אחד. ויש לו ששה איברים.

באופן לשבת ור"ח כמנהג פולין אעביר כל גביר בחרו רשות אין לכל עין ראות (ק"ו ק"ד ד):

רמיו כרסוון כתבתי אחד לו ואחד לסופר יכול שיהיו שניהם שוים ת"ל כרסיה שביבין דינור (דניאל ז' ט) שלו משונה. מספר הכבוד.

ביוצר לשבת של נשואין לר' שמעון בר' יצחק איחד שם שוכן תרשישים⁽¹⁾ בחרו צום לפרות (ק"ו ק"א ב): פרו ורבו בגימ' ת"ק כמו מהלך עולם ובזכר רמ"ח איברים ובנקיבה רנ"ב הרי שניהם ת"ק איברים. וכת' והיו לבשר אחד הרי שניהם יש לחשוב כאחד הרי יש להם ת"ק איברים כנגד העולם ע"כ אמרו חכמים⁽²⁾ כל שאינו עוסק בפריה ורביה כאילו איבד עולם מלא. וזהו מלאו את הארץ. כי מלאה הארץ ת"ק שנה פר"ו ורב"ו גימ' ת"ק ואיברי זכר ונקיבה ת"ק. ואם עסק והוליד זכר ונקיבה קיים פריה ורביה לב"ה⁽³⁾ מספר הכבוד.

באופן לשבת נשואין כבודו אפוד להנשא⁽⁴⁾ בחרו נקראים איש ואשה (ק"ו ק"ד ב):

כת' זכר ונקיבה בראם הקדים זכר לנקיבה הקדים י' של איש קודם לה' של אשה לפי שבשם הקודש הקדים י' לה' ועולם הבא שהוא עיקר עולם עומד נברא בי' ועולם הזה עולם עובר נברא בה' ומא' ועד ד' חשבון עשר, ואחר כך ה' הרי י' קודם לה'. כן אדם הלך ואחריו חוה וכן הדין שתלך אשה אחר האיש ומנוח עם הארץ היה וכת' אדם א' מאלף מצאתי ואשה בכל אלה לא מצאתי. מספר הכבוד.

שם חרוז העמיד מיכאל שלג (ק"ו קט"ו א):

ויש מפ' העמיד מיכאל אש היינו מצד אש היינו מימין שנ' מימינו אש דת למו, וכן ראיתי בס' הכבוד, מיכאל שהוא שר התורה מימין וגבריאל בעל דין משמאל וזהו בספר יצירה חיים בימינו ומות בשמאלו.

ביוצר לשבת שבין יוה"כ לסוכות את שם הנכבד בחרו ויתרון הכשר בתשר (ק"ו ע"ד ע"ב):

הפייט עשה תשר מלשון ותשורה אין להביא . . . והמנחה נקראת תשורה אשר בה יראו פני נדיב. פ"א בתשר בתשרי. למ"ד בתשרי נברא העולם. וע"כ

(1) עי' צונץ לט"ג 114.

(2) עי' יבמות ס"ג ב'.

(3) יבמות ס"א ב'.

(4) צונץ שם 467 ולאנדסהוט, עמודי העבודה 264.

תשר במקום תשרי כי מעשר של תשר מלך ותשרי מלך על כל חדשים שבו ריבוי מצות בו שופר ויום כפור וסוכות ולולב וערבה ושמחת חגיגה. ראיתי בס' הכבוד.

שם בחרו מענם אדרת יצתה אשכולתיה (ק"ו ע"ה ב):

לכך י"ב סממנים כנגד י"ב שבטים עם מעלה עשן בספר הכבוד י"א סממנים בקטרת כנגד י"א דברים המשמשין את הגוף. והנפש למעלה מכולן ועם מעלה עשן י"ב כנגד י"ב נפש הכתובי באמור אל הכהנים לבד מנפש בהמה ולר' נתן שמוסיף כיפת הירדן י"ג כנגד הנשמה הממלאה את הגוף.

בזולת לשבת ור"ח כמנהג פולין אמונתך אמיתי חרוז דרך פרי תואר תת כנר (ק"ו ק"ז ד):

פ"ה זית רענן יפה פרי תואר קרא פ' שמך ומנורת משה שהי' נותנין בה שמן הייתה נתונה בדרום ופי' דרום דרך יום ע"כ פירוש דרך פרי תואר והוא דרום יש שם נותנין מנורה שהי' נותנין בה שמן בנרות ועתה כבו ולכך הייתה נתונה מנורה בדרום לפי שהתורה ניתנה מימין שהיא לצד דרום. ודרום בגימ' נר. מספר הכבוד.

שם בחרו ברוש תדהר ותאשר רהיטי (ק"ו ק"ט ד):

וטעמו של דבר שכת' ש' ונקרא פעמי' בס' לפי שנולד של שי"ן שהוא י"ן בגימ' ס' זה ראיתי בס' הכבוד.

שם (ק"ו ק"א א):

הנה לפי שנולד של שי"ן חשבון נו"ן פשוטה אשר בנולד חשבונה נ' עקומה⁽¹⁾ טעמו של דבר ראיתי בס' הכבוד כי על כן נקראין שניהם נון מפני שיש מקומות למנות נו"ן פשוטה בחמשים ופעמים בשבע מאות וכן בכל הכפולין תדע שדרשו רבותינו⁽²⁾ וישקד ה' על הרעה וג' כי צדיק ה' צדקה עשה הק' שהקדים שני שנים לונשנתם הנה ס' סתומה בארבעים מספר הכבוד.

באופן לש"ע אראלים ומלאכים חרוז פוחד סנדלפון:

כתר מהם לספון בספר הכבוד. לכך סנדלפון גדול מחביריו ה' מאות שנה לפי שקושר עטרה לראש הק'.

בזולת לשבת של נשואין אהבת עלמות בחרו שיח נעימות (ק"ו קט"ז ד):

ובס' הכבוד ראיתי יש ג' אלפ' בית' בכ"ז אותיות ובכולהו הנ"ך לא נתחלף כנגד ג' הנך יפה שאינן מחליפי' אותו באחר והוא אינו מחליפם באומה אחר'.

שם בחרו אז אמרתי יבא דודי (ק"ו ק"ז ב):

אין דודי בשיר השירים אלא כמנין דודי. דודי הוא שם בן ד' אותיות בגילגול אותיות. א"ב בגד דה הנה הד' הוא ה' הנה למפרע שם בן ד' אותיות מספר הכבוד א"ת ב"ש דודי וא"ת [ב"ש] ידידי מנינם אחד.

(1) כצ"ל ובכ"י הסגנון משובש.

(2) גיטין פ"ח א'.

מקובץ וואטיקאן.

דף י"ד ד':

בסוף שמוא' ויראו אפיקי ים (ש"ב כ"ב ט"ז) ובתהילות אפיקי מים (י"ח ט"ז). ים זה ים סוף. מים אילו מים העליונים. וכן במזמור ע"ז ראוך מים אלהים ראוך מים יחילו סימן מאמר אילו מים עליונים התלוין במאמר בעניין אחר ראוך מים אלהים. התחלה מסוף תיבה אחרונה למפרע מאוחר ורמו שגם מים העליונים התלוים במאמר נבקעו. ויראו אפיקי ים יגלו ראשי תיבות ואי"י שכל איי מים נבקעו ונראו דשמו' ובתהילות ויראו אפיקי ים ויגלו מוסדות תבל ויגלו שכל מים של ששת ימי בראשית נבקעו. בס' הכבוד.

דף ט"ו א':

מרעה שמן תרענו והאומר תרענו בפתח טועה כי רעה רועה יוצא ונמצא עומד הרועה בשושנים. לנו מעיר לעזור. כ"ה בשמוא' (ב' י"ח ג') לעזיר כת' ביו"ד כלומ' שלח לנו אלפים מן העיר בספר הכבוד.

דף י"ח ב':

דבקותי בעדותיך (תהלים קי"ט ל"א) בעדותיך הוא אחד מבר' מן בצר שבתמניא אפי בספר הכבוד ח' עדותיך כנגד ח' עדות מליאים שבחומ' וח' העדות בגימ' ד' אלפים פחות ק"כ מבריאות עולם עד הרוגי בתר ואו ח' גליות בבל כשדים יוון מוקדון פרס מדי שער אדום.

דף כ' ד':

ולשון ס' הכבוד כאשר התעו אותי הטעו את עמי דיחוק טיט של עולם הבא שצדיקי' מצויינים ממנו כיתות כיתות כעשבי השדה בכמה לבושין שריחן הולך מסוף העול' ועד סופו כריח גן עדן שנ' ויציצו מעיר כעשב הארץ.

דף כ"א ב':

עץ חיים היא בספר הכבוד היא פעמים עץ חיים בגימ' ל"ו מאות ומ"ח כי העדן גדול מן התורה ל"ו ובעץ חיים מ"ח ענפים שכל אחד ואחד כמלא כל העולם מזומן לבני אברהם שהיה מ"ח שנה אחר שלמד תורה ואין ערל נכנס לגן עדן שנ' כי אות היא ביני וביניכם ולכן נברא אדם מהול ליכנס לגן עדן ואחר שגורש משך ערלתו.

דף כ"א ג':

ולשון ספר הכבוד בשעה שאמ' הקב"ה ואהרן אחיך ידבר אל פרעו באותה שעה נפתחו דלתי דיבור ופתחי שיחה ומצא פתחון פה ומעני לשון מכל באי העולם שנ' שפתים ישק משיב דברים נכוחים.

דף ל' ב':

שבת שבתון בגימ' יוסיף מחול על הקודש חסר א' לכך ז' זכור משוך לכאן ולכאן לומ' יום ז' צריך לקדש בתוספת קידוש לפניו ולאחריו ולשו' מדרש' אמ' ר' שמלאי זכריהו עד שלא יבא שומריהו משיבא בספר הכבוד שצריך להוסיף שעה.

(1) פסיקתא רבתי פ' כ"ג (הוצאת פריעדמאן ע' קט"ז ב').

דף ל' ג':

בס' הכבוד נתלה אבשלום בין שמים ובין הארץ שלא כיבד אביו שבארץ שכיבודו שוה לאביו שבשמים.

דף ל"ב א':

ולשון ס' הכבוד ויפרוש אותה לפני והיא כתובה פנים ואחור (יחזקאל ב' י') הלא אף קלי הדעת והדיוטות אין כותבין כך ומה ת"ל פנים ואחור פנים עולם הזה אחור מתן שכרן של צדיקים ופורעונתן של רשעים לעולם הבא אמרנו אף קלי הדעת אין עושין כן כ"ש שאין כותבין ס"ת אלא מצד אחד גיליון שאם כתובה פנים ואחור היתה נמחקת ומטושטשת.

דף ע"ד ג':

ובס' הכבוד ראיתי כי הגן בצפון וזה לשונו הגן בצפון שנ' חלקם בחיים וצפוניך תמלא בטנם. וכן כל אחורי אדם נבראו מן הצפון כדאמ' בסנהדרין (י) עגבותיו מאקרא דאגמ' והיא בבל ובבל בצפון. והגן עדן מכון כנגד השדרה כמ' שאדם רואה קצת גבו. והשדרה שבו י"ח חוליות אינו רואה כך מתן שכר שבגן עדן שבה י"ח אלף עולמות.

דף ע"ה ב':

ובס' הכבוד י"ב כנגד י"ב נפש הכתובים באמור אל הכהנים לבד מנפש בהמה ולר' נתן והנפש למעלה מכולם ועם מעלה עשן י"ג כנגד י"ג האמורים באחרי מות ומלא חפניו נגד הנשמה הממלאה את הגוף.

דף ק"ו א':

ובס' הכבוד כתב אלף אלפין הנה אחד מק' לשמשו שדי מאות לשורר לפניו עד כאן לשון אחרי. ולשון הר"ר אלעזר . . .

דף קכ"ו א':

בספר הכבוד תרי"ג קולות בפרש' ציצית על כן וזכרתם את כל מצות י"י ועשית' אותם פי' קולות הברות.

(1) ל"ה ב'.

הוספה ב'

לוח השוואת הסימנים מדפוס בולוניה לכ"י פארמא.

בולוניה	פארמא	בולוניה	פארמא
א	כז	עט	עח
	כח		עז
ב	כח	פד	תתר
		צג	קטז
ז	תתקפב		עד שלא יחטיאו.
ח	תתקצו	צט	עז ותהנה מזיו שכינה.
ט	תתקעח	קג	מז
י	תתקעה		מז
יא	תתתשעט	קה	תקפו
יב	תתריו	קז	תסב
יג	שסה	קח	תסב
		קיו	רנח
טו	תתטו	קיה	סא
יח	תכ"ד		סא
	תקי	קכב	תקצא
כא	עב	קל	שסב
כב	עב	קלא	שסב
			רעים.
	עה	קלב	תתתקכט
			דוד.
מ	תתקעז	קלג	תתתקכט
מא	תתרח	קלו	תשו
מה	קנה	קלז	קכה
	קנו	קלח	קכה
מו	תקנה		קמב
מז	תתתכח		קנג
נח	תקסה		
סא	תתמ		קנד
	תתמא		
	תתמב		
סח	רעט	קנה	ב
סט	רכב	קנו	ב

פארמא	בולגריא	פארמא	בולגריא
שמש כל הסימן.	רלט	רכד כל הסימן.	רט
" " שנ	רמ	" " רכח	רי
" " שנו	רמא	" " רכט	ריא
" " שנו	רמב	" " רל	ריב
מן ועוד בימינו עס"ה.	רמג	" " רלא	ריג
כל הסימן.	רמד	" " רלג	ריד
" " שסד		" " רלד	רטו
" " שסה	רמה	" " רלה	
" " שסו	רמו	" " רלו	
" " שסז	רמז	" " רלז	רטז
" " שסח		" " רלח	ריז
" " שסט		" " רמו	ריח
" " תא	רמח	" " רמט	ריט
" " תה	רמט	" " רנט	רכ
" " תיד	רנ	" " רס	רכא
" " תטו		" " רסג	רכב
" " תיח	רנא	" " רסד	
טיט עד להשליך הזבוב		" " רסה	רכג
מגרונו.		" " רעד	רכד
טיט מן מי שקנה עד ס"ה.	רנב	" " רפ	רכה
תכ כל הסימן.		רפא עד בלא תשובה.	רכו
תכא עד בולע המתיקות.	רנג	רפא מן מה שמתענין עס"ה.	רכז
תכה כל הסימן.	רנד	רפב כל הסימן.	רכח
" " תכט		" " רפג	
מן לא ינשק עד ואח"כ	רנה	" " רפו	רכט
ירוק.		" " רפז	
תלט כל הסימן.		" " רפח	
" " תעט	רנו	" " רפט	רל
" " תפ	רנז	" " רצ	רלא
תצו מן וכן יהודי עס"ה.		רצא עד ביום שמת אביו.	רלב
תצו עד אין השטן יכול	רנח	שה מן כל ישר' עד בים זה	רלג
לקטרג.		בוה עס"ה.	
תקג כל הסימן.	רנט	שטז כל הסימן.	רלד
א מן אהוב לך את המצוה	רסא	" " שיז	
עד קלות ראש.		" " שיח	
תקצח כל הסימן.	רסב	" " שכה	רלה
" " תקצט		" " שכז	רלו
" " תר	רסג	" " שכח	רלז
" " תרא	רסד	שכט עד ארבע אמות.	
" " תרב		שמז כל הסימן.	רלח
" " תרו	רסה	" " שמח	

מבוא		ס	
סארמא	בולוגיא	סארמא	בולוגיא
תתטו מן גיעגוע עד רצון הקב"ה.	ש	תרח כל הסימן.	רסו
תתטז כל הסימן.	שא	תרט ..	רסז
תתיו ..	שב	תרי ..	רסח
תתיח עד מחסי עליון.	שג	תריג ..	רסט
תתכ מן ובכל קנייניך עד רעים.	שד	תרעה ..	רע
תתכ מן תחלה צריך עס"ה.	שה	תריט ..	רעא
תתכא כל הסימן.	שו	רכב ..	רעב
תתכב ..	שז	תרכג ..	רעג
תתכג ..	שח	תרלט עד ויוציאם.	רעד
תתכד ..		תרלט מן ישקני עד סוף הס'.	רעה
תתכה ..		תרמח עד ואיבד הכסף.	רעו
תתכו עד נקראת תורה לחם.	שט	תרסב כל הסימן.	רעח
תתכז כל הסימן.	שי	תרעא מן והנותנין מס עס"ה.	רעט
תתכח ..		תרפ כל הסימן.	רפ
תתל כל הסימן.	שיא	תרפא ..	רפא
תתתכג מן ואל יפתה עס"ה.		תרפב ..	רפב
תתתרכט כל הסימן.		תש ..	רפג
תתתקיג מן ואל יתעה ע' בדברים.		תשט ..	רפד
תתלד כל הסימן.	שיב	תשלב ..	רפה
תתלה עד דבשבת הולכת.	שיג	תתתקנג ..	רפז
תתתשב מן אבל עס"ה.		תשלב ..	רפח
תתלז כל הסימן.	שיד	תתתקסג ..	רפט
תתרמ ..		תשלט ..	רפו
תתלט עד מלכות כל עולמים.	שטו	תשמ עד החכמה ומוסר.	רפז
תתמד מן אם הבעל עס"ה.		תשמ מן אל תקנה עס"ה.	רפח
תתמה כל הסימן.		תשנב מן צור תעודה עס"ה.	רפט
תתמח ..	שטז	תשנג כל הסימן.	
תתמט עד בוש לקבל.		תשנח ..	
תתנז כל הסימן.	שיז	תשנט ..	
תתנח ..	שיח	תשצד ..	רצ
תתנט ..		תשצח ..	רצא
תתס עד מותר לקבל.		תשצו ..	רצב
תתסד מן מעשה באיש עס"ה.		תתתתרא ..	
תתסה כל הסימן.	שיט	תתו ..	רצג
תתעה מן פלגי מים עס"ה.	שכ	תתט ..	רצד
תתתקמב כל הסימן.		תתי ..	רצה
תתעט ..	שכא	תתיא עד חכם בעיניו.	רצו
תתפ עד בספר הכבוד.		תתיא מן רבי שמלאי עס"ה.	רצז
תתפ מן אם כן עס"ה.	שכב	תתיב כל הסימן.	רצח

סארמא	בולוניה	סארמא	בולוניה
תורכא	שנח	תתפב	שכג
תורכג	שנט	תתפט	שכד
תתרכד	שס	תתצג	שכה
תתרכט	שסא	תתק	שכו
תתרלא	שסב	תתקא	שכז
תתרלו	שסג	תתקד	שכח
תתרמו	שסה	תתקה	שכט
תתרמה		תתקו	
תתרנא	שסו	תתקז	
תתרנב	שסז	תתקח	של
תתרמט	שסח	תתקט	שלא
תתרנד		תתקיב	שלב
תתרנט	שע	תתקיג	
תתרטו	שעא	תתקיט	ש לג
		תתקכו	שלד
תתרטז		תתקל	שלה
תתרע		תתקלג	שלו
תתרפ"ג	שעב	תתקלד	שלז
תתרפט	שעג	תתקלה	שלה
תתרצ	שעד	תתקלו	שלט
תתרצא		תתקמב	שמ
תתרצב		תתקס	
תתרצג		תתקמו	שמא
תתרצד	שעה	תתקמח	שמב
תתרצה	שעו	תתקמט	שמג
תתרצו	שעז	תתקס	שמד
תתרו	שעה	תתקסג	שמה
תתש		תתרו	שמז
תתשב	שעט	תתרו	שמח
תתשג		תתרו	שמט
תתשה		תתרו	שנ
תתשו		תתריא	שנא
תתשו		תתריב	שנב
תתשט	שפ	תתריג	שנג
תתשי		תתריד	שנד
תתשיא		תתרטו	
תתשכו	שפא	תתריח	שנה
תתקעט	שפב	תתריח	שנו
תתשכו		תתריט	
		תתרכא	שנו

פארמא	בולוניה	פארמא	בולוניה
כל הסימן.	תתקצה	תתשכח	שפג
" "	תתקצו	תתשכט	שפד
" "	תתקצח	תתשל	שפה
" "	תתתר	תתשלב	שפו
מן כיון עד סוף הס'.	תתתר	תתשלג	עד שמחה שלימה.
כל הסימן.	תתתרא	תתשלז	כל הסימן.
" "	תתתרב	תתשמ	" "
" "	תתתרכד	תתרכג	" "
" "	תתתרכו	תתשמג	" "
עד הדבר.	תתתרילא	תתשסא	" "
עד אמן אהריו.	תתתקמח	תתשסב	עד יחדיו.
מן אם יש פיוט עד החושדו.	תתתקמח	תתשעד	כל הסימן.
מן אם בספרו עס"ה.	תתתקמח	תתתטז	" "
כל הסימן.	תתתקמט	תתשעה	" "
" "	תתתקנג	תתשעו	" "
" "	תתתקנד	תתשעז	עד אל יהיה שם.
" "	תתתקנט	תתשפב	מן ונשים רגילות עס"ה
" "	תתתקס	תתתיו	כל הסימן.
" "	תתתקנו	תתתכט	" "
" "	תתתקנח	תתתל	מן מי שיש עד יעשה.
" "	תתתקסא	תתתלד	כל הסימן.
" "	תתתקסב	תתתלה	" "
" "	תתתסג	תתתלו	" "
" "	תתתקסד	תתתלז	" "
" "	תתתקע	תתתפא	" "
" "	תתקסט	תתתפב	" "
" "	שפב	תתתפג	מן ואם נדר עס"ה.
" "	שץ	תתתפו	עד שבועת שוא.
מן ומה עד סוף הס'.	שפג	תתתפז	מן דע עד שלא ידע.
כל הסימן.	שפד	תתתפז	מן ומעשה עד סה"ס.
" "	תתתשכא	תתתפח	כל הסימן.
" "	תתתשכב	תתתצו	" "
עד וכן זה.	תתתשכג	תתתצז	" "
מן מעשה עד חלה ומת.	תתתשכג	תתתקג	" "
מן כתיב עד סוף הס'.	תתתשכג	תתתקי	" "
כל הסימן.	תתתשכד	תתתקיא	" "
" "	שפו	תתתקלח	עד אין להוכיחו.
" "	שפז	תתתקמג	כל הסימן.
" "	תתתשסו	תתתקצג	" "
" "	תתתשסז	תתתלז	מן חקר עד סוף הס'.
" "	תתתשסז	תתתקצד	כל הסימן.

סארמא	בולוניה	סארמא	בולוניה
שעא	תעח	תתשלג	תמט
תתתרע		תתשלז	תנ
תתתרעא		תתשמב	תנא
תתתרלה	תעט	תתשמג	תנב
תתתרלו		תתשמד	
תתתרלט		תתשמד	תנג
תתתרלז	תפ	תתשנד	תנד
תתתרלח		תתשמה	תנה
תתתרלט		תתשמו	
תתתרמ		תתשמו	תנו
תתתרמא	תפא	תתשמז	
תתתשכה		תתשמט	תנו
תתתרמב	תפב	שעו	תנח
תתתרמג	תפג	שעז	תנט
תתתרמד	תפד	שעח	
תתתרמה		שעז	תס
תתתשסח		שעז	תסא
תתתשסח	תפה	תתתסא	
תתתרמו	תפו	תתתסב	תסב
תתתרמו	תפז	תתתסג	תסג
תתתרצט	תפח	תתתסד	
תתשח	תפט	תתתסה	תסד
תתשיב	תצ	תתתסו	תעה
תתשיט	תצב	תתתסז	תסו
תתשיט	תצג	תתתסח	תסז
תתשכ	תצד	תתתסח	תסח
תתשלד	תצה	תתתסח	תסח
תתשלה		שעט	תסט
תתשלו	תצו	תתתסו	תע
תתשלו	תצז	תתתסז	תעא
תתשלו	תצה	תתתסח	תעב
תתשמד	תצט	תתתסח	תעג
תתשמה	תק	תתתסח	תעד
תתתנט		תתתסח	
תתתשכו	תקא	תתתסח	תעה
תתתשטז		תתתסח	תעו
תתתשכו	תקב	תתתסח	
תתתשכו	תקג	תתתסח	תעז
תתתשכח		תתתסח	
תתתשנ	תקד	תתתסח	

סארמא	בולוניה	סארמא	בולוניה
כו כל הסימן.	תרב	תתתקכו מן כבר היו עס"ה.	תקעו
כט " "	תרג	שא כל הסימן.	תקעז
ל עד בעולם הזה.	תרד	תתקסב " "	תקעח
ל מן מי שעשה עס"ה.	תרה	תתקסה " "	תקעט
לא כל הסימן.		תתסג " "	תקסו
לב עד לדחותו מעלינו.		תתקסז " "	תקפ
לב מן מי שהיו עונותיו עס"ה.	תרו	תתקסט " "	תקפא
לג מן אמר רבא עד בשמחת גויך.	תרו	תתקע " "	תקפב
לג מן ג' ספרים עד חרון אף.	תרח	תתתקכ " "	תקפג
לג מן אמרו עד ויבא ישע.	תרט	תתתקכג " "	תקפד
לג מן והנה שני עד הפסדת על ידו.	תרי	תתתקכז " "	תקפה
לג מן הרי כתוב עד ס"ה.	תריא	תתתקלא " "	תקפו
לד כל הסימן.		תתתקלב " "	תקפז
לו עד קרא ולא שמעו.	תריב	תתתקלז " "	תקפח
לו מן וראוי שנדע עס"ה.	תריג	יא מן ואם יבא אליך עד באותו לשון שהוא מבין מן ודע מי שמזכה עד מהיר במלאכתו.	תקצ
נח מן כתיב הוקר עס"ה.	תריד	טו מן מי שעושה זכות גדול עד סוף הסימן.	תקצא
נט כל הסימן.		יז כל הסימן.	תקצב
ס עד אל תזרע כרמך.	תרטו	יט מן כתיב קחו עס"ה.	תקצג
סה עד אין שק.	תרטז	כ כל הסימן.	תקצד
סה מן כתיב שעו עדי עס"ה.	תריז	כא עד ויתן הרבה לצדקה.	תקצה
סז כל הסימן.		כא מן אחד בא עד בצרכי צבור.	תקצו
תתשנה " " (כעין זה)	תריח	כא מן אחד גזל עס"ה.	תקצז
סח " "	תריט	כב עד נעשין לו כזכיות.	תקצח
סט עד זרע אברהם.	תרכ	תרלב כל הסימן.	תקצט
עא כל הסימן.	תרכא	כב מן אע"פ שלא הזכירו עס"ה.	
עד אחרים נחשדים.		כג עד הערמת רבית.	
עה והוא חייב.		תרלב מן אע"פ עד נתן לו.	תר
פט ככלב שב על קיאו.	תרכב	כג מן ויש גזל עס"ה.	
עו כל הסימן.		כד כל הסימן.	
עז " "		תתתשפ מן ויש גזל עס"ה.	
עט " "	תרכג	תרלב מן וכל פרשת עס"ה.	
פ " "	תרכד	כה כל הסימן.	תרא
פא " "	תרכה		
פג " "	תרכו		
פד " "	תרכז		
פה " "			

פארמא	בולוניה	פארמא	בולוניה
כל הסימן	קלד	פז	תרכח
" "	קלה	פח	תרכט
" "	תתשצג	צא	תרלא
" "	קלו	צב	תרלג
" "	קלז	צג	
עד ירחמו עליך.	קלח	צד	תרלד
מן יודע צדיק עס"ה.	קלח	צח	תרלה
כל הסימן.	קלט	צט	תרלו
" "	קמ	ק	תרלז
" "	קמא	קא	תרלח
" "	קמג	קב	תרלט
מן וכלב עד סוף הסימן	תתרטו	תתקלב	
כל הסימן.	קנט	קג	תרמ
" "	קסא	קד	תרמא
" "	קסב	קו	תרמב
" "	קסג	קז	תרמג
" "	קסד	קה	תרמד
" "	קסה	קט	
" "	קסח	קי	תרמה
" "	קסט	קי	תרמו
עד בידכן למצודה.	קעב	עד וכי פתח	
מן כתיב עס"ה.	קעב	מן ר' שמעון אומר עד	
עד כשעשתה לאחד.	קעג	סוף הסימן.	
כל הסימן.	קעד	קיא	תרמו
" "	קפ	קיג	תרמז
עד בנדה.	קפא	קיד	תרמח
מן אם יברחו עד ידיהם.	קפא	קיו	
כל הסימן.	קפב	קיה	תרמט
" "	קפח	קיה	תרנ
" "	קצ	קכב	תרנא
" "	תרעט	עד בחיים.	
" "	קצא	מן מי שהוא חפץ עד	תרנב
" "	ריג	ס"ה.	
" "	ריד	קכג	תרנג
עד צריך כפרה.	רטו	קכד	תרנד
עד אינו צריך לשלם.	רטז	קכו	תרנה
כל הסימן.	ריח	קכז	תרנו
" "	רכה	קכח	תרנו
" "	רכו	קכט	
" "	רכז	קל	תרנה
" "	רנ	קלא	תרנט
		עד שנצטער עליו.	
		כל הסימן.	תרס
		" "	תרסא

פארמא	בולגיא	פארמא	בולגיא
שלז	תשלט	רנב	תרצט
עד על גבי קברו.	שלז	רנג	תש
מן אם מקבצן עס"ה.	תשמ	רנה	תשא
מן כשיש מת.	תשמא	רסא	תשב
תתרפ	תשמב	רסב	תשג
עד סוף הסימן.	תשמג	רסו	תשה
עד שלא ירגישו.	תשמד	רסז	תשו
מן ומי שישב עד ס"ה.	תשמה	רסח	תשז
כל הסימן.	תשמו	רסט	תשט
" "	תשצג	רע	תשי
עד אין לומר ז"ל.	תשמז	רעא	תשיא
עד זכרונם לברכה.	תשמח	רצא	תשיב
מן ואשר אמר עס"ה.	תשמט	תתשנד	תתשנד
כל הסימן.	תשנ	רצב	תשיג
" "	תשנא	רצג	תשיד
שנה	תשנב	רצד	תשטו
עד יכשל בתפלתו.	תשנג	רעד	תשטז
מן יש אדם עס"ה.	תשנד	שז	תשז
עד על ידי תחנתו.	תשנה	עז	תשח
מן אם חלה עס"ה.	תשנו	עד ולדבר שמא ימות.	תשיט
שצב	תשנז	כל הסימן.	תשכ
כל הסימן.	תשנט	שיב	תשכא
עד ואתה תעשה את	תשס	שיד	תשכב
שלך.	תשסא	שטו	תשכג
מן וכן כל הנביאים עד	תשסב	מן ואם עד אל יזיוהו	תשכד
בשביל ישראל.	תשסג	משם.	תשכה
מן בזמן עס"ה.	תשסד	מן אע"פ שאמרו עס"ה.	תשכו
כל הסימן.	תשסה	כל הסימן.	תשכז
" "	תשסו	שכ	תשכח
תתשצא	תשסז	שכא	תשכט
עד ואינם מוחים.	תשסח	שכב	תשל
כל הסימן.	תשסט	שכג	תשלא
מן בפילגש עס"ה.	תשס	שכד	תשלב
כל הסימן.	תשסא	שכט	תשלג
עד אל יקפיד.	תשסב	מן פעמים עס"ה.	תשלד
כל הסימן.	תשסג	של	תשלה
" "	תשסד	עד או בקבריו.	תשלו
" "	תשסה	של	תשלז
" "	תשסו	מן והזה עס"ה.	תשלח
" "	תשסז	כל הסימן.	
" "	תשסח	שלב	
" "	תשסט	שלב	
" "	תשס	שלד	
" "	תשסא	שלה	
" "	תשסב	שלו	
" "	תשסג		
" "	תשסד		
" "	תשסו		
" "	תשסז		
" "	תשסח		
" "	תשסט		
" "	תשס		
" "	תשסא		
" "	תשסב		
" "	תשסג		
" "	תשסד		
" "	תשסה		
" "	תשסו		
" "	תשסז		
" "	תשסח		
" "	תשסט		
" "	תשס		
" "	תשסא		
" "	תשסב		
" "	תשסג		
" "	תשסד		
" "	תשסה		
" "	תשסו		
" "	תשסז		
" "	תשסח		
" "	תשסט		
" "	תשס		
" "	תשסא		
" "	תשסב		
" "	תשסג		
" "	תשסד		
" "	תשסה		
" "	תשסו		
" "	תשסז		
" "	תשסח		
" "	תשסט		
" "	תשס		
" "	תשסא		
" "	תשסב		
" "	תשסג		
" "	תשסד		
" "	תשסה		
" "	תשסו		
" "	תשסז		
" "	תשסח		
" "	תשסט		
" "	תשס		
" "	תשסא		
" "	תשסב		
" "	תשסג		
" "	תשסד		
" "	תשסה		
" "	תשסו		
" "	תשסז		
" "	תשסח		
" "	תשסט		
" "	תשס		
" "	תשסא		
" "	תשסב		
" "	תשסג		
" "	תשסד		
" "	תשסה		
" "	תשסו		
" "	תשסז		
" "	תשסח		
" "	תשסט		
" "	תשס		
" "	תשסא		
" "	תשסב		
" "	תשסג		
" "	תשסד		
" "	תשסה		
" "	תשסו		
" "	תשסז		
" "	תשסח		
" "	תשסט		
" "	תשס		
" "	תשסא		
" "	תשסב		
" "	תשסג		
" "	תשסד		
" "	תשסה		
" "	תשסו		
" "	תשסז		
" "	תשסח		
" "	תשסט		
" "	תשס		
" "	תשסא		
" "	תשסב		
" "	תשסג		
" "	תשסד		
" "	תשסה		
" "	תשסו		
" "	תשסז		
" "	תשסח		
" "	תשסט		
" "	תשס		
" "	תשסא		
" "	תשסב		
" "	תשסג		
" "	תשסד		
" "	תשסה		
" "	תשסו		
" "	תשסז		
" "	תשסח		
" "	תשסט		
" "	תשס		
" "	תשסא		
" "	תשסב		
" "	תשסג		
" "	תשסד		
" "	תשסה		
" "	תשסו		
" "	תשסז		
" "	תשסח		
" "	תשסט		
" "	תשס		
" "	תשסא		
" "	תשסב		
" "	תשסג		
" "	תשסד		
" "	תשסה		
" "	תשסו		
" "	תשסז		
" "	תשסח		
" "	תשסט		
" "	תשס		
" "	תשסא		
" "	תשסב		
" "	תשסג		
" "	תשסד		
" "	תשסה		
" "	תשסו		
" "	תשסז		
" "	תשסח		
" "	תשסט		
" "	תשס		
" "	תשסא		
" "	תשסב		
" "	תשסג		
" "	תשסד		
" "	תשסה		
" "	תשסו		
" "	תשסז		
" "	תשסח		
" "	תשסט		
" "	תשס		
" "	תשסא		
" "	תשסב		
" "	תשסג		
" "	תשסד		
" "	תשסה		
" "	תשסו		
" "	תשסז		
" "	תשסח		
" "	תשסט		
" "	תשס		
" "	תשסא		
" "	תשסב		
" "	תשסג		
" "	תשסד		
" "	תשסה		
" "	תשסו		
" "	תשסז		
" "	תשסח		
" "	תשסט		
" "	תשס		
" "	תשסא		
" "	תשסב		
" "	תשסג		
" "	תשסד		
" "	תשסה		
" "	תשסו		
" "	תשסז		
" "	תשסח		
" "	תשסט		
" "	תשס		
" "	תשסא		
" "	תשסב		
" "	תשסג		
" "	תשסד		
" "	תשסה		
" "	תשסו		
" "	תשסז		
" "	תשסח		
" "	תשסט		
" "	תשס		
" "	תשסא		
" "	תשסב		
" "	תשסג		
" "	תשסד		
" "	תשסה		
" "	תשסו		
" "	תשסז		
" "	תשסח		
" "	תשסט		
" "	תשס		
" "	תשסא		
" "	תשסב		
" "	תשסג		
" "	תשסד		
" "	תשסה		
" "	תשסו		
" "	תשסז		
" "	תשסח		
" "	תשסט		
" "	תשס		
" "	תשסא		
" "	תשסב		
" "	תשסג		
" "	תשסד		
" "	תשסה		
" "	תשסו		
" "	תשסז		
" "	תשסח		
" "	תשסט		
" "	תשס		
" "	תשסא		
" "	תשסב		
" "	תשסג		
" "	תשסד		
" "	תשסה		
" "	תשסו		
" "	תשסז		
" "	תשסח		
" "	תשסט		
" "	תשס		
" "	תשסא		
" "	תשסב		
" "	תשסג		
" "	תשסד		
" "	תשסה		
" "	תשסו		
" "	תשסז		
" "	תשסח		
" "	תשסט		
" "	תשס		
" "	תשסא		
" "	תשסב		
" "	תשסג		
" "	תשסד		
" "	תשסה		
" "	תשסו		
" "	תשסז		
" "	תשסח		
" "	תשסט		
" "	תשס		
" "	תשסא		
" "	תשסב		
" "	תשסג		
" "	תשסד		
" "	תשסה		
" "	תשסו		
" "	תשסז		
" "	תשסח		
" "	תשסט		
" "	תשס		
" "	תשסא		
" "	תשסב		
" "	תשסג		
" "	תשסד		
" "	תשסה		
" "	תשסו		
" "	תשסז		
" "	תשסח		
" "	תשסט		
" "	תשס		
" "	תשסא		
" "	תשסב		
" "	תשסג		
" "	תשסד		
" "	תשסה		
" "	תשסו		
" "	תשסז		
" "	תשסח		
" "	תשסט		
" "	תשס		
" "	תשסא		
" "	תשסב		
" "	תשסג		
" "	תשסד		
" "	תשסה		
" "	תשסו		
" "	תשסז		
" "	תשסח		
" "	תשסט		
" "	תשס		
" "	תשסא		
" "	תשסב		
" "	תשסג		
" "	תשסד		
" "	תשסה		
" "	תשסו		
" "	תשסז		
" "	תשסח		
" "	תשסט		
" "	תשס		
" "	תשסא		
" "	תשסב		
" "	תשסג		
" "	תשסד		
" "	תשסה		
" "	תשסו		
" "	תשסז		
" "	תשסח		
" "	תשסט		
" "	תשס		
" "	תשסא		
" "	תשסב		
" "	תשסג		
" "	תשסד		

סארמא	בולוניה	סארמא	בולוניה
תקכד כל הסימן.	תתב	תעא כל הסימן	תשע
תקב מן ולא יתכן עס"ה.	תתג	תכא מן וכן אדם עס"ה.	תשעא
תתתכג כל הסימן.	תתד	תג כל הסימן.	תשעב
תתתכד עד לערל.	תתה	תד " "	תשעג
תתתכד מן ואחד ששמע עס"ה.	תתו	תפב " "	תשעד
תקו כל הסימן.	תתז	תכה מן אדם שמת כלל עס"ה	תשעה
" " תקז	תתח	תלג כל הסימן.	
" " תקח	תתט	תלד " "	
" " תקיג	תתי	תרלח " "	
" " תקיב	תתיא	תלה " "	תשעו
" " תתתטו	תתיב	תלו " "	
" " תקלג	תתיג	תלז " "	
" " תתתלב	תתיד	תלח " "	תשעז
" " תתתלח	תתטו	תם מן אם מהרהר עס"ה.	תשעח
" " תקמא	תתטז	תמו כל הסימן.	תשעט
" " תקלח	תתיו	תסב עד לא תעשה שבתורה.	תשפ
" " תקלט	תתיח	תסג כל הסימן.	תשפא
" " תקמ	תתיט	תסד " "	תשפב
	תתכ	תסה " "	תשפג
	תתכא	תסח " "	תשפד
תתרסה כל הסימן.	תתכב	תעב " "	תשפה
	תתכג	תעג " "	
תתרטו מן הכון עד שם קדשוי.	תתכד	תתתשפא " "	תשפו
תלב עד מעל רגליך.	תתכה	תתתשפז " "	תשפז
תתרטד מן צריך אדם עס"ה.		תתתשץ " "	תשפח
תתרטו עד שירחוץ ידיו.	תתכו	תתתשצא מן הקב"ה עד סניגור.	תשפט
תתתתמג כל הסימן.	תתכז	תתתתב כל הסימן.	תשפט
" " תתתתמט	תתכח	תסה עד ואפילו נחש כרוך.	תשצ
" " תתתתסג	תתכט	תפה מן וכן מי שנוהר.	תשצא
תתרטג עד תפלה נשמחת.	תתל	תקכג כל הסימן.	תשצב
תתרטו מן וגם יראה עד במכנסיים.		" " תתתשעא	תשצג
ומן ואחר כך יתן עד להוציא המים.		" " תתתשעב	תשצד
תתרטו מן אדם עד סוף הסימן.	תתלא	תקיד " "	תשצה
תתתתנו מן ואם יש עסה"ס.	תתלב	תקטו " "	תשצו
תתתתנו עד יקבל דין עליהם.	תתלג	תקטו מן אל יאמר אדם עס"ה.	תשצז
תתתתסב כל הסימן.		תקיה עד בראת בני אדם.	תשצח
תתתתנט עד צדיק הרבה.	תתלד	תקיה מן אותם צדיקים עד לבב כל.	תשצט
תתתתס כל הסימן.	תתלה	תקכב כל הסימן.	תת
" " תתתתנד	תתלו	תקב עד והבדילו ד' לרעה.	תתא

פארמא	בולגיא	פארמא	בולגיא
כל הסימן.	תתקלה	תרמה	תתקג
מן כל דבר (כעין זה).	תתתתכו	תרמט	תתקד
עד שלא נכתב שם.	תתקלו	תרסג	מן אדם שמרויח עד הספרים.
כל הסימן.	תתתתקמג	תרסג	מן ואמדו חכמים עד בסודר.
" "	תתקלח	תרסג	מן ואם בקערה עס"ה.
" "	תתקלט	תרסא	כל הסימן.
" "	תתקמ	תרסא	מן לא ישים אדם עס"ה.
מן לא יוליך אדם עס"ה.	תתקמא	תתתתקמא	מן לא ישים אדם עד אפילו תלמוד לחומש.
כל הסימן.	תתקמב	תרנש	כל הסימן.
" "	תתתתרעז	תרס	עד להגן מן העשן.
מן אם עסק אדם עס"ה.	תתקעג	תרס	מן וכן אם עושה עס"ה.
כל הסימן.	תתקמד	תתתתקמז	כל הסימן.
" "	תתקמה	תדמו	" "
" "	תתקמו	תתתתקמו	" "
עד מה שאלמוד אקיים.	תתקמו	תדנו	" "
מן הקיש ג' עס"ה.	תתקמט	תרנח	" "
כל הסימן.	תתקנ	תרמו	" "
" "	תתקבא	תרנו	" "
" "	תתקב	תרסח	" "
" "	תתקב	תרפט	" "
" "	תתקב	תרנד	" "
" "	תתקב	תתקא תתתתקמא	עד הברידת.
" "	תתקב	תתקב תתתתקמא	מן מי שחבין.
עד ולא עשו.	תתקנז	תרפה	כל הסימן.
מן כשראוה אדם עס"ה.	תתקנה	תרפג	" "
עד לא ילך שם.	תשעה	תרפד	" "
מן ישים אדם עס"ה.	תשעה	תרצ	" "
כל הסימן (בשינוי הלשון).	תשעו	תרנה	כל הסימן.
" "	תתתתרצד	תרפו	" "
" "	תתקסא	תרפו	" "
" "	תתקסב	תרצא	" "
" "	תתקסג	תרצד	מן ואם נפלו עס"ס.
" "	תתקסד	תרפח	כל הסימן.
" "	תתקסה	תרסד	" "
" "	תתקסו	תרסה	" "
" "	תתקסז	תתקל תתתתקמא	עד פודין ביותר.
" "	תתקסח	תתקלא תתתתקמט	מן ואם ראובן עס"ה.
" "	תתקסח	תתקלב	כל הסימן.
" "	תתקסט	תתקלג	" "
" "	תתקע		
" "	תתקעא		

The following is a list of the names of the persons who have been admitted to the office of the Secretary of the Board of Education, since the last meeting of the Board, on the 1st day of January, 1885.

Name	Address	Profession
John A. Smith	123 Main St.	Teacher
James B. Jones	456 Elm St.	Principal
William C. Brown	789 Oak St.	Inspector
Charles D. White	101 Pine St.	Director
Edward E. Green	234 Cedar St.	Assistant
Frank F. Black	567 Birch St.	Secretary
George G. Gray	890 Spruce St.	Member
Henry H. Hall	1122 Walnut St.	Member
Isaac I. Hill	1444 Chestnut St.	Member
Joseph J. King	1777 Mulberry St.	Member
Lucas L. Lee	2000 Locust St.	Member
Manuel M. Long	2333 Hickory St.	Member
Nathan N. Moore	2666 Sycamore St.	Member
Oscar O. Myers	2999 Dogwood St.	Member
Philip P. Nichols	3333 Magnolia St.	Member
Samuel S. North	3666 Camellia St.	Member
Thomas T. Owen	3999 Hibiscus St.	Member
Ulysses U. Parker	4333 Zinnia St.	Member
Victor V. Quinn	4666 Petunia St.	Member
Walter W. Reed	4999 Aster St.	Member
Xavier X. Ryan	5333 Iris St.	Member
Yves Y. Scott	5666 Tulip St.	Member
Zachary Z. Stone	5999 Daffodil St.	Member
Adrian A. Taylor	6333 Poppy St.	Member
Amos A. Turner	6666 Marigold St.	Member
Benjamin B. Vance	6999 Begonia St.	Member
Calvin C. Ward	7333 Fuchsia St.	Member
David D. Walker	7666 Geranium St.	Member
Edmund E. Wall	7999 Impatiens St.	Member
Frederic F. Webb	8333 Phlox St.	Member
Garret G. White	8666 Cosmos St.	Member
Harold H. Wilson	8999 Sunflower St.	Member
Isaac I. Young	9333 Gladiolus St.	Member
James J. Zane	9666 Larkspur St.	Member
John A. Adams	9999 Delphinium St.	Member